

महालेखापरीक्षकको
उनन्साठीऔं वार्षिक प्रतिवेदन
२०७९
सारांश

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
काठमाडौं, नेपाल

महालेखापरीक्षकको
उनन्साठीऔं वार्षिक प्रतिवेदन
२०७९
सारांश

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
काठमाडौं, नेपाल

दुरदृष्टि (Vision)

जवाफदेहिता, पारदर्शिता र निष्ठा प्रवर्द्धन गर्ने विश्वसनीय संस्था हुने ।

(Be credible institution in promoting accountability, transparency and integrity)

गन्तव्य (Mission)

राष्ट्रलाई स्वतन्त्र एवं गुणस्तरीय लेखापरीक्षण सेवा प्रदान गर्ने ।

(Provide independent and quality audit service to nation)

मूल्य मान्यता (Core Values)

स्वतन्त्रता	<i>(Independence)</i>
निष्ठा	<i>(Integrity)</i>
पारदर्शिता	<i>(Transparency)</i>
जवाफदेहिता	<i>(Accountability)</i>
व्यवसायिकता	<i>(Professionalism)</i>

प्राक्कथन

नेपालको संविधान र लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारी कार्यालय र पूर्ण स्वामित्व भएको संगठित संस्थाको नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको विचार गरी महालेखापरीक्षकबाट अन्तिम लेखापरीक्षण हुने व्यवस्था छ। यस वर्ष ५ हजार ७५८ निकायको आर्थिक कारोबारको लेखापरीक्षण गरी लेखापरीक्षण नतिजा, निष्कर्ष र सुझाव समावेश गरी ५९ औं वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। विद्युतीय लेखापरीक्षण पद्धतिमा आधारित नेपाल लेखापरीक्षण व्यवस्थापन प्रणाली (नाम्स) को प्रयोग गरी जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण विधि मार्फत लेखापरीक्षण गरिएको छ। उच्च जोखिम भएका कार्यालयको उक्त प्रणालीको प्रयोग गरी लेखापरीक्षण गर्ने निकायमा उपस्थित भई लेखापरीक्षण गरिएको छ भने मध्यम तथा न्यून जोखिम भएका कार्यालयको लेखापरीक्षण गर्दा सोही प्रणालीको प्रयोग गरी दूर लेखापरीक्षण पद्धतिको अवलम्बन गरिएको छ। लेखापरीक्षणका अन्तराष्ट्रिय प्रचलन तथा असल अभ्यास साथै सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तराष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) द्वारा प्रतिपादित लेखापरीक्षण मानदण्ड अनुशरण गरी तयार गरिएको नेपाल सरकारी लेखापरीक्षण मानदण्ड अनुसार लेखापरीक्षण गरिएको छ।

सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारी निकाय र स्थानीय तह, संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थासमेत यस वर्ष रु.७५ खर्ब ३३ अर्ब ९ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। सरकारी निकायतर्फ संघ, प्रदेश र स्थानीय तहसमेतको लेखापरीक्षणबाट रु.१ खर्ब १५ अर्ब ५ करोड बेरुजु कायम भएको छ। सोमध्ये ३ हजार २८७ सङ्घीय सरकारी निकाय तथा कार्यालयको रु.२८ खर्ब २० अर्ब ३७ करोडको लेखापरीक्षणबाट रु.४९ अर्ब ४७ करोड (१.७५ प्रतिशत) र प्रदेश निकाय तथा कार्यालय १ हजार १३१ को रु.२ खर्ब ९९ अर्ब ५७ करोडको लेखापरीक्षणबाट रु.७ अर्ब ४८ करोड (२.५० प्रतिशत), ४४८ समिति तथा अन्य संस्थाको रु.२ खर्ब ६ अर्ब १२ करोड लेखापरीक्षणबाट रु.१४ अर्ब १९ करोड (६.८९ प्रतिशत) र ७९९ स्थानीय तह (बक्यौता ५५ समेत), को रु.१० खर्ब ५१ अर्ब ९ करोडको लेखापरीक्षणबाट रु.४३ अर्ब ९० करोड (४.१८ प्रतिशत) बेरुजु देखिएको छ। सोको अतिरिक्त सार्वजनिक संस्था ९३ को रु.३१ खर्ब ५५ अर्ब ९३ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। संगठित संस्थाको लेखापरीक्षणको लागि परामर्श उपलब्ध गराएका ३१ संस्थाको रु.११ खर्ब ५२ अर्ब ७६ करोडको लेखापरीक्षण भएको छ। परामर्श उपलब्ध गराएका संगठित संस्थासमेत रु.८६ खर्ब ८५ अर्ब ८५ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।

गत वर्षसम्मको बाँकी बेरुजु रु.४ खर्ब १८ अर्ब ८५ करोडमा फर्स्टोत तथा समायोजन गरिएको अङ्क रु.५० अर्ब २९ करोड घटाई यो वर्ष थप भएको रु.१ खर्ब १५ अर्ब ५ करोडसमेत रु.४ खर्ब ८३ अर्ब ५९ करोड बाँकी रहेको छ। लेखापरीक्षण तथा सम्परीक्षणबाट यो वर्ष रु.४ अर्ब २० करोड असुल भएको छ। अद्यावधिक कारवाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने रकम गत वर्षसम्म रु.६ खर्ब ७६ अर्ब ४१ करोड रहेकोमा यो वर्ष रु.८ खर्ब २९ अर्ब १५ करोड पुगेको छ। यस वर्ष म्याद ननाघेको पेशकीलाई लगती बेरुजु कायम गरिएको छैन सो बाट बेरुजु अङ्क र प्रतिशत घटेको छ।

लेखापरीक्षण क्रममा विद्यमान कानूनको पालना, स्रोत परिचालन, योजना एवं बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन, पूर्वाधार निर्माण, आयोजना व्यवस्थापन, खरिद व्यवस्थापन, सार्वजनिक प्रशासन र सुशासन, वित्तीय अनुशासन, आन्तरिक नियन्त्रण, सार्वजनिक सम्पत्ति व्यवस्थापन, सार्वजनिक संस्थान सञ्चालन, संघीयता कार्यान्वयन, स्रोत साधनको उपयोग र उपलब्धि, सूचना प्रविधिको प्रयोग लगायतका विषयहरूको स्वतन्त्रतापूर्वक अध्ययन, मूल्याङ्कन एवं विश्लेषण गरी सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ। यसवर्ष वित्तीय लेखापरीक्षण अतिरिक्त कार्यमूलक, सूचना प्रविधि, वातावरणीय, परिपालना र विशेष लेखापरीक्षण समेत गरिएको छ। सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन कुशलता एवं नतिजामूलक रूपमा सञ्चालन गर्न यसमा संलग्न पदाधिकारी एवं कर्मचारीहरूले तोकिएको जिम्मेवारी पुरा गर्नुपर्ने देखिन्छ।

लेखापरीक्षणका क्रममा सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यू, उपराष्ट्रपतिज्यू, प्रधानमन्त्रीज्यू, सङ्घीय संसद, प्रतिनिधि सभाका सम्माननीय सभामुखज्यू, राष्ट्रिय सभाका अध्यक्षज्यूबाट प्राप्त मार्गदर्शन एवं सङ्घीय संसद, नेपाल सरकार, संवैधानिक निकाय, प्रदेश सभा तथा प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, सार्वजनिक संस्था, लेखा परीक्षण सल्लाहकार समिति, सञ्चारकर्मी, नागरिक समाज, विकास साझेदार, आम नागरिकलगायतबाट प्राप्त सुझावप्रति आभार व्यक्त गर्दछु। अन्त्यमा, नेपाल लेखापरीक्षण व्यवस्थापन प्रणालीको कार्यान्वयनमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण निकाय, संस्था, लेखापरीक्षण कार्य समयमै सम्पन्न गरी प्रतिवेदन तयार गर्न योगदान पुऱ्याउनु हुने कार्यालयका सम्पूर्ण कर्मचारीहरूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु।

(टंकमणि शर्मा, दंगाल)
महालेखापरीक्षक

विषय-सूची

परिच्छेद	शीर्षक	पृष्ठ
प्राक्कथन		
	लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र, पद्धति	१
	महालेखापरीक्षकको दृष्टिमा सार्वजनिक जवाफदेहिता	५
परिच्छेद १	लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण	७
परिच्छेद २	लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजुको स्थिति	१२
परिच्छेद ३	लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा	१६
१.१	संघीय मन्त्रालय तथा निकाय	१६
१.२	प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय	३६
१.३	स्थानीय तह	३८
१.४	कोभिड-१९ महामारी व्यवस्थापन	४१
परिच्छेद ४	प्रतिवेदन कार्यान्वयन स्थिति	४४
परिच्छेद ५	भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार	५१

लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र, पद्धति

१. **संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था** - नेपालको संविधानको धारा २४१ (१) मा राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, सर्वोच्च अदालत, संघीय संसद, प्रदेश सभा, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, संवैधानिक निकाय वा सोको कार्यालय, अदालत, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय र नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी वा सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाललगायतका सबै संघीय र प्रदेश सरकारी कार्यालयको लेखा कानूनबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको विचार गरी महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुने व्यवस्था छ । संविधानको धारा २४१(२) बमोजिम ५० प्रतिशतभन्दा बढी शेयर वा जायजथामा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको स्वामित्व भएको संगठित संस्थाको लेखापरीक्षणका लागि लेखापरीक्षक नियुक्त गर्दा महालेखापरीक्षकसँग परामर्श गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । साथै, संविधानको धारा २४१ (५) बमोजिम अन्य कुनै कार्यालय वा संस्थाको लेखापरीक्षण संघीय कानूनमा व्यवस्था गरी महालेखापरीक्षकबाट गर्न सकिने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा ३ अनुसार सरकारी कार्यालय, नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको पूर्ण स्वामित्व भएको संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकबाट हुने व्यवस्था छ ।

महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा ८ मा लेखापरीक्षण गर्दा परीक्षण गर्नुपर्ने विषय र दफा ९ बमोजिम औचित्यको दृष्टिकोणबाट परीक्षण गर्न सक्ने विषय तथा दफा ४ बमोजिम अन्तिम लेखापरीक्षण गर्दा लेखापरीक्षणको तरिका, क्षेत्र र अवधि तोक्ने, त्यसबाट प्राप्त भएको तथ्यहरू दर्शाउने, त्यसमा विवेचना तथा आलोचना गर्ने र आर्थिक विवरण उपर आवश्यकताअनुसार रायसहितको प्रतिवेदन जारी गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ ।

२. **उद्देश्य** - संविधानबमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सबै सरकारी कार्यालय र संघीय कानूनद्वारा तोकिएका अन्य कार्यालय वा निकायको वित्तीय कारोबार तथा सेवा प्रवाहको नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यको आधारमा परीक्षण गरी देखिएका व्यहोरा औँल्याई सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा सुधार गर्न सुझावसहितको प्रतिवेदन जारी गर्नु लेखापरीक्षणको मूल उद्देश्य रहेको थियो । लेखापरीक्षणको मूल उद्देश्य हासिल गर्न देहायका विषयसमेत समावेश गरी परीक्षण गरिएको थियो ।

वित्तीय लेखापरीक्षण

- तीन वटै तहको सञ्चित कोष तथा अन्य सरकारी कोषको तोकिएको ढाँचाअनुरूप वित्तीय विवरण र प्रतिवेदन तयार भै कारोबारको यथार्थ स्थिति चित्रण गरेको,
- विनियोजन ऐन बमोजिम सीमाभित्र रही निर्दिष्ट प्रयोजनका लागि खर्च भएको,
- सरकारी ऋण, लगानी, सम्पत्ति र त्यसबाट प्राप्त हुनुपर्ने वा तिर्नु बुझाउनुपर्ने र बुझाइएको सावाँ, ब्याज, लाभांशलगायतको लेखा राखेको,

परिपालनाको लेखापरीक्षण

- कानूनसम्मत तवरले राजस्वलगायत समस्त आमदानी, राजस्व तथा धरौटीको निर्धारण, असुली र दाखिला गरेको र तीनै तहका सरकारबीच प्रचलित कानूनबमोजिम राजस्व बाँडफाँट भएको,
- आर्थिक कारोबार गर्दा ऐन कानूनको परिपालना गरेको एवं पुष्ट्याँइ गर्ने यथेष्ट प्रमाण राखेको,
- खर्च गर्दा दुरुपयोग हुन नपाउने गरी पर्याप्त कानूनी व्यवस्था भएको, तत्सम्बन्धी नियमन, आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था पर्याप्त भएको र सोको अनुसरण गरेको,

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

- खर्च मितव्ययी तवरले गरेको र कार्यक्रम एवं लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल गरेको,
- नगदी जिन्सी तथा अन्य सरकारी सम्पत्तिसमेतको हानि नोक्सानी र दुरुपयोग हुन नपाउने गरी संरक्षण एवं उपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाएको र सोको अनुसरण गरेको,
- कार्यालयको संगठन र व्यवस्थापन तथा कार्य विभाजन यथेष्ट र समुचित रहेको एवं दोहोरो नहुने व्यवस्था मिलाएको,
- निर्दिष्ट उद्देश्य नीतिअनुरूप कार्यक्रम तर्जुमा एवं कार्यान्वयन गरी उपलब्धि हासिल गरेको, कामको गुणस्तर र परिमाण मापदण्डअनुरूप भएको,
- खर्च गर्दा लागत तथा उपलब्धि विश्लेषण गरी उचित ढंगले खर्च गरेको र लागतको तुलनामा प्रतिफल प्राप्त भएको,

विविध विषयको लेखापरीक्षणको

- कोभिड-१९ को विश्वव्यापी महामारीको रोकथाम, नियन्त्रण तथा उपचार सम्बन्धमा सञ्चालित क्रियाकलाप र खर्च कानूनसम्मत एवं दक्षतापूर्ण रहेको,
- दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिका सम्बन्धमा सञ्चालन गरिएका क्रियाकलापहरूबाट आवधिक लक्ष्य प्राप्तिको अवस्था, अनुगमन एवं सूचना सङ्कलन व्यवस्थित रहेको,
- सूचना प्रविधि प्रणालीको उपयुक्त तवरले विकास एवं प्रभावकारीतवरले उपयोग गरेको,

३. **लेखापरीक्षणको क्षेत्र** - संवैधानिक निकाय, संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहका सम्पूर्ण कार्यालय, तीन तहका सरकारका पूर्ण स्वामित्व भएको संगठित संस्था, समिति, बोर्ड, कोष, प्राधिकरण र विश्वविद्यालय, संघीय कानूनले लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने भनी तोकेका अन्य निकायको आर्थिक वर्ष २०७७।७८ को आर्थिक कारोबार एवं बक्यौता र सोसँग सम्बन्धित कागजात समेतलाई लेखापरीक्षण क्षेत्रमा समेटिएको छ । निकायहरूको वित्तीय विवरणको शुद्धता, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, बजेट र खर्च व्यवस्थापन, राजस्व निर्धारण सङ्कलन एवं दाखिला, जिन्सी एवं सार्वजनिक सम्पत्ति व्यवस्थापन, आयोजना व्यवस्थापन, सार्वजनिक खरिद, सार्वजनिक निर्माण, सार्वजनिक सेवा प्रवाह, सार्वजनिक स्रोत साधनको संरक्षण र उपयोग, नियमनकारी निकायहरूको कार्य प्रभावकारिता, सार्वजनिक संस्थान व्यवस्थापन, जनशक्ति व्यवस्थापन जिम्मेवारी र जवाफदेहिता जस्ता पक्षको परीक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई समेत लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा समावेश गरिएको छ । कोभिड-१९ महामारीको रोकथाम नियन्त्रण तथा

उपचार सम्बन्धमा २०७७।७८ मा भएको खर्च र दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिको लागि सञ्चालित क्रियाकलापको मूल्याङ्कनलाई समेत लेखापरीक्षण क्षेत्रमा समावेश गरिएको छ ।

४. **लेखापरीक्षण पद्धति** - वार्षिक लेखापरीक्षण योजना तयार गरी सोसँग सामञ्जस्य हुने गरी मन्त्रालयगत लेखापरीक्षण योजना तथा निकायगत लेखापरीक्षण योजनाका आधारमा कार्यालयले तयार गरेको “नेपाल लेखापरीक्षण व्यवस्थापन प्रणाली” (NAMS) प्रयोग गरी यो वर्ष सबै निकायको विद्युतीय लेखापरीक्षण र सोको व्यवस्थापन गरिएको छ । लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ मा उल्लिखित व्यवस्था, नेपाल सरकारी लेखापरीक्षणमान, वित्तीय, कार्यमूलक, प्रकोप व्यवस्थापन, वातावरणीय तथा अन्य सान्दर्भिक लेखापरीक्षण निर्देशिका, मार्गदर्शन र असल अभ्यासको अनुसरण गरी लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने निकायहरूलाई जोखिम मूल्याङ्कनको आधारमा न्यून, मध्यम र उच्च जोखिमयुक्त निकायमा वर्गीकरण गरी उच्च जोखिमयुक्त निकायको विस्तृत लेखापरीक्षण गरिएको छ । मध्यम जोखिमयुक्त निकायको छानिएको विषय तथा कारोबारको मात्र परीक्षण र न्यून जोखिमयुक्त निकायको आन्तरिक नियन्त्रण मूल्याङ्कन प्रणाली आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा एकल कोष खाताबाट उपलब्ध सूचना समेतको आधारमा दूरलेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

समग्र एवं निकायगत जोखिम मूल्याङ्कन गरी पहिचान भएका विषयको परीक्षण गर्ने सन्दर्भमा सक्षम, पर्याप्त तथा सान्दर्भिक प्रमाण सङ्कलन गर्न लेखापरीक्षणको इकाईगत योजनामा उल्लेख गरी नमूना छनौटका आधारमा लेखापरीक्षण गरिएको छ । कार्यमूलक लेखापरीक्षणको सन्दर्भमा केही विषयमा नागरिक समाजलाई संलग्न गराइएको छ भने यस्तो लेखापरीक्षणमा प्रमाण सङ्कलन गर्न अन्तर्वार्ता, प्रश्नावली तयार, सरोकारवालासँग सामूहिक छलफल लगायतका विधि अपनाइएको छ । लेखापरीक्षणमा विशेषतः समस्यामूलक र परिणाममूलक पद्धति अवलम्बन गरिएको छ । प्राविधिकरूपमा जटिल विषयका लेखापरीक्षणमा सम्बन्धित विषय विज्ञको सेवा समेत लिइएको छ । साथै लेखापरीक्षणका समग्र पक्षमा सल्लाहकार समितिबाट समेत सुझाव लिइएको छ । लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न उच्च तहबाट सुपरिवेक्षण, स्थलगत निरीक्षण, गुणस्तर आश्वस्तता निर्देशिका बमोजिम प्रारम्भिक प्रतिवेदन जारी पूर्वको पुनरावलोकन र नमूना छनौटको आधारमा सम्पन्न लेखापरीक्षणको गुणस्तर आश्वस्तता पुनरावलोकनका कार्यहरूसमेत गरिएको छ ।

महालेखापरीक्षकको दृष्टिमा सार्वजनिक जवाफदेहिता

स्रोत परिचालन

- करको दायरा विस्तार हुन नसकेको,
- आयातमा निर्भर राजस्व संरचना रहेको,
- राजस्व परिचालन न्यून रहेको,
- मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट बढेको, डेबिट घटेको,
- राजस्व चुहावट नियन्त्रण प्रभावकारी हुन नसकेको,
- भन्सार विन्दुमा मालवस्तुको मूल्याङ्कन यथार्थपरक नभएको,
- राजस्व छुट अनुगमन प्रभावकारी हुन नसकेको,
- प्रतिवद्धता अनुरूप वैदेशिक सहायता प्राप्त नभएको,
- प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी बढ्न नसकेको ।

योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन

- आयोजनाको प्राथमिकीकरण वस्तुनिष्ठ हुन नसकेको,
- राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको प्रगति न्यून रहेको,
- आयोजना बैङ्क प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन नभएको,
- पूर्वतयारी बेगरका आयोजनाहरू बजेटमा समावेश गरेको,
- परामर्शार्थ ठूलो धनराशी खर्च हुने गरेको र परनिर्भरता बढेको,
- योजनाहरू समयमै सम्पन्न नहुँदा समय र लागतमा वृद्धि हुने गरेको,
- आयोजनाको अनुगमन र मूल्याङ्कन नतिजामुखी नभएको ।

बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन

- योजना, कार्यक्रम र वार्षिक बजेटबीच तादात्म्यता हुन नसकेको,
- वर्षान्तमा रकमान्तर गर्दा बजेट अनुशासन कमजोर रहेको,
- राष्ट्रिय बजेट प्रणाली बाहिर बजेट कार्यान्वयन हुने गरेको,
- वैदेशिक सहायता उपयोग पक्ष कमजोर रहेको,
- सबै वैदेशिक सहायता बजेटमा समावेश नगरेको र लेखापरीक्षण नगराएको,
- बजेट अवणडा राखी खर्च गरेको,
- विभिन्न समिति, कोषमा रहेको रकम उपयोग हुन नसकेको ।

विकास निर्माण

- राष्ट्रिय निर्माण क्षमताको मापन हुन नसकेको,
- चालु खर्चको तुलनामा पुँजीगत खर्चतर्फ कम बजेट विनियोजन हुने गरेको,
- पुँजीगत बजेट खर्च न्यून हुने गरेको,
- प्रविधि तथा उपकरणको पर्याप्त उपलब्धता नरहेको,
- अन्तरनिकाय समन्वयको अभावले विकास निर्माण लागत प्रभावी नभएको,
- सार्वजनिक खरिद कानुनको परिपालना हुन नसकेको,
- उपभोक्ता समितिबाट जटिल, प्राविधिक कार्य गराएको,
- पूर्वाधार निर्माणमा गुणस्तर कमजोर रहेको ।

सार्वजनिक सम्पत्ति व्यवस्थापन

- सार्वजनिक सम्पत्तिको एकीकृत अभिलेख व्यवस्थित नरहेको,
- सार्वजनिक सम्पत्ति अतिक्रमण नियन्त्रण हुन नसकेको,
- मूल्यवान उपकरणहरूको मर्मत सम्भार नहुँदा सञ्चालन हुन नसकेको,
- सार्वजनिक सम्पत्तिहरूको उच्चतम उपयोग हुन नसकेको,
- सार्वजनिक सम्पत्ति व्यवस्थापन प्रणालीमा सबै सम्पत्तिको विवरण प्रविष्टि नभएको,
- सार्वजनिक सम्पत्ति लिज तथा पट्टामा दिँदा प्रतिस्पर्धात्मक र पारदर्शी हुन नसकेको ।

सार्वजनिक संस्थान सञ्चालन

- सम्पत्ति, शेयर तथा ऋण लगानीको हिसाब अद्यावधिक र यथार्थपरक नरहेको,
- संस्थानको निर्णयमा पूर्ण स्वायत्तता नरहेको,
- सार्वजनिक संस्थानको संगठन संरचना छरितो नभएको,
- सार्वजनिक संस्थानका कर्मचारीको सेवासुविधाका विविधता रहेको,
- संस्थान सञ्चालनमा व्यवसायिकता हुन नसकेको,
- निजिकरण गरिएका संस्थान उद्देश्य अनुरूप सञ्चालन नभएको ।

अर्थतन्त्र

- मुद्रास्फिती वाञ्छित सीमाभित्र रहन नसकेको,
- आर्थिक वृद्धिदर न्यून रहेको,
- विदेशी मुद्रा सञ्चितिमा हास हुँदै गएको,
- आयातको तुलनामा निर्यात बढ्न नसकेको,
- कुल लगानी र राष्ट्रिय बचत वृद्धि हुन नसकेको,
- आन्तरिक एवं वैदेशिक ऋणको भार बढ्दै गएको,
- कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा विप्रेषणको हिस्सा अधिक रहेको,
- अनौपचारिक अर्थतन्त्र नियन्त्रण हुन नसकेको ।

सार्वजनिक प्रशासन र सुशासन

- प्रशासन सुधारका सुझावहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसकेको,
- सार्वजनिक प्रशासन नतिजामुखी हुन नसकेको,
- सेवा प्रवाहमा समय, दूरी र लागत घटाई भरपदों र विश्वसनीय बनाउन नसकिएको,
- सार्वजनिक निकायको संरचना र कार्यक्षेत्रमा दोहोरोपना रहेको,
- गुनासो सुनुवाईमा विद्युतीय माध्यमको प्रभावकारी प्रयोग हुन नसकेको,
- पुरस्कार र दण्ड पद्धति प्रभावकारी हुन नसकेको,
- संघीय संरचना अनुरूप निजामती सेवा ऐन जारी हुन नसकेको ।

संघीयता कार्यान्वयन

- संविधानमा उल्लिखित साझा अधिकारका विषयमा स्पष्ट कानुन तर्जुमा हुन नसकेको,
- प्रदेश र स्थानीय तहको बजेट संघीय अनुदानमा निर्भर रहेको,
- तीन तहका निकायमा कार्यक्षेत्रगत दोहोरोपना र अन्तर तह समन्वयको अभाव रहेको,
- कर्मचारी समायोजनले पूर्णता नपाएको,
- अनुत्पादक खर्चमा नियन्त्रण नभएको,
- प्रदेश र स्थानीय तहका कानुन बमोजिमका स्पष्ट निर्देशिका, मार्गदर्शन बन्न नसकेको,
- प्रदेश तथा स्थानीय तहको आन्तरिक आय परिचालन प्रभावकारी हुन नसकेको ।

वित्तीय अनुशासन र नियमन

- आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली प्रभावकारी नभएको,
- वित्तीय प्रतिवेदनले यथार्थ चित्रण गर्न नसकेको,
- प्रोदभावी आधारको लेखा प्रणाली लागु गर्न पहल नगरेको,
- नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान र नेपाल सार्वजनिक लेखामान पूर्ण कार्यान्वयन नगरेको,
- समयमै लेखापरीक्षण नगराउने पदाधिकारीलाई जवाफदेही बनाउन नसकेको,
- बेरुजु बढ्दै गएको र फर्स्यौटमा अपेक्षित तदारुकता नभएको,
- नियामक निकायको कार्यसम्पादन क्षमता अभिवृद्धि नभएको,
- वित्तीय संस्था लगायतका निकायको नियमन प्रभावकारी नभएको ।

परिच्छेद १

लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

• समष्टिगत लेखापरीक्षण

लेखापरीक्षण गरिएका निकाय र विषय		संख्या	(रु. करोडमा)
(क)	वित्तीय लेखापरीक्षण		
१.	संघीय मन्त्रालय तथा निकाय (बक्यौता ४८ समेत)	३२८७	२८२०३८
२.	प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय (बक्यौता १२ समेत)	११३१	२९९५७
३.	स्थानीय तह (बक्यौता ५५ समेत)	७९९	१०५११०
४.	समिति र अन्य संस्था (प्रदेशतर्फको ७८ समेत)	४४८	२०६११
५.	संगठित संस्था	९३	३१५५९३
(ख)	कार्यमूलक लेखापरीक्षण	६	-
(ग)	परिपालना लेखापरीक्षण	१	-
(घ)	वातावरणीय लेखापरीक्षण	१	-
(ङ)	विशेष लेखापरीक्षण	१	-
(च)	सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण	३	-
जम्मा		५७५८	७५३३०९

यो वर्ष ३ हजार २८७ संघीय मन्त्रालय तथा निकायको रु.२८ खर्ब २० अर्ब ३८ करोड र प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय १ हजार १३१ को रु.२ खर्ब ९९ अर्ब ५७ करोड, स्थानीय तह ७५३ मध्ये ७४४ र गत वर्षको बक्यौता ५५ समेत ७९९ को रु.१० खर्ब ५१ अर्ब १० करोड, विश्वविद्यालय, समिति, संस्था, प्रतिष्ठानसमेत ४४८ को रु.२ खर्ब ६ अर्ब ११ करोड र संगठित संस्था ९३ को रु.३१ खर्ब ५५ अर्ब ९३ करोडसमेत रु.७५ खर्ब ३३ अर्ब ९ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । वित्तीय लेखापरीक्षणको अतिरिक्त ६ विषयको कार्यमूलक, १ विषयको परिपालना, १ विषयको वातावरणीय, १ विषयको विशेष लेखापरीक्षण र ३ विषयको सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरिएको छ ।

१. **संघीय मन्त्रालय तथा निकाय** - यो वर्ष ३ हजार २८७ संघीय सरकारी निकायको विनियोजन/राजस्व/धरौटी र अन्य कारोबारतर्फ निम्नानुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ:

(रु.करोडमा)

क्र. सं.	कारोबार	लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम
१	विनियोजन	११२४१६
२	राजस्व	११०२९६
३	धरौटी	६६२७
४	अन्य कारोबार	५२६९९
जम्मा		२८२०३८

गत वर्षसम्म संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ ३ हजार ७९ ईकाईको रु.१५ अर्ब ७४ करोड लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष १४३ ईकाईले रु.११ अर्ब २१ करोडको लेखापरीक्षण गराएका छन् ।

२. प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय - यो वर्ष ७ प्रदेशअन्तर्गत १ हजार १३१ निकायको रु.२ खर्ब ९९ अर्ब ५७ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । गत वर्षसम्म प्रदेश कार्यालयतर्फ ४१ ईकाईको रु.२ अर्ब ४५ करोड लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष १२ निकायले रु.२ अर्ब ४२ करोडको लेखापरीक्षण गराएका छन् ।
३. स्थानीय तह - यो वर्ष महानगरपालिका ६, उपमहानगरपालिका ११, नगरपालिका २८७ र गाँउपालिका ४९५ समेत ७९९ (विगतको बक्यौता ५५ समेत) स्थानीय तहको रु.१० खर्ब ५१ अर्ब १० करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
४. समिति र अन्य संस्था - यो वर्ष ४४८ समिति र अन्य संस्था (प्रदेशतर्फको ७८ समेत) को रु.२ खर्ब ६ अर्ब ११ करोडको लेखापरीक्षण गरिएको छ ।
५. संगठित संस्था - यो वर्ष संगठित संस्थातर्फ ९३ इकाईको रु.३१ खर्ब ५५ अर्ब ९३ करोडको लेखापरीक्षण गरिएको छ । सोको अतिरिक्त ३१ संस्थाको रु.११ खर्ब ५२ अर्ब ७६ करोडको लेखापरीक्षणका लागि परामर्श दिइएअनुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।
६. कार्यमूलक तथा विशेष लेखापरीक्षण - यो वर्ष ६ विषयको कार्यमूलक, १ विषयको वातावरणीय, १ विषयको परिपालनाको र ३ विषयको सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षण गरिएका विषय देहायअनुसार छन्:

क्र.सं.	लेखापरीक्षणको विषय	लेखापरीक्षण प्रकार	सम्बन्धित मन्त्रालय
१.	जेष्ठ नागरिकको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा	कार्यमूलक	महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक
२.	बीमा समितिको नियमन		अर्थ
३.	नेपाल नागरिक उड्डयन नियमन		संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन
४.	युवा स्वरोजगार कार्यक्रम कार्यान्वयन		युवा तथा खेलकुद
५.	उपत्यका विकास प्राधिकरणको भौतिक विकास योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन		शहरी विकास
६.	विशेष आर्थिक क्षेत्र सञ्चालन एवं व्यवस्थापन		उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति
७.	जलवायु परिवर्तन	वातावरणीय	वन तथा वातावरण
८.	कोभिड-१९ को रोकथाम, नियन्त्रण र व्यवस्थापन	विशेष	स्वास्थ्य
९.	सार्वजनिक खरिद कानूनको पालना	परिपालना	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
१०.	एकल खाता कोष प्रणाली	सूचना प्रविधि	अर्थ
११.	स्वचालित भन्सार जाँचपास प्रणाली		अर्थ
१२.	विद्युतीय सरकारी खरिद प्रणाली		प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा सार्वजनिक स्रोतको प्राप्ति, उपयोग र व्यवस्थापनमा मितव्ययिता, कार्यदक्षता र प्रभावकारिताको पक्षलाई मध्यनजर राखी अध्ययन, मूल्याङ्कन र विश्लेषण गरिएको छ ।

न्यूनतम लागत र समयमा तोकिएको गुणस्तरको वस्तु वा सेवा प्राप्त भए नभएको, निश्चित स्रोत साधनको उपयोगबाट अधिकतम उपलब्धि हाँसिल भए नभएको र तोकिएको उद्देश्य प्राप्त भई लक्षित प्रतिफल हासिल भए नभएको एवं सोबाट सकारात्मक प्रभाव परे नपरेको परीक्षण गर्ने कार्य कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा गरिएको छ । सूचना प्रविधि लेखापरीक्षणले सार्वजनिक सेवाप्रवाहमा सूचना प्रविधिको प्रयोग, जोखिम विश्लेषण र परिपालना, विपदव्यवस्थापन, डाटा र सूचनाको सुरक्षा, पहुँच नियन्त्रण, भौतिक सुरक्षा लगायतका पक्षको मूल्याङ्कन गरेको छ । वातावरणीय लेखापरीक्षणमा यस वर्ष जलवायु परिवर्तनको अध्ययन गरिएको छ । परिपालना लेखापरीक्षण अन्तर्गत सार्वजनिक खरिद कानूनको पालनाको लेखाजोखा गरिएको छ । त्यसैगरी कोभिड-१९ को रोकथाम र नियन्त्रण एवं सोबाट समग्रमा परेको प्रभाव बारे अध्ययन गरिएको छ ।

• सरकारी बजेट र राजस्व कार्यान्वयन स्थिति

७. सरकारी बजेट तथा खर्च - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७५।७६ र २०७६।७७ को यथार्थ खर्च तथा २०७७।७८ को संघीय सरकारको शीर्षकगत/क्षेत्रगत बजेट अनुमान र यथार्थ खर्च निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

शीर्षक/क्षेत्र	२०७५।७६ को यथार्थ खर्च	२०७६।७७ को यथार्थ खर्च	२०७७।७८ को		
			बजेट अनुमान	यथार्थ खर्च	प्रतिशत
चालु खर्च	७१६४१७६	७८४१४८९	९४८९४०६	८४६२१७३	८९.१७
पूँजीगत खर्च	२४१५६२५	१८९०८४७	३५२९१७५	२२८८३६१	६४.८४
वित्तीय व्यवस्था (साँवा व्याज भुक्तानी)	१५२४७७०	११७९०१६	१७२७८७३	१२१६२२६	७०.३९
जम्मा	१११०४५७१	१०९११३५२	१४७४६४५४	११९६६७६०	८१.१५
सामान्य सार्वजनिक सेवा	४९४०३५७	५२२९४८९	४९४३३९२	६३४६१६१	१२८.३८
रक्षा	५००१४६	४९७९१४	४९२२०५	५१९१३९	१०५.४७
सार्वजनिक शान्ति सुरक्षा	४७९८४९	५१८६३८	५६२८५३	५७०४२९	१०१.३५
आर्थिक मामिला	३४४६७१८	२६४४३६५	३८९०००७	२३६०२२९	६०.६७
वातावरण संरक्षण	१४७३८६	१३५९३२	११६६४६	६५९५९	५६.५५
आवास तथा सामुदायिक सुविधा	३८४३८०	३५१८९४	८१८६०७	४४९९५२	५४.९७
स्वास्थ्य	३५९९९३	४०१९५७	११५०६२०	४९६१३१	४३.१२
संस्कृति र धर्म	६०४२२	६८४८९	७२३४५	४०६०२	५६.१२
शिक्षा	३६२१७८	३९४००९	१७२१९२२	३७१४५८	२१.५७
सामाजिक सुरक्षा	४२३१४२	६६८६६५	९७७८५७	७४६७००	७६.३६
जम्मा	१०८४२८२१	१०९११३५२	१४७४६४५४	११९६६७६०	८१.१५

द्रष्टव्यः स्वास्थ्य शिक्षातर्फको प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट हस्तान्तरण भई हुने खर्च समावेश छैन ।

८. खर्चको स्थिति - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्षको कुल चालु र पूँजीगत खर्चमध्ये रकमको आधारमा बढी खर्च गर्ने संघीय सरकारका पाँच मन्त्रालय तथा अन्य निकायको खर्च विवरण निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

चालु खर्च				पुँजीगत खर्च			
क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	रकम	प्रतिशत	क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	रकम	प्रतिशत
१	गृह मन्त्रालय	१२७०६०६	१५.०२	१	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	९३५२६५	४०.८७
२	अर्थ मन्त्रालय	९८९२५३	११.६९	२	राष्ट्रिय पुननिर्माण प्राधिकरण	२८७६३३	१२.५७
३	रक्षा मन्त्रालय	४४७४५८	५.२८	३	शहरी विकास मन्त्रालय	२१७७०७	९.५१
४	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	३६५४३७	४.३२	४	उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय	२१२८११	९.३०
५	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	३४०२३५	४.०२	५	खानेपानी मन्त्रालय	११६०३८	५.०७
६	अन्य मन्त्रालय तथा निकायहरू	५०४९१८४	५९.६७	६	अन्य मन्त्रालय तथा निकायहरू	१८९०७	२२.६८
	जम्मा	८४६२१७३	१००		जम्मा	२२८८३६१	१००

चालु र पुँजीगत खर्चवाहेक वित्तीय व्यवस्था खर्च रु.१ खर्ब २१ अर्ब ६२ करोड रहेको छ । प्रदेश र स्थानीय तह ७५३ लाई गएको अनुदान रकमसमेत अन्य निकायको चालु खर्चतर्फ समावेश रहेको छ ।

९. **स्रोतगत खर्च** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार संघीय सरकारको २०७५।७६ र २०७६।७७ को यथार्थ खर्च तथा २०७७।७८ को अनुमान र यथार्थ खर्चको स्रोतगत विवरण निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

स्रोत	२०७५।७६	२०७६।७७	२०७७।७८ को		गत वर्षको तुलनामा वृद्धि प्रतिशत
	को यथार्थ खर्च	को यथार्थ खर्च	अनुमान	यथार्थ खर्च	
नेपाल सरकार	९६३१८६०	९५१४३०७	१११४६१८४	९८४५९७३	३.४९
वैदेशिक अनुदान	२२८९८६	२३२१५७	६०५२७७	३६४८१३	५७.१४
वैदेशिक ऋण	१२४३७२५	११६४८८८	२९९४९९३	१७५५९७४	५०.७४
जम्मा	१११०४५७१	१०९११३५२	१४७४६४५४	११९६६७६०	९.६७

- ९.१ यो वर्ष नेपाल सरकारको स्रोततर्फको खर्च रु.९ खर्ब ८४ अर्ब ५९ करोडमध्ये राजस्वबाट रु.८ खर्ब ६८ अर्ब ६० करोड (८८.२२ प्रतिशत) व्यहोरेको छ ।
- ९.२ यो वर्ष वैदेशिक अनुदानतर्फ १९ निकायअन्तर्गत रु.६० अर्ब ५३ करोड प्राप्त हुने अनुमान गरेकोमा रु.३६ अर्ब ४८ करोड (६०.२७ प्रतिशत) प्राप्त भएको र वैदेशिक ऋणतर्फ १८ निकायअन्तर्गत रु.२ खर्ब ९९ अर्ब ५० करोड प्राप्त हुने अनुमान रहेकोमा रु.१ खर्ब ७५ अर्ब ६० करोड (५८.६३ प्रतिशत) प्राप्त भएको छ ।
१०. **राजस्व असुली** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार संघीय सरकारको राजस्वको स्रोतअनुसार २०७५।७६ र २०७६।७७ को यथार्थ असुली तथा २०७७।७८ को अनुमान र यथार्थ असुलीको स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

विवरण	२०७५।७६ को यथार्थ असुली	२०७६।७७ को यथार्थ असुली	२०७७।७८ को		
			अनुमान	असुली	प्रतिशत
कुल राजस्व	८४२७४१०	७५५५७५२	८८९६१८४	८६८६०२९	९७.६४
१. कर राजस्व	७३७२७२६	६१३३९०५	७९०८०९०	७६१०५६६	९६.२४
२. अन्य राजस्व (गत वर्षको नगद मौज्जात र बेरुजुसमेत)	१०२४०२३	१३९६७५७	९८८०९४	१०४३२२८	१०५.५८
३. साँवा फिर्ता	३०६६१	२५०९०	-	३२२३५	-

गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष राजस्व असुली १४.९६ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०७७।७८ को असुलीमा गत वर्षको नगद मौज्जात र बेरुजु दाखिला भएको रू.४ अर्ब ४३ करोड ३० लाख समेत समावेश छ । बजेट अनुमान नगरेको साँवा फिर्ताबाट रू.३ अर्ब २२ करोड प्राप्त भएको छ ।

परिच्छेद २

लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजुको स्थिति

१. बेरुजु - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २(त) मा प्रचलित कानूनबमोजिम पुन्याउनुपर्ने रीत नपुन्याई कारोबार गरेको वा राख्नुपर्ने लेखा नराखेको तथा अनियमित वा बेमनासिब तरिकाले आर्थिक कारोबार गरेको भनी लेखापरीक्षण गर्दा औल्याइएको वा ठहर्न्याएको कारोबारलाई बेरुजुको रूपमा परिभाषित गरिएको छ ।

सोही ऐनले बेरुजुलाई असुल गर्नुपर्ने, नियमित गर्नुपर्ने र पेस्की गरी ३ वर्गमा वर्गीकरण गरेको छ। यस कार्यालयले बेरुजु वर्गीकरण गर्दा असुल गर्नुपर्ने बेरुजुमा हिनामिना र मस्यौट, हानि नोक्सानी र अन्य असुल गर्नुपर्ने बेरुजु समावेश गरेको छ भने नियमित गर्नुपर्ने बेरुजुलाई अनियमित भएको, प्रमाण कागजात पेस नभएको, जिम्मेवारी नसारेको र शोधभर्ना नलिएको गरी ४ समूहमा वर्गीकरण गरेको छ। पेस्कीलाई कर्मचारी, मोबिलाइजेसन र अन्य पेस्कीमा वर्गीकरण गरिएको छ।

यो वर्ष संघीय सरकारी कार्यालय, प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, अन्य समिति र संस्थातर्फ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको बेरुजु रु.१ खर्ब १५ अर्ब ५ करोड ५० लाख रहेको छ । सो बेरुजु अङ्कको वर्गीकरण निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

वर्गीकरण	संघीय सरकारी कार्यालय	प्रदेश सरकारी कार्यालय	स्थानीय तह	समिति/ अन्य संस्था	जम्मा	कुल बेरुजुको प्रतिशत
१. असुल गर्नुपर्ने	२६३७४९	७०२२	५९८०९	६८९९	३३७४७९	२९.३३
२. नियमित गर्नुपर्ने	१८८०३५	५५०५०	३२८२६१	१२४७९७	६९६१४३	६०.५१
२.१ अनियमित भएको	५२१७७	१६४५२	११७०६२	२१४५३	२०७१४४	१८.०
२.२ प्रमाण कागज पेस नभएको	१३४२२०	३८५९६	२१०९७६	१०२८०१	४८६५९३	४२.२९
२.३ जिम्मेवारी नसारेको	०	०	०	०	०	०.०
२.४ शोधभर्ना नलिएको	१६३८	२	२२३	५४३	२४०६	०.२२
३. पेस्की	४२९२३	१२७३९	५१०२५	१०२४१	११६९२८	१०.१६
जम्मा बेरुजु	४९४७०७	७४८११	४३९०९५	१४१९३७	११५०५५०	१००

द्रष्टव्यः १. उल्लिखित पेस्की अङ्कमा म्याद ननाघेको पेस्की समावेश छैन ।

२. संगठित संस्थाहरूको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजुको लगत राखे एवं सम्परीक्षण गर्ने कार्य सम्बन्धित निकायबाट हुने भएकोले उल्लिखित अङ्कमा समावेश छैन ।

२. लेखापरीक्षण एवं बेरुजु अङ्क - यो वर्ष ५ हजार ६६५ निकायको रु.४३ खर्ब ७७ अर्ब १७ करोड १६ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएका निकाय र विषयगत अवस्था निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

लेखापरीक्षण गरिएका निकाय र विषय	संख्या	रकम	बेरुजु	बेरुजु प्रतिशत
१. संघीय मन्त्रालय तथा निकाय (बक्यौता ४८ समेत)	३२८७	२८२०३७९८	४९४७०७	१.७५
२. प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय (बक्यौता १२ समेत)	११३१	२९९५७०७	७४८११	२.५०
३. स्थानीय तह (बक्यौता ५५ समेत)	७९९	१०५१०९९०	४३९०९५	४.१८
४. समिति र अन्य संस्था	४४८	२०६१२२१	१४१९३७	६.८९
जम्मा	५६६५	४३७७१७१६	११५०५५०	२.६३

३. **अघावधिक बेरुजु** - संघीय सरकारी कार्यालय, प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह र संस्थातर्फ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको अघावधिक बेरुजु रु.४ खर्ब ८३ अर्ब ५९ करोड ६४ लाख रहेको छ । अघावधिक बेरुजु गत वर्ष भन्दा १५.४६ प्रतिशतले बढेको छ ।

(रु.लाखमा)

विवरण	विगतको बेरुजु	समायोजनबाट थप (घट)	फर्स्यौट तथा सम्परीक्षण	विगतको खुद बाँकी	चालू वर्षको थप बेरुजु	अघावधिक बाँकी बेरुजु
संघीय सरकारी कार्यालय	२३२५३७१	३३	३४८७३०	१९७६६७४	४९४७०७	२४७१३८१
प्रदेश सरकारी कार्यालय	१२४७९०		१६८९०	१०७९००	७४८११	१८२७११
स्थानीय तह	१०३०३७७	(३६१)	१०५८८७	९२४१२९	४३९०९५	१३६३२२४
अन्य संस्था समिति (प्रदेश समेत)	७०७९६७		३१२५६	६७६७११	१४१९३८	८१८६४९
जम्मा	४१८८५०५	(३२८)	५०२७६३	३६८५४१४	११५०५५१	४८३५९६५

४. **कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्ने रकम** - संघीय तथा प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, अन्य समिति र संस्थातर्फको बेरुजुका अतिरिक्त लेखापरीक्षण बक्यौता, राजस्व बक्यौता, शोधभर्ना लिनुपर्ने वैदेशिक अनुदान तथा ऋण रकमका सम्बन्धमा समयमा नै कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्ने अघावधिक रकम रु.३ खर्ब ४५ अर्ब ५६ करोड ३ लाख रहेको छ । उक्त रकम गतवर्ष भन्दा ३४.१७ प्रतिशत बढेको छ ।

(रु.लाखमा)

क्र.स.	विवरण	गत वर्षसम्म	यस वर्ष थप /घट	अघावधिक रकम
१	लेखापरीक्षण बक्यौता (प्रदेश समेत)	१८१९३५	(११२३२७)	६९६०८
२	राजस्व बक्यौता	२१५५६८७	९७०४१९	३१२६१०६
३	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक अनुदान	९०१३६	२५५६२	११५६९८
४	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक ऋण	१२७३४३	(३६५२)	१२३६९१
५	जमानत बसी दिएको ऋणको भाखा नाघेको साँवा ब्याज	२०५००	०	२०५००
	जम्मा	२५७५६०१	८८०००२	३४५५६०३

उक्त रकममा अघावधिक बेरुजु रु.४ खर्ब ८३ अर्ब ५९ करोड ६५ लाख थप गर्दा कारबाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने अघावधिक रकम रु.८ खर्ब २९ अर्ब १५ करोड ६८ लाख पुगेको छ । कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्ने रकम बढ्नुमा राजस्व बक्यौता रकम मुख्य कारण रहेको छन् ।

५. **बेरुजु विश्लेषण** - संघीय र प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, संगठित संस्था, अन्य समितिको बेरुजुको अवस्था निम्नानुसार रहेको छः

- ५.१. यो वर्ष संघीय र प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्थासमेतको रु.७५ खर्ब १७ अर्ब ९५ करोडको लेखापरीक्षण गर्दा प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट रु.१ खर्ब २७ अर्ब १९ करोड ४० लाख बेरुजु देखिएको छ । सोमध्ये प्रतिवेदन अवधिसम्म रु.१२ अर्ब १३ करोड ९० लाख (कुल बेरुजुको ९.५४ प्रतिशत) सम्परीक्षण गराएबाट रु.१ खर्ब १५ अर्ब ५ करोड ५१ लाख बेरुजु फर्स्यौट हुन बाँकी रहेको छ । यो वर्षसम्म फर्स्यौट गर्न बाँकी कुल बेरुजु रु.४ खर्ब ८३ अर्ब ५९ करोड ६५ लाख छ ।

५.२. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३९ बमोजिम बेरुजु फर्स्यौट गर्ने पहिलो जिम्मेवारी तथा दायित्व जिम्मेवार व्यक्ति तथा आर्थिक कारोबारमा संलग्न पदाधिकारीको हुने र बेरुजु फर्स्यौट हुन नसकेमा सम्बन्धित लेखाउत्तरदायी अधिकृतले फर्स्यौट गर्नु गराउनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । सोही ऐनको दफा ३७ मा औल्याइएको बेरुजुको ३५ दिन वा म्याद थप भएकोमा सो म्यादभित्र फर्स्यौट गर्ने र फर्स्यौट नगरेमा दफा ३७ (४) बमोजिम लेखा उत्तरदायी अधिकृत र दफा ३७(६) बमोजिम विभागीय मन्त्री वा राज्यमन्त्रीलाई जानकारी दिने उल्लेख छ । उक्त व्यवस्थाअनुसार बेरुजुको जानकारी सम्बन्धित पदाधिकारीहरूलाई दिइएको छ । सोही ऐनको दफा ५० मा बेरुजु फर्स्यौट गर्ने गराउने लगायतका वित्तीय उत्तरदायित्व बहन गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित लेखा उत्तरदायी अधिकृतको हुने व्यवस्था छ ।

प्रदेशको सन्दर्भमा सम्बन्धित प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐनले गरेको व्यवस्थाअनुसार प्रदेश मन्त्रालयका लेखाउत्तरदायी अधिकृत र विभागीय मन्त्रीलाईसमेत बेरुजु सम्बन्धमा जानकारी गराइएको छ ।

५.३. संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ यो वर्ष रकमगत आधारमा बढी बेरुजु हुने मन्त्रालय निम्नानुसार छन्:

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	लेखापरीक्षण अङ्क	बेरुजु अङ्क				कुल बेरुजुको प्रतिशत	ले.प.अङ्कको तुलनामा बेरुजु प्रतिशत
			असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने	पेस्की बाँकी	जम्मा		
१	अर्थ	२१७७२९७३	१२४८५२	७४४०५	१३	१९९२७०	४०.२८	०.९२
२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१२०७४५३	२४१७६	२९५३८	१९९५	५५७०९	११.२६	४.६१
३	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिवी निवारण	१२००३५०	३७४६२	९८३२	२१०	४७५०४	९.६०	३.९६
४	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	१५३८८५	३६५३१	१९२०	२९५	३८७४६	७.८३	२५.१८
५	कृषि तथा पशुपन्छी विकास	२२०८७८	२९००५	४८०६	४८१	३४२९२	६.९३	१५.५३
६	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	३६४५६९	१६९७	४४८९	६०४२	१२२२८	२.४७	३.३५
७	रक्षा	७४३७६८	२०१८	१६६०	७२४८	१०९२६	२.२१	१.४७
८	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	२५२९३९	२८	१०६७१	६०	१०७५९	२.१७	४.२५
९	राष्ट्रिय पुननिर्माण प्राधिकरण	५४३८१५	४२७	९३७९	८६७	१०६७३	२.१६	१.९६
९	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	७८१३८	३३९	९५६१	२९	९९२९	२.०१	१२.७१
१०	गृह	८३४२८६	९५	२४४४	६६८३	९२२२	१.८६	१.११
११	अन्य	८३०७४५	७११९	२९३३०	१९०००	५५४४९	११.२२	६.६७
	जम्मा	२८२०३७९९	२६३७४९	१८८०३५	४२९२३	४९४७०७	१००	१.७५

उल्लिखित दश मन्त्रालयमा संघीय सरकारी कार्यालयतर्फको कुल बेरुजुको ८८.७८ प्रतिशत रहेको छ । यसैगरी प्रदेश सरकारतर्फ लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा २.५२ प्रतिशत बेरुजु कायम भएकोमा सबैभन्दा बढी कर्णाली प्रदेशको ५.०६ प्रतिशत र सबैभन्दा घटी लुम्बिनी प्रदेशको १.०९ प्रतिशत रहेको छ । स्थानीय तहतर्फ लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा ४.१८ प्रतिशत बेरुजु कायम भएकोमा सबैभन्दा बढी महोत्तरी जिल्लाको पिपरा गाउँपालिकामा २३.८७ प्रतिशत र सबैभन्दा घटी ताप्लेजुङ जिल्लाको सिरीजङ्गा गाउँपालिका र प्यूठान जिल्लाको मल्लरानी र सरुमारानी गाउँपालिकाको बेरुजु शुन्य रहेको छ । यो वर्षको

लेखापरीक्षणबाट ५ प्रतिशतभन्दा कम बेरुजु हुने ५३३, ५ देखि १५ प्रतिशतसम्म बेरुजु हुने १९३ र १५ प्रतिशतभन्दा बढी बेरुजु हुने स्थानीय तह १८ रहेका छन् ।

- ५.४. यो वर्ष ३ हजार २८७ संघीय सरकारी कार्यालयको लेखापरीक्षण गरिएकोमा १ हजार ३४१ कार्यालय (४०.७९ प्रतिशत) मा उल्लेख्य बेरुजु देखिएन । प्रदेश सरकारी कार्यालयतर्फ १ हजार १३१ को लेखापरीक्षण गरेकोमा ३४७ कार्यालय (३०.६८ प्रतिशत) मा उल्लेख्य बेरुजु देखिएन ।
- ५.५. यो वर्ष ५ हजार २१७ संघीय सरकारी कार्यालय, प्रदेश र स्थानीय तहको (बक्यौता समेत) १ लाख ५५ हजार ८६९ दफा बेरुजु देखिएकोमा ६४ हजार २७ दफा सैद्धान्तिक र ९१ हजार ८४२ दफा लगती बेरुजु कायम भएको छ ।
- ५.६. संघीय सरकारी कार्यालय, प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, अन्य समिति र संस्थातर्फ यो वर्ष लेखापरीक्षणबाट असुल गर्नुपर्ने देखिएको संघीय सरकारी कार्यालयतर्फका २४ मन्त्रालय/निकाय अन्तर्गतका कार्यालयले लेखापरीक्षणको क्रममा रु.१५ करोड ८३ लाख र प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि १६ निकाय/मन्त्रालय अन्तर्गतका कार्यालयले रु.१२ करोड २३ लाख तथा गत विगतको बेरुजु सम्परीक्षणको क्रममा १९ निकाय/मन्त्रालय मातहतका कार्यालयले रु.२ अर्ब २८ करोड ७५ लाख, अन्य निकायले रु.१७ करोड ९४ लाख, प्रदेश सरकार मातहतका निकायले रु.११ करोड ४७ लाख र स्थानीय तहले रु.१ अर्ब ३४ करोड ३४ लाखसमेत रु.४ अर्ब २० करोड ५६ लाख असुल गराएका छन् ।

यो वर्षको संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ लेखापरीक्षणबाट असुल गर्न बाँकी देखिएको रु.२६ अर्ब ३७ करोड ४९ लाखमध्ये १० मन्त्रालय/निकायको रु.२६ अर्ब ९ करोड ८१ लाख (९८.९५ प्रतिशत) र बाँकी मन्त्रालय/निकायको रु.२७ करोड ६८ लाख (१.०५ प्रतिशत) देखिएको छ ।

- ५.७. संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ म्याद नाघेको गत वर्षसम्मको पेस्की रु.७४ खर्ब ८८ करोड ९२ लाख बाँकी रहेकोमध्ये यो वर्ष रु.१५ अर्ब २९ करोड ४४ लाख (२०.४२ प्रतिशत) फर्स्यौट भई रु.५९ अर्ब ५९ करोड ४८ लाख बाँकी रहेको र सोमा यो वर्ष थप भएको रु.४ अर्ब २९ करोड २३ लाखसमेत कुल पेस्की रु.६३ अर्ब ८८ करोड ७१ लाख बाँकी रहेको छ ।

संवैधानिक निकायहरू राष्ट्रपतिको कार्यालय, उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, महालेखा परीक्षकको कार्यालय, न्याय परिषद्, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, राष्ट्रिय दलित आयोग, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग, राष्ट्रिय समावेशी आयोग, थारु आयोग, मुस्लिम आयोगमा उल्लेख्य बेरुजु देखिन आएन ।

परिच्छेद ३

लेखापरीक्षणबाट देखिएका समष्टिगत स्थिति

संघीय मन्त्रालय तथा निकाय

- संघीय सञ्चित कोष - समग्र राजस्व, अनुदान, ऋण (आन्तरिक तथा बाह्य), (सोझै भुक्तानी हुने अनुदान र ऋण समेत) २०७७।७८ मा जम्मा रु.१३ खर्ब १ अर्ब ४० करोड ८२ लाख प्राप्त भई चालु, पुँजीगत र वित्तीय व्यवस्थातर्फ (सोझै भुक्तानी हुने अनुदान र ऋणसमेत) रु.११ खर्ब ९६ अर्ब ६७ करोड ६० लाख खर्च भई यो वर्षको बचत रु.१ खर्ब ४ अर्ब ७३ करोड २२ लाख रहेको छ । गत वर्षान्तमा ऋणात्मक देखाएको रु.२ खर्ब १६ अर्ब ६९ करोड ५६ लाखमा यो वर्षको बचत समायोजन गर्दा २०७८ आषाढ मसान्तमा रु.१ खर्ब ११ अर्ब ९६ करोड ३४ लाख ऋणात्मक मौज्जात देखिन्छ । नगद आधारमा लेखाङ्कन गर्दा कोषको मौज्जात ऋणात्मक हुन नसक्ने अवस्थामा गत विगत वर्षदिखि नै ऋणात्मक मौज्जात देखिएको छ ।
- समग्र आर्थिक अवस्था - देशको आर्थिक वृद्धिदर पन्ध्रौँ योजनामा औसत १०.३ प्रतिशत र २०७७।७८ मा ९.६ प्रतिशत हुने लक्ष्य रहेकोमा यो वर्ष ४.२५ प्रतिशत वृद्धिदर रहेको छ भने योजनाको दोस्रो वर्षसम्मको औसत वृद्धिदर १.०८ प्रतिशत मात्र रहे तापनि थोक मुद्रा स्फीति दर ६.९ प्रतिशत रहेको छ । पन्ध्रौँ योजना र यो वर्ष उपभोक्ता मुद्रास्फीतिदर ६ प्रतिशतमा सीमित गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ३.६ प्रतिशत रहेको छ । पन्ध्रौँ योजना र यस वर्षको पुँजीगत खर्च कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको क्रमशः १८.६ प्रतिशत र १६.८ प्रतिशत गर्ने लक्ष्य रहेकोमा यो वर्षसम्म औसत ५.१२ र २०७७।७८ मा ५.४ प्रतिशत मात्र पुगेको देखिन्छ । निर्यातलाई कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको तुलनामा ११.३ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य लिइएकोमा ३.३ प्रतिशतमा सीमित भएको छ । मुलुकको विगत ३ वर्षको प्रमुख आर्थिक परिसूचकहरू निम्नानुसार छन्:

(प्रतिशतमा)

विषय	लक्ष्य (पन्ध्रौँ योजना अनुसार)		प्रगति		
	२०८०।८१	२०७७।७८	२०७५।७६	२०७६।७७	२०७७।७८
आर्थिक वृद्धिदर	१०.३	९.६०	६.४०	-२.१०	४.२५
उपभोक्ता मुद्रास्फीति दर	६.०	६.०	४.६०	६.२०	३.६०
कुल राजस्व/गार्हस्थ्य उत्पादन	३०.०	२७.०	२१.५०	२०.२८	२१.९
कुल राष्ट्रिय बजेट/गार्हस्थ्य उत्पादन	४३.३	४२.६	२८.७८	२७.८७	२८.०
चालु खर्च/गार्हस्थ्य उत्पादन	१७.९	२०.५	१८.५७	२०.०३	१९.८
पुँजीगत खर्च/गार्हस्थ्य उत्पादन	१८.६	१६.८	६.२६	४.८३	५.४०
वैदेशिक अनुदान/गार्हस्थ्य उत्पादन	३.०	-	०.८०	०.५०	०.६३
वैदेशिक ऋण/गार्हस्थ्य उत्पादन	५.७	-	२.४०	४.२०	३.०६
आन्तरिक ऋण/गार्हस्थ्य उत्पादन	४.३	-	२.५०	५.०	५.२४
व्यापार घाटा/गार्हस्थ्य उत्पादन	३५.३	३९.६	३४.२	२८.१०	३२.७
निर्यात /गार्हस्थ्य उत्पादन	१५.७	११.३	२.५०	२.५०	३.३०
आयात /गार्हस्थ्य उत्पादन	५१.०	५०.९	३६.८	३०.६	३६.०
बजेट घाटा/गार्हस्थ्य उत्पादन	१०.०	१०.५	८.८०	८.१२	७.०५

स्रोत: पन्ध्रौँ योजना र आर्थिक सर्वेक्षण २०७८।७९

योजना अवधिको दोस्रो वर्षको प्रगति योजनाको लक्ष्य भन्दा न्यून रहेकोले समष्टिगत आर्थिक परिसूचकमा सकारात्मक सुधार गर्न सरकारी, निजी र सहकारी क्षेत्रबाट समन्वयात्मक रूपमा प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ।

३. **राजस्व अनुमान र असुली** - अर्थ मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार ३ वर्षको राजस्व असुली देहायअनुसार छः

(रु.लाखमा)

विवरण	२०७५।७६			२०७६।७७			२०७७।७८		
	लक्ष्य	असुल	असुल प्रतिशत	लक्ष्य	असुल	असुल प्रतिशत	लक्ष्य	असुल	असुल प्रतिशत
आयकर	२०९६८५३	१९४४२०४	९२.७२	२८०३५१०	२१९६८९५	७८.३६	२३८०३८७	२३००७७३	९६.६६
मूल्य अभिवृद्धि कर	२५०८८२६	२४१६६८०	९६.३३	३१५००८३	२२४०७०५	७१.१३	३०२१६८७	२८२०१९१	९३.३३
अन्तः शुल्क	१२४८८८८	१२१८५४१	९७.५७	१६९९८२१	१००६२२६	५९.२	१५५५०४१	१३३७८०५	८६.०३
भन्सार महसुल	१५१५९४१	१४३३१९८	८७.११	२१३२००४	१३७९९०३	६४.७२	१९३५४४७	२०१३८९६	१०४.०५
अन्य कर	१२२९५१५	१३८४११५	१२८.०२	१३३४९१५	१५८९३९५	११९.०६	१२१४९२२	१३१४८७६	१०८.२३
जम्मा	८६०००२३	८३९६७३८	९७.८६	१११२०३३३	८४१३१२४	७५.६६	१०११७५८४	९७८७५४१	९६.७४

यो वर्ष राजस्व असुलीको लक्ष्य रु.१० खर्ब ११ अर्ब ७५ करोड ८४ लाख रहेकोमा रु.९ खर्ब ७८ अर्ब ७५ करोड ८४ लाख (अन्य प्राप्ति समेत) असुल भई लक्ष्यको तुलनामा ९६.७४ प्रतिशत सङ्कलन भएको छ । कर राजस्व सङ्कलनतर्फ यो वर्ष लक्ष्यको तुलनामा ४.६९ प्रतिशत, गैरकर राजस्व लक्ष्यको तुलनामा ३०.९६ प्रतिशत न्यून असुल भएको छ । नेपाल सरकारको सञ्चित कोष हिसाबमा राजस्व असुली रु.९ खर्ब ७६ अर्ब ३२ करोड ९ लाख उल्लेख छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट पेस भएको राजस्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा र मन्त्रालयले तयार गरेको राजस्वको विवरणमा बाँडफाँट हुने रकम समेत समावेश गरेकोले रु.२ अर्ब ४३ करोड ७५ लाख राजस्व फरक देखिएको छ ।

४. **बजेट विनियोजन र खर्च** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १०(३) मा बजेट विनियोजन गर्दा खर्च गर्न सक्ने क्षमतासमेतको आधारमा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । आर्थिक वर्ष २०७७।७८ मा रु.१४ खर्ब ७४ अर्ब ६४ करोड ५४ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा रु.११ खर्ब ९६ अर्ब ६७ करोड ६० लाख (८१.१५ प्रतिशत) खर्च भएको छ । नेपाल सरकारको कुल बजेटमध्ये २०७४।७५ मा ८५.०१ प्रतिशत, २०७५।७६ मा ८४.४३ प्रतिशत र २०७६।७७ मा ७१.१८ प्रतिशत खर्च भएको थियो । त्यसैगरी कुल खर्चको २०७५।७६ मा २१.७५ प्रतिशत, २०७६।७७ मा १७.३३ प्रतिशत र २०७७।७८ मा रु.२ खर्ब २८ अर्ब ८३ करोड ६२ लाख अर्थात् १९.१२ प्रतिशत मात्र पुँजीगत खर्च भई प्रति वर्ष न्यून खर्च भएको देखियो । न्यून खर्च हुनुका समस्या पहिचान गरी गुणात्मक तथा परिमाणत्मक रूपमा खर्चमा वृद्धि गर्नुपर्दछ । विकास निर्माण एवम् सेवा प्रवाहमा ध्यान दिई पुँजीगत खर्च परिचालनमा वृद्धि गर्नुपर्दछ ।

५. **पन्ध्रौँ योजनाको दोस्रो वर्षको उपलब्धि** - पन्ध्रौँ योजना अवधि कार्यान्वयनमा आएको प्रथम वर्षको तुलनामा दोस्रो वर्षमा केही सूचकमा सुधार आए तापनि धेरै सूचकमा अपेक्षाकृत उपलब्धि हासिल भएको छैन । सूचकाङ्क तथा उपलब्धिको स्थिति निम्नानुसार छः

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष (२०७५।७६)	२०७७।७८ को लक्ष्य	२०७७।७८ को प्रगति
१.	वार्षिक औसत आर्थिक वृद्धिदर (आधारभूत मूल्यमा, प्रतिशत)	६.८	९.६	४.२५
२.	कृषि क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	४.८	५.१	२.८५
३.	उद्योग क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	१२.२	१५.६	४.५१
४.	सेवा क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	७.९	१०	४.१९
५.	वार्षिक औसत मुद्रास्फीति (प्रतिशत)	४.६	६	३.६
६.	प्रतिव्यक्ति राष्ट्रिय आय (अमेरिकी डलरमा)	१०४७	१२२२	१२४६
७.	गरिबीको रेखामुनिको जनसंख्या (प्रतिशत)	१८.७	१४.८	-
८.	मानव विकास सूचकाङ्क	०.५७९	०.६०२	०.६०२
९.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको समयमा, वर्ष)	६९.७	७१.२	७१.१७
१०.	खानेपानी सेवा पुगेको जनसंख्या (प्रतिशत)	८९	९४	९३.२३
११.	१५-२४ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर (प्रतिशत)	९२	९४	९२
१२.	विद्युत उत्पादन (जडित क्षमता, मेगावाट)	१२५०	३१७९	१३८८
१३.	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार (प्रतिशत)	८८	९६	९१
१४.	सिँचाइ (हेक्टर लाखमा)	१४.७	१५.३५	-
१५.	इन्टरनेट सेवामा पहुँच प्राप्त जनसंख्या (प्रतिशत)	६५.९	७१	८२.७९

स्रोत: पन्ध्रौँ योजना र आर्थिक सर्भेक्षण, २०७८।७९ र राष्ट्रिय योजना आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७७।७८

उल्लिखित विवरणअनुसार वार्षिक आर्थिक वृद्धिदर, कृषि क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर, उद्योग क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर र सेवा क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर क्रमशः ९.६ प्रतिशत, ५.१ प्रतिशत, १५.६ प्रतिशत र १० प्रतिशत हासिल गर्ने लक्ष्य रहेकोमा क्रमशः ४.२५ प्रतिशत, २.८५ प्रतिशत, ४.५१ प्रतिशत र ४.१९ प्रतिशत रहेको छ । खानेपानी सेवा पुगेको जनसंख्या ९४ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य रहेकोमा ९३.२३ प्रतिशत, विद्युत उत्पादन ३ हजार १७९ मेगावाट जडित क्षमता पुऱ्याउने लक्ष्य रहेकोमा १ हजार ३८८ मेगावाट र विद्युत पहुँच प्राप्त परिवार संख्या ९६ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य रहेकोमा ९१ प्रतिशत पुगेको छ । गरिबीको रेखामुनिको जनसंख्या १४.८ प्रतिशतमा झार्ने लक्ष्य रहेकोमा प्रगतिको स्थिति यकिन गरेको देखिएन । लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल गर्न उपयुक्त रणनीति तय गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

६. **राष्ट्रिय गौरवका आयोजना** - नेपाल सरकारले २०६८।६९ मा समृद्ध नेपालको सडक पूर्वाधार विकासको आधारशीला निर्माण गर्ने, सिँचाइ सुविधामार्फत कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउने, जलविद्युत, विमानस्थल निर्माण, खानेपानी व्यवस्था, साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण लगायतका क्षेत्रमा महत्वपूर्ण देखिएका १७ आयोजनाहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय गौरवका आयोजना घोषणा गरेकोमा यो वर्षसम्म यस्ता आयोजनाको संख्या २४ पुगेको देखिन्छ । राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूको २०७७।७८ सम्मको खर्च र प्रगति निम्नानुसार छः

(रकम रु. करोडमा)

क्र. सं.	आयोजनाको नाम	शुरु वर्ष	सम्पन्न हुने वर्ष	कुल लागत अनुमान	यो वर्षको खर्च	हाल सम्मको खर्च	भौतिक/वित्तीय प्रगति प्रतिशत
१	पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग आयोजना	२०६४।६५	२०७९।८०	८४३३	७२०	५३३४	५७.८४
२	रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजना	२०६६।६७	७९।२०७८	९५५२२	२५८	२४४७	०
३	उत्तर दक्षिण (कर्णाली करिडोर) लोकमार्ग	२०६५।६६	२०७९।८०	४१००	२३	११३०	२८
४	उत्तर दक्षिण (कोशी करिडोर) लोकमार्ग	२०६५।६६	२०८०।८१	१६२००	५५	३०५८	२४

क्र. सं.	आयोजनाको नाम	शुरु वर्ष	सम्पन्न हुने वर्ष	कुल लागत अनुमान	यो वर्षको खर्च	हाल सम्मको खर्च	भौतिक/वित्तीय प्रगति प्रतिशत
५	उत्तर दक्षिण (कालीगण्डकी करिडोर) लोकमार्ग	२०६६।६७	२०८०।८१	२०२२०	२०८	५५६०	२८.५
६	हुलाकी लोकमार्ग आयोजना	२०६५।६६	२०७९।८०	६५२०	१०१३	४५५३	६८
७	रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना	२०६७।६८	२०८०।८१	२७७०	१२५	१४३८	५१.९१
८	सिकटा सिँचाइ आयोजना	२०६९।६२	२०८५।८६	२५०२	१०८	१७७३	७०.८६
९	बबई सिँचाइ आयोजना	२०४५।४६	२०८२।८३	१८९६	१४३	९९२	५२.३२
१०	पशुपति क्षेत्र विकास कोष	२०५७।५८	२०७८।७९	१२७	११६	४५	८०
११	लुम्बिनी क्षेत्र विकास कोष	२०६६।६७	२०७८।७९	६१०	६५.५६	६२०	८६
१२	महाकाली सिँचाइ आयोजना	२०६३।६४	२०८१।८२	३५००	९०	४४८	१२.८
१३	भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	२०६८।६९	२०७९।८०	३६८०	१२३	१३९६	३७.९३
१४	बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना	२०६९।७०	२०८३।८४	२६०००	१६६	३५४३	२१.५४
१५	सुनकोशी मरिन डाइभर्सन आयोजना	२०७६।७७	२०८०।८१	४६१९	१२३	१४८	३.२
१६	माथिल्लो तामाकोशी आयोजना	२०६७।६८	२०७६।७७	४९२९	६७५	५२९८	१००
१७	पश्चिम सेती जलविद्युत आयोजना	२०६७।६८	नखुलेको	२७३८५	०	०	०
१८	पोखरा क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७१।७२	२०७९।८०	२२६०	३२१	१९०४	९२.३
१९	निजगढ अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७१।७२	२०८५।८६	१६५००	१६	८७	नखुलेको
२०	गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७०।७१	२०७८।७९	३०९१	१४८	२६४१	९६
२१	मेलम्ची खानेपानी आयोजना	२०५५।५६	२०७७।७८	२८७८	१६२	३११०	९९.४७
२२	काठमाडौं तराई मधेश द्रुतमार्ग	२०६४।६५	२०८१।८२	२१३९५	८७३	२९०७	१६.१
२३	राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण विकास समिति	२०६६।६७	२०९३।९४	२४९७०	१६१	१०८२	४.४४
२४	विद्युत प्रसारण आयोजना	२०६७।६८	०	७५००	०	०	०

राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको रूपमा विगत १० वर्षदेखि प्राथमिकताका साथ कार्य हुँदै आएकोमा माथिल्लो तामाकोशी आयोजना बाहेक अन्य आयोजना सम्पन्न हुन सकेको देखिँदैन । विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार नगरी निर्माण कार्य शुरु गर्नु, खरिद कार्य गर्नुपूर्वका कार्यहरु जग्गा प्राप्ति र क्षतिपूर्ति, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृति, सीमाङ्कन, रेखाङ्कन लगायतका कार्य सम्पन्न नगरी निर्माणको खरिद गर्नु, अन्तर निकाय समन्वय अभाव, निर्माण क्षमताको अभाव, कमजोर अनुगमन मूल्याङ्कन लगायतका समस्याले गर्दा आयोजना निर्माणको समय र लागत दुवै वृद्धि भएको छ ।

७. **वर्षान्तको खर्च** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ को नियम ३० (२) बमोजिम थप बजेट, खर्चको स्रोत परिवर्तन वा अति आवश्यक काम परी खर्च गर्नुपर्ने अवस्थामा बाहेक भुक्तानी दिनुपर्ने अन्य रकम आर्थिक वर्ष समाप्त हुनुभन्दा कम्तीमा ७ दिन अगावै निकास बन्द गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष रु.१४ खर्ब ७४ अर्ब ६४ करोड ५४ लाख विनियोजन भई रु.११ खर्ब ९६ अर्ब ६७ करोड ६० लाख खर्च भएकोमा आषाढ महिनामा रु.२ खर्ब ७९ अर्ब ७१ करोड ९ लाख (२३.३७ प्रतिशत) खर्च भएको छ । खर्चमध्ये आषाढ महिनाको अन्तिम हप्तामा रु.७१ अर्ब ६० करोड (कुल खर्चको ५.९८ प्रतिशत) खर्च भएको छ । स्वीकृत कार्यक्रम तथा खर्च गर्ने कार्यतालिकाबमोजिम निर्धारित समयमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी वर्षान्तको खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

८. **रकमान्तर** - यस वर्षको कुल बजेट रु.१४ खर्ब ७४ अर्ब ६४ करोड ५४ लाखमध्ये रु.५ खर्ब ९७ अर्ब २४ करोड ९८ लाख (४०.५० प्रतिशत) रकमान्तर भएको छ । सोमध्ये आषाढ महिनामा रु.४२ अर्ब ५५ करोड २५ लाख र आषाढ अन्तिम हप्तामा रु.६ अर्ब ११ करोड २० लाख रकमान्तर गरी विभिन्न शीर्षक उपशीर्षकमा रकम थप गरेको छ । बजेट उपशीर्षक ६०२ (अर्थ विविध) मा एकमुष्ट रु.५६

अर्ब १९ करोड ५३ लाख विनियोजन भएकोमा विभिन्न बजेट उपशीर्षकबाट रू.६२ अर्ब ७२ करोड ४९ लाख (शुरु बजेट विनियोजनको १११.६२ प्रतिशत) रकमान्तरबाट थप गरी रू.१ खर्ब १८ अर्ब ९२ करोड २ लाख बजेट कायम भएकोमा रू.१ खर्ब १६ अर्ब १५ करोड २९ लाख (शुरु बजेट विनियोजनको २०६.७० प्रतिशत) विभिन्न संवैधानिक निकाय, आयोग वा मन्त्रालय मातहतका कार्यालय, प्रदेश तह र स्थानीय तहलाई रकम थप गरेको घटाई रू.२ अर्ब ७६ करोड ७२ लाख खुद बजेट कायम गरेको देखिन्छ । उक्त शीर्षकबाट रू.१५ करोड १ लाख खर्च गरी रू.२ अर्ब ६१ करोड ७१ लाख बजेट बाँकी रहेको देखियो । यसरी बजेट खर्च हुन नसक्ने अवस्थामा पनि विभिन्न बजेट उपशीर्षकबाट रकमान्तर गरी थप रकम ल्याएको स्थिति छ ।

शुरु बजेट व्यवस्था नभएका विभिन्न ११ कार्यक्रममा रकमान्तर गरी रू.१ अर्ब ३१ करोड ९७ लाख ४५ हजार बजेट कायम गरी रू.१ अर्ब १४ करोड ७२ लाख ४१ हजार खर्च गरेको छ । शुरु बजेट विनियोजन नभएको कार्यक्रममा रकमान्तरबाट थप गरी खर्च गर्नु उल्लिखित नियमावली तथा बजेट सिद्धान्त अनुरूप देखिँदैन ।

९. **वैदेशिक सहायता** - विकास सहायताको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा २०७७।७८ मा नेपाल सरकारको कुल खर्च रू.११ खर्ब ९६ अर्ब ६७ करोडमध्ये रू.२ खर्ब ९ अर्ब ४२ करोड (१७.५० प्रतिशत) वैदेशिक सहायताले ओगटेको छ । यो वर्ष बजेटमा अनुमान गरिएको वैदेशिक अनुदान ६०.२८ प्रतिशत र वैदेशिक ऋण ५७.७५ प्रतिशत प्राप्त भई समग्रमा अनुमानित रकमको ५८.१७ प्रतिशत वैदेशिक सहायता प्राप्त भएको देखिन्छ । सबै प्रकारका सहायता प्रतिवद्धतामध्ये २३.२१ प्रतिशत मात्र प्राप्त भएको छ । प्राप्त भएको रकममध्ये अमेरिकी डलर २६५.४५ मिलियन र अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाबाट खर्च भएको अमेरिकी डलर १५४.६१ मिलियन बजेटरी प्रणालीभन्दा बाहिर रहेको अवस्था छ । समग्रमा प्राप्त विकास सहायता रकमको ७७.९५ प्रतिशतमात्र संघीय सञ्चित कोषमार्फत् परिचालन भएको र बाँकी २२.०५ प्रतिशत सहायता बजेट बाहिरबाट परिचालन भएको अवस्था छ ।

बजेट वक्तव्यसाथ संसदमा पेस भएको प्राविधिक तथा अन्य सहायतासम्बन्धी विवरणमा संघीय सरकारका १८ मन्त्रालय/निकायअन्तर्गत १२४ आयोजना तथा कार्यक्रमका लागि यो वर्ष रू.८५ अर्ब ५७ करोड ९२ लाख तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था मार्फत् १२० आयोजना/कार्यक्रमका लागि रू.९३ अर्ब ६१ करोड ३९ लाखसमेत रू.१ खर्ब ७९ अर्ब १९ करोड ३१ लाख प्राविधिक सहायता प्राप्त हुने उल्लेख छ । उक्त रकममध्ये खर्च भएको रकम आर्थिक विवरणमा समावेश भएको देखिएन ।

१०. **आयात निर्यात** - भन्सार विभागबाट प्राप्त तथ्याङ्कअनुसार नेपालको विगत ५ वर्षको आयात निर्यातको अवस्था देहायबमोजिम छ:

(रकम रू. अर्बमा)

आर्थिक वर्ष	निर्यात रकम	आयात रकम	व्यापार घाटा रकम	अनुपात
२०७७।७८	१४१	१५३९	१३९८	०१:१०.९
२०७६।७७	९७.७१	११९६.८	१०९९.०९	०१:१२.२
२०७५।७६	९७.११	१४१८.५६	१०२१.४२	०१:१४.६
२०७४।७५	८१.३५	१२४५.१	११६३.७५	०१:१५.३
२०७३।७४	७३.०३	९८४.३	९११.२७	०१:१३.५

गत वर्षको तुलनामा निर्यात ४४.३ प्रतिशतले वृद्धि भई यस वर्ष रु.१ खर्ब ४१ अर्ब पुगेको छ। निर्यात गरिएका प्रमुख वस्तुमा भटमास तेल, कटन धागो, ऊनी गलैँचा, जुटका समान, तयारी पोशाक, अलैँची आदि रहेका छन् । कुल निर्यातमा भटमासको तेलको अंश ३८.९८ प्रतिशत रहेको छ । गत वर्षको तुलनामा आयात २८.५२ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.१५ खर्ब ३९ अर्ब पुगेको छ। निर्यात आयात अनुपात २०७६।७७ मा १:१२.२ रहेकोमा २०७७।७८ मा १:१०.९ देखिन्छ ।

आयातार्फ भटमासको कच्चा तेल १८१.१, सुन १०१.५०, कच्चा सूर्यमुखी तेल ६५.४, रायो ससूर्यको दाना ६३.८, फलाम र स्टिलका कच्चा पदार्थ ४४.२०, रबर र सोका उत्पादन ४३.७०, सुती कपडा ५२.४०, दूरसञ्चार उपकरण तथा पार्टपुर्जा ६७.३०, यातायात साधन तथा पार्ट पुर्जा ४९.७० खाद्यान्न ३९.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । निर्यातको तुलनामा आयात उच्च रहेकोले व्यापार घाटा बढ्न गई वैदेशिक मुद्राको सञ्चितिमा समेत प्रतिकूल प्रभाव परेको छ ।

११. **व्यापार घाटा** - वैदेशिक व्यापारमा हाल देखिएका अवरोध न्यून गर्दै निर्यात, आयात र आपूर्ति व्यवस्थालाई सुचारु गरी विश्व बजारमा सम्भाव्य तुलनात्मक लाभ र प्रतिस्पर्धी वस्तुको उत्पादन बढाई निकासी प्रवर्द्धन गरिने उल्लेख छ । वैदेशिक व्यापारको तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा प्रत्येक वर्ष आयात वृद्धि भई व्यापार घाटा बढेको छ । गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष आयात २८.६६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.१५ खर्ब ३९ अर्ब ८० करोड पुगेको छ । सोही अवधिमा निर्यातमा सामान्य वृद्धि भई रु.१ खर्ब ४१ अर्ब १० करोड पुगेको छ । यो वर्षको अन्तमा व्यापार घाटा रु.१३ खर्ब ९८ अर्ब ७० करोड पुगेको छ । कुल आयातमा २०७७।७८ मा खनिज इन्धन तथा चिल्लो पदार्थको अंश १४ प्रतिशत, यातायात तथा यान्त्रिक उपकरणको अंश २२ प्रतिशत, खाद्य तथा जीव जन्तु १४ प्रतिशत, रसायन तथा औषधिको १२ प्रतिशत र अन्य उपभोग्य वस्तुहरू ३८ प्रतिशत रहेको छ । आयातमुखी अर्थ व्यवस्थालाई क्रमशः उत्पादन र निर्यातमुखी बनाई व्यापार घाटा न्यूनीकरण गर्नुपर्दछ । पेट्रोलियम पदार्थको खपत घटाउने र देशमा उत्पादन भएको विद्युतको खपतलाई वृद्धि गर्न प्रोत्साहन गर्ने रणनीति अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।
१२. **विदेशी मुद्रा सञ्चिति** - मुद्रा स्फीतिलाई वाञ्छित सीमाभित्र राख्दै चालु खाता घाटालाई नियन्त्रण गरी शोधनान्तर स्थिति सुधार गर्न पर्याप्त विदेशी मुद्रा सञ्चिति आवश्यक हुन्छ । विदेशी मुद्रा सञ्चितिमा क्रमश हास हुँदै २०७८ आषाढ मसान्तमा रु.१३ खर्ब ९९ अर्ब ३ करोड रहेको र चालु खाता रु.३ खर्ब ३१ अर्ब ७० करोडले ऋणात्मक रहेको छ । त्यसैगरी, शोधनान्तर स्थिति २०७७।७८ मा रु.१ अर्ब २० करोड मात्र बचत अवस्था छ । व्यापार सन्तुलन, विदेशी मुद्रा सञ्चिति र शोधनान्तर स्थितिलाई सुधार गरी अर्थतन्त्रलाई दिगो र प्रभावकारी बनाउन उपयुक्त रणनीति अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।
१३. **सार्वजनिक संस्थान व्यवस्थापन** - हाल सञ्चालित ६९ सार्वजनिक संस्थानमध्ये विभिन्न वर्ष विनिवेश भएका संस्था ३० तथा पछिल्लो समयमा स्थापना भै थप भएका समेत हाल अस्तित्वमा रहेका ४४ संस्थामध्ये ४२ संस्था सञ्चालनमा रहेका छन् ।
- १३.१ हालसम्म विनिवेश गरिएका ३० संस्थानमध्ये १२ संस्थान खारेजी गरिएकोमा एक संस्थान (कृषि चुन उद्योग लिमिटेड) को मात्र कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयबाट कानूनी रूपमा खारेजी प्रक्रिया सम्पन्न भएको छ । अन्य संस्थानको कानूनी रूपमा खारेजी प्रक्रिया सम्पन्न भएको छैन । रोजगारी तथा

उत्पादनमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले निजीकरण भएका १८ संस्थानमध्ये हाल १२ सञ्चालनमा रहेको र ६ संस्थान बन्द अवस्थामा रहेका छन् । निजीकरण भई सञ्चालनमा रहेका मध्ये ७ संस्थान मात्र नाफामा रहेको देखिन्छ ।

- १३.२ २०७८ जेष्ठ सम्ममा १६ सार्वजनिक संस्थानले मात्र तोकिएको समयमा २०७७।७८ सम्मको लेखापरीक्षण गराएको देखिन्छ । २६ संस्थानले २०७७।७८ को लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । सोमध्ये खाद्य व्यवस्था तथा व्यापार कम्पनीले विगत ३ वर्ष, विशाल बजार कम्पनी लिमिटेड र राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लिमिटेडले विगत ५ वर्षको तथा राष्ट्रिय बीमा संस्थानले विगत ९ वर्षदेखि लेखापरीक्षण गराएका छैनन् ।
- १३.३ सार्वजनिक संस्थानको वार्षिक स्थिति समीक्षा, २०७९ मा उल्लेख भएअनुसार सञ्चालनमा रहेका ४२ संस्थानको विगत ३ वर्षको सञ्चालन अवस्था विश्लेषण गर्दा ४ क्षेत्रका १५ सार्वजनिक संस्थान निरन्तर घाटामा रहेका छन् । त्यस्ता संस्थानको कुल सञ्चित नोकसानी २०७५।७६ मा रु.२६ अर्ब ९ करोड ८ लाख रहेकोमा सोमा निरन्तर वृद्धि भै २०७६।७७ मा रु.३२ अर्ब ३ करोड ७८ लाख तथा २०७७।७८ मा रु.३५ अर्ब १६ करोड ८८ लाख पुगेको छ । सार्वजनिक संस्थानहरूको २०७७।७८ मा कोषको व्यवस्था नगरिएको दायित्व रु.५९ अर्ब ३९ करोड रहेको छ ।
- १३.४ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार नेपाल सरकारले गत वर्षसम्म विभिन्न ११४ संस्थान र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थामा रु.३ खर्ब ४२ अर्ब ११ करोड १० लाख शेयर लगानी गरेकोमा ८ संस्थाबाट रु.१२ अर्ब ७५ करोड १३ लाख नगद लाभांश प्राप्त भएको देखिन्छ । यो वर्ष प्राप्त गरेको लाभांश गत वर्ष प्राप्त भएको भन्दा ४५.६५ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ । ती बाहेक १०६ संस्थामा गरेको शेयर लगानी रु.३ खर्ब ४५ करोड ३८ लाखबाट यो वर्ष कुनै प्रतिफल प्राप्त गरेको छैन ।
१४. **संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण** - यो वर्ष ५२ संस्थाको बक्यौतासमेत ६८ वर्षको लेखापरीक्षण गर्नुपर्नेमा ४४ संस्थाको ४९ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी अन्तिम प्रतिवेदन जारी भएको छ भने १४ संस्थाको १८ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण बाँकी रहेको छ । समयमा लेखापरीक्षण नगराउने संस्था र पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई आवश्यक कारबाही भएको छैन । लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा ११(२) अनुसार संगठित संस्थाले लेखापरीक्षक नियुक्त गर्दा महालेखापरीक्षकको परामर्श लिनुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षक नियुक्त गर्दा परामर्श माग गर्नुपर्ने संगठित संस्थाको संख्या यकिन छैन । यो वर्ष ३८ संस्थाको ४६ आर्थिक वर्षको लागि लेखापरीक्षक नियुक्त गर्न परामर्श माग गरेका छन् । समयमा लेखापरीक्षण नगराउने संस्थाका सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
१५. **संगठित संस्था/समितिको नतिजा** - लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएका संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थामध्ये व्यावसायिक लेखा राखी वासलात तयार गर्ने ७८ संस्था, समिति र अन्य संस्थाको वित्तीय स्थिति यस प्रतिवेदनमा समावेश गरिएकोमा ५३ संस्था, समिति र अन्य संस्थाको कुल सञ्चालन मुनाफा रु.६४ अर्ब ६२ करोड र २५ संस्थाको कुल सञ्चालन नोकसानी रु.५ अर्ब २३ करोड रहेको छ ।

यस्तै व्यावसायिक लेखा नराखी आय-व्यय हिसाब मात्र तयार गर्ने संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था ७० को सञ्चालन बचत रु.१० अर्ब ९३ करोड ७९ लाख र २५ संस्थाको सञ्चालन नोक्सानी २ अर्ब ९५ करोड ३५ लाख र अन्य ५ संस्थाको सञ्चालन बचत शुन्य रहेको छ ।

१६. **सार्वजनिक ऋण** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७७।७८ को अन्त्यसम्म नेपाल सरकारको कुल तिर्न बाँकी ऋण रु.१७ खर्ब ३७ अर्ब ६३ करोड ६८ लाख रहेको छ । कुल ऋणमध्ये बाह्य ऋण रु.९ खर्ब ३४ अर्ब ६९ करोड ५२ लाख (५३.८० प्रतिशत) र आन्तरिक ऋण रु.८ खर्ब २ अर्ब ९४ करोड १६ लाख (४६.२० प्रतिशत) रहेको देखिन्छ । यो वर्ष सरकारको ऋण दायित्व रु.३ खर्ब ४ अर्ब २३ करोड ४४ लाख थप भई गत वर्षको तुलनामा २१.२२ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । गत वर्षभन्दा साँवा ब्याज भुक्तानी गर्नुपर्ने रकम वृद्धि भै रु.९४ अर्ब ८० करोड ३८ लाख पुगेको देखिन्छ । साँवा ब्याज भुक्तानी २०७६।७७ को तुलनामा १३.४० प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । यो वर्ष आन्तरिक ऋणबाट रु.२ खर्ब २५ अर्ब प्राप्त गर्ने लक्ष्य रहेकोमा रु.२ खर्ब २२ अर्ब ७८ करोड प्राप्त भएको छ । प्राप्त आन्तरिक ऋणमध्ये चालुतर्फ सशर्त अनुदान, विशेष अनुदान र समपूरक अनुदान शीर्षकमा रु.३३ अर्ब ६४ करोड खर्च भएको छ । त्यसैगरी पुँजीगततर्फ सवारीसाधन खरिद लगायतका शीर्षकमा रु.१ खर्ब २२ अर्ब १५ करोड खर्च गरेको देखिन्छ । वित्तीय व्यवस्थाअन्तर्गत रु.२३ अर्ब ४ करोड खर्चमध्ये सार्वजनिक संस्थानमा ऋण लगानी तर्फ रु.९ अर्ब ५८ करोड र शेयर लगानी तर्फ रु.१३ खर्ब २६ करोड खर्च गरेको देखिन्छ । प्राप्त भएको आन्तरिक ऋण र उपयोग भएको रकम बीचको फरक रु.४३ अर्ब ९५ करोड उपयोग गर्न नसके तापनि उक्त रकममा ब्याज तिर्नु परेको अवस्था छ । त्यसैगरी पुँजीगत शीर्षकमै आन्तरिक ऋण उपयोग भएको अवस्थामा पुँजीगत खर्चबाट मूल्य सार्थकता प्राप्त भएको सुनिश्चित गरेर मात्र ऋणको परिचालन गर्नुपर्दछ ।
१७. **ऋण लगानी** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार विभिन्न ५६ संस्थामा नेपाल सरकारको स्रोतबाट गत वर्षसम्म रु.१ खर्ब १८ अर्ब १५ करोड ४४ लाख ऋण लगानी भएकोमा यो वर्ष विभिन्न १० संस्थामा रु.१४ अर्ब ३ करोड ८४ लाख थप लगानी भएको देखिन्छ । लगानी भएकोमध्ये १ संस्थाको समायोजन गरी रु.१ करोड ८८ लाख र ३ संस्थाबाट साँवा फिर्ता भएको रु.१५ करोड ८१ लाख समेत रु.१७ करोड ६९ लाख घटाई यस वर्षसम्म रु.१ खर्ब ३२ अर्ब १ करोड ५९ लाख लगानी भएको देखिन्छ । वैदेशिक स्रोतबाट गत वर्षसम्म विभिन्न ३८ संस्थामा रु.१ खर्ब ७९ अर्ब ४६ लाख लगानी भएकोमा यो वर्ष विभिन्न ५ संस्थामा रु.२१ अर्ब २८ करोड २९ लाख थप लगानी भएको देखिन्छ । लगानी भएकोमध्ये १ संस्थाको समायोजन गरी रु.३२ करोड १७ लाख र ४ संस्थाबाट साँवा फिर्ता भएको रु.३ अर्ब ६ करोड ५४ लाखसमेत रु.३ अर्ब ३८ करोड ७१ लाख घटाई यस वर्षसम्म रु.१ खर्ब ९६ अर्ब ९० करोड ५ लाख लगानी भएको देखिन्छ । समग्रमा २०७७।७८ सम्म कुल रु.३ खर्ब २८ अर्ब ९१ करोड ६४ लाख ऋण लगानी भएको देखिन्छ ।
१८. **बक्यौता ब्याज** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको शेयर तथा ऋण लगानीको वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार २०७६।७७ सम्म प्राप्त हुनुपर्ने ब्याज रु.४३ अर्ब ८१ करोड ९४ लाख बाँकी रहेकोमा यो वर्ष थप भएको रु.१० अर्ब ६९ करोड २९ लाखसमेत यो रु.५४ अर्ब ५१ करोड २३ लाख ब्याज

प्राप्त हुनुपर्नेमा यो वर्ष रू.८ अर्ब ४१ करोड २ लाख प्राप्त भै रू.४६ अर्ब १० करोड २१ लाख प्राप्त हुन बाँकी रहेको देखिन्छ । प्राप्त गर्नुपर्ने ब्याज रकम वृद्धि हुँदै गएकाले ब्याज समयमै प्राप्त गर्नुपर्दछ ।

१९. **शोधभर्ना बाँकी** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ को नियम ४२ मा नेपाल सरकारको स्रोतबाट खर्च गरी दातृपक्षबाट शोधभर्ना लिनुपर्ने व्यवस्था छ । ऋणको स्रोतगत विवरण अनुसार महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले गत वर्षको जिम्मेवारी र यो वर्ष समेत विभिन्न आयोजनाको खर्च भन्दा बढी प्राप्त भएको भनी देखाएको ४२ आयोजनाको रू.५५ अर्ब ६१ करोड ७५ लाख ऋणात्मक रकम समायोजन गरी २०७८ आषाढ मसान्तमा रू.१२ अर्ब ३६ करोड ९१ लाख शोधभर्ना प्राप्त हुन बाँकी देखाएको छ । उक्त ऋणात्मक देखिएको आयोजनाको प्राप्त रकम समायोजन नगरी हिसाब गर्दा वर्षान्तमा रू.६७ अर्ब ९८ करोड ६६ लाख शोधभर्ना हुन बाँकी देखिन्छ । त्यसैगरी अनुदानको स्रोतगत विवरणअनुसार गत वर्षको जिम्मेवारी र यो वर्षसमेत विभिन्न आयोजनाको खर्चभन्दा बढी प्राप्त भएको भनी देखाएको ३८ आयोजनाको रू.२६ अर्ब ३४ करोड १२ लाख ऋणात्मक रकम समायोजन गरी २०७८ आषाढ मसान्तमा रू.११ अर्ब ५६ करोड ९८ लाख शोधभर्ना प्राप्त हुन बाँकी देखाएको छ । उक्त ऋणात्मक देखिएको आयोजनाको प्राप्त रकम समायोजन नगरी हिसाब गर्दा वर्षान्तमा रू.३७ अर्ब ९१ करोड १० लाख शोधभर्ना हुन बाँकी देखिन्छ । शोधभर्ना प्राप्त हुनुपर्ने ऋण तथा अनुदानतर्फको स्पष्ट देखिने गरी आयोजनागत, दातागत तथा प्रदेश तथा स्थानीय तहगत देखिने गरी लेखाङ्कन र अभिलेख गर्नुपर्दछ ।
२०. **राजस्व बाँडफाँट** - अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६ बमोजिम मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आन्तरिक उत्पादनबाट उठ्ने अन्तःशुल्क रकमको ७० प्रतिशत संघीय सञ्चित कोषमा र १५ प्रतिशत प्रदेशमा र १५ प्रतिशत स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गरिने व्यवस्था छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त प्रतिवेदनअनुसार विभाज्य कोषको वित्तीय विवरणमा बाँडफाँट हुने रकम शून्य देखाई २०७८ आषाढ मसान्तमा हिसाब मिलान गरे तापनि २०७८ आषाढ २० गते पश्चात् उठेको मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क रू.२२ अर्ब ५८ करोड ३८ लाख संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई बाँडफाँट नगरी २०७८।९।८ मा मात्र बाँडफाँट गरेको छ । तर संघीय सञ्चित कोषमा आषाढ मसान्तमा नै जम्मा भएको देखाएको छ । प्रदेश र स्थानीय तहको राजस्व सम्बन्धित आर्थिक वर्षभित्र सञ्चित कोषमा जम्मा नभएकोले ती सञ्चित कोषमा रू.६ अर्ब ७७ करोड ५१ लाख आम्दानी न्यून हुन गएको छ । वर्षान्तमा खाता बन्द गर्दा समायोजन लेखाङ्कन गरी समयमै बाँडफाँट गर्नेतर्फ आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
२१. **रोयल्टी बाँडफाँट** - अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ मा रोयल्टीबाट प्राप्त हुने रकम ५० प्रतिशत संघीय विभाज्य कोषमा, २५ प्रतिशत प्रदेश विभाज्य कोष र २५ प्रतिशत स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था छ । यो वर्ष विभाज्य कोष खातामा जम्मा भएको रू.५ अर्ब ७ करोड ५० लाख २०७८ पौष १४ मा बाँडफाँट गरेको देखिन्छ । तर संघीय राजस्वको हिस्सा संघीय सञ्चित कोष क १ खातामा आषाढ मसान्तमा नै जम्मा भएको देखाएकोले हिसाब यथार्थपरक देखिएन । प्रदेश र स्थानीय तहले समेत समयमा प्राप्त गर्नुपर्ने राजस्व प्राप्त गरेको देखिएन ।

२२. प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट - अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को अनुसूची-४ मा पर्वतारोहण, विद्युत, वन र खानी तथा खनिज रोयल्टी शीर्षकमा संघीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रोयल्टी राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसअनुसार नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहबीच क्रमशः ५०, २५ र २५ प्रतिशतको अनुपातमा बाँडफाँट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । संघीय विभाज्य कोषमा २०७६।७७ मा जम्मा भएको रोयल्टी र बाँडफाँटको स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

क्र. सं.	रोयल्टी शीर्षक	विभाज्य कोषमा जम्मा	बाँडफाँट भएको रोयल्टी रकम					
			नेपाल सरकार	प्रतिशत	प्रदेश सरकार	प्रतिशत	स्थानीय तह	प्रतिशत
१	पर्वतारोहण	४४,८२	३६,३८	८१.१८	४,२२	९.४१	४,२२	९.४१
२	विद्युत	२,८७,९५	१,४५,७३	५०.६२	७१,११	२४.६९	७१,११	२४.६९
३	वन	१,१९,५६	५९,७८	५०.००	२९,८९	२५	२९,८९	२५
४	खानी तथा खनिज	८५,०१	५२,१३	६१.३२	१६,४४	१९.३४	१६,४४	१९.३४
५	पानी तथा अन्य	५,७५	५,७५	१००	०	०	०	०
	जम्मा	५,४३,०९	२,९९,७७	५५.२०	१,२१,६६	२२.४०	१,२१,६६	२२.४०

संघीय विभाज्य कोषको ५ रोयल्टी शीर्षकमा २०७६।७७ मा रु.५ अर्ब ४३ करोड ९ लाख जम्मा भएकोमा नेपाल सरकारलाई रु.२ अर्ब ९९ करोड ७७ लाख (५५.२० प्रतिशत), प्रदेश सरकारलाई र स्थानीय तह दुवैलाई समान रु.१ अर्ब २१ करोड ६६ लाखका दरले रु.२ अर्ब ४३ करोड २२ लाख (४४.८० प्रतिशत) बाँडफाँट भई हस्तान्तरण भएको देखिन्छ । पर्वतारोहण, विद्युत र खानी तथा खनिज रोयल्टी शीर्षकमा आयोगको सिफारिसभन्दा फरक अनुपातमा बाँडफाँट भएको र पानी तथा अन्य रोयल्टी शीर्षकमा जम्मा भएको रोयल्टी शत प्रतिशत संघीय सञ्चित कोषमा जम्मा भएको छ । रोयल्टीसम्बन्धी अभिलेख तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा सुधार गरी आयोगको सिफारिसबमोजिम प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट तथा वितरण गर्ने व्यवस्था नेपाल सरकारले मिलाउनुपर्दछ ।

२३. आन्तरिक राजस्व संरचना - आन्तरिक राजस्व विभागले २०७७।७८ मा रु.४ खर्ब ५० अर्ब ३४ करोड राजस्व असुली गर्ने लक्ष्य निर्धारण गरेकोमा रु.४ खर्ब २९ अर्ब २७ करोड (९५.३२ प्रतिशत) असुली भएको छ । कुल आन्तरिक राजस्व सङ्कलनमा आयकरको ४६.७७ प्रतिशत, मूल्य अभिवृद्धि करको २७.१२ प्रतिशत, अन्तःशुल्कको १८.९९ प्रतिशत र अन्य करको ७.१२ प्रतिशत योगदान रहेको छ । गत वर्ष कुल राजस्व सङ्कलनमा आयकरको ५०.२० प्रतिशत, मूल्य अभिवृद्धि करको २५.५० प्रतिशत र अन्तःशुल्कको १६.८४ प्रतिशत र अन्य करको ७.४६ प्रतिशत योगदान रहेको थियो । विभागको राजस्व असुली गतवर्षको तुलनामा यो वर्ष ११.६४ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । कर उठ्न र तिर्न सक्ने क्षमताको विश्लेषण तथा कर दायरा विस्तार गरी करदाताको सहभागिता र कर कानून परिपालनाको प्रभावकारी व्यवस्थापनबाट राजस्व असुलीमा बढोत्तरी गर्नुपर्दछ ।

२४. बक्यौता र लगत कट्टा - आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०३ देखि ११२ सम्म, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २१ र अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा १० मा कर बक्यौता असुल गर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व विभागको वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार कुल राजस्व बक्यौता रु.१ खर्ब ७१ अर्ब ३९ करोड ४६ लाख रहेकोमा एकीकृत वित्तीय विवरणमा रु.१ खर्ब ५० अर्ब ४९ करोड ३५ लाख उल्लेख

छ। उल्लिखित स्थितिले वार्षिक प्रतिवेदन र एकीकृत आर्थिक विवरणमा रू.२० अर्ब ९० करोड ११ लाख बक्यौता फरक परेको छ । फरक रकम सम्बन्धमा विभागले खुलासा गरेको छैन ।

२५. **करको दायरा** - आयकर ऐन, २०५८, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ र अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ मा पेशा, व्यवसाय वा कारोबार गर्दा तोकिएबमोजिम दर्ता हुनुपर्ने तथा इजाजत लिनुपर्ने व्यवस्था छ । करमा दर्ता भएका एवं इजाजत लिने करदाताको संख्या निम्नानुसार छः

विवरण	२०७४।७५ सम्म	२०७५।७६ सम्म	२०७६।७७ सम्म	२०७७।७८ मा थप	२०७७।७८ सम्म
व्यावसायिक स्थायी लेखा नम्बर	१०३८२६६	१२३५४१२	१४२९६०४	१४७७७९	१५७७३८३
व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर	७६६६४६	९९६०४१	१९७८६८०	४९३०४६	२४७१७२६
अग्रिम कर स्थायी लेखा नम्बर	-	७३७	५१०६	४८९२	९९९८
जम्मा	१८०४९१२	२२३२९९०	३४१३३९०	६४५७१७	४०५९१०७
मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता	१९४५४७	२४०४६०	२५५९६३	१२४७३	२६८४३६
अन्तः शुल्क इजाजतपत्र	६५५११	६८२१३	९४२९२	९१३१	१०३४२३

स्रोत: आन्तरिक राजस्व विभागको वार्षिक प्रतिवेदन

उपर्युक्त विवरणअनुसार २०७६।७७ को तुलनामा यस वर्ष स्थायी लेखा नम्बर लिने करदाताको संख्यामा आयकरतर्फ १८.९, मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ ४.८७ र अन्तःशुल्क इजाजतपत्रतर्फ ९.६८ प्रतिशत वृद्धि भएको छ । यस वर्षसम्म ४० लाख ५९ हजार १०७ करदाता करको दायरामा आएको देखिन्छ । चिकित्सक, इन्जिनियर, वकिल, सल्लाहकार, लेखापरीक्षक, कलाकार, खेलाडी, शिक्षक, प्राध्यापकलगायतका पेशाविद् अधिकांशले स्थायी लेखा नम्बर नलिएका र लिएकाले समेत आय विवरण दाखिला गरेको देखिँदैन । सम्बद्ध निकायबीच अन्तरआवद्धतासहित उक्त व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

२६. **मूल्य अभिवृद्धि कर संरचना** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १८ मा करदाताले प्रत्येक महिना बुझाउनुपर्ने कर स्वयं निर्धारण गरी सो महिना समाप्त भएको २५ दिनभित्र पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व विभागको विगत ५ वर्षको मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यान्वयनको स्थिति निम्नानुसार छः

विवरण	२०७३।७४	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७	२०७७।७८
डेबिट विवरण प्रतिशत	१३.२५	१४.०६	२५.६०	२२.१७	११.०७
क्रेडिट विवरण प्रतिशत	५१.१४	५१.९७	४५.९०	४८.३८	५५.१५
शून्य विवरण प्रतिशत	३५.६१	३३.९७	२८.५०	२९.४५	३३.७८
आपाठमा डेबिट (रू.अर्बमा)	४९.३२	६९.८५	१२.६९	११.२३	१०.४८
आपाठमा क्रेडिट (रू.अर्बमा)	२९.१६	३८.१९	३९.७४	४२.४०	४७.४४
क्रेडिट/डेबिट अनुपात (गुणा)	०.५९	०.५४	३.१३	३.७७	४.५३

विभागको वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार यस वर्षको कुल राजस्वमध्ये मूल्य अभिवृद्धि कर (आन्तरिक) तर्फ रू.१ खर्ब १६ अर्ब ४३ करोड असुली भएको छ । उक्त असुलीमा करदाताको क्रेडिट मिलान समेत समावेश छ। वर्षान्तमा करदाताको मूल्य अभिवृद्धि कर रू.४७ अर्ब ४४ करोड क्रेडिट रहेको छ। विवरण बुझाउने करदातामध्ये डेबिट विवरण बुझाउने ११.०७ प्रतिशत, क्रेडिट विवरण बुझाउने ५५.१५ प्रतिशत र शून्य विवरण बुझाउने ३३.७८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । डेबिट रकम यसवर्ष ६.६८

प्रतिशतले घटेकोमा क्रेडिट रकम ११.८८ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । मूल्य अभिवृद्धि करको प्रभावकारिता वृद्धि गर्न कर कानूनको कार्यान्वयन, परिपालना र अनुगमन संयन्त्रको परिचालनसँगै नीतिगत एवं व्यवस्थापकीय पक्षमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

२७. **क्षेत्रगत मूल्याङ्कन** - प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले तयार गरेको एकीकृत अनुगमन प्रणालीबाट २०७७।७८ मा सञ्चालित नीति तथा प्रमुख कार्यक्रमको मूल्याङ्कन गरेको देखिन्छ । मूल्याङ्कन गर्दा क्षेत्रगत मन्त्रालयका क्रियाकलाप र माइलस्टोनलाई आधार लिएको छ । सो आधारमा मूल्याङ्कन गर्दा क्षेत्रगत मन्त्रालयहरूबाट आषाढ मसान्तसम्मको अवस्था देहायअनुसार छः

क्षेत्र	सम्बन्धित मन्त्रालय	क्रियाकलाप(संख्या)				माइलस्टोन			
		सम्पादन गर्नुपर्ने	सम्पन्न	चालु	शुरु नभएका	सम्पादन गर्नुपर्ने	सम्पन्न	चालु	शुरु नभएका
आर्थिक क्षेत्र	अर्थ कृषि, उद्योग, भूमि व्यवस्था	४६१	३०८	१४७	६	७६९	५६४	१८०	२५
पूर्वाधार क्षेत्र	भौतिक पूर्वाधार, ऊर्जा, शहरी विकास, खानेपानी, सञ्चार, पुनर्निर्माण	२८२	५५	२२६	१	६६०	२३३	४००	२७
सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, स्वास्थ्य, महिला, युवा, श्रम	१७०	९१	७८	१	३१६	१९८	१०६	१२
शासकीय सुधार क्षेत्र	प्रधानमन्त्री कार्यालय, गृह, रक्षा, संघीय मामिला, कानून, परराष्ट्र	२००	१२५	७१	४	३५५	२५०	९५	१०
जम्मा		१११३	५७९	५२२	१२	२१००	१२४५	७८१	७४

उल्लिखित १ हजार ११३ क्रियाकलापमध्ये ५७९ अर्थात् ५२.०२ प्रतिशत क्रियाकलाप मात्र सम्पन्न भएका छन् भने २ हजार १०० माइलस्टोनमध्ये १ हजार २४५ अर्थात् ५९.२९ प्रतिशत माइलस्टोन मन्त्रालयहरूले पूरा गरेको देखिन्छ । क्षेत्रगत रूपमा विश्लेषण गर्दा पूर्वाधार क्षेत्रका क्रियाकलापहरू १९.५ प्रतिशत मात्र सम्पन्न भएका छन् । सबैभन्दा घटी क्रियाकलापहरू सम्पन्न गर्ने मन्त्रालयहरूमा शहरी विकासको १३.३ प्रतिशत र खानेपानीको १३.६ प्रतिशत रहेको छ । क्षेत्रगत मन्त्रालयका क्रियाकलाप र माइलस्टोनको प्रगति कमजोर रहेको छ ।

२८. **पुनर्निर्माण** - नेपाल सरकारले आयोजना गरेको नेपालको भूकम्प पश्चात्को पुनर्निर्माणसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन, २०७२ मा ३६ राष्ट्र तथा २४ दातृ निकाय सहभागी भई रु.४ खर्ब १० अर्बको प्रतिवद्धता जनाएकोमध्ये रु.३ खर्ब ८८ अर्बको अनुदान सम्झौता भई २०७७।७८ सम्म रु.१ खर्ब ५४ अर्ब ७३ करोड प्राप्त भएको छ । भूकम्पबाट प्रभावित संरचनाको पुनर्निर्माणसम्बन्धी ऐन, २०७२ मा प्राधिकरणको कार्य अवधि ५ वर्ष तोकिएको थियो । राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको वार्षिक प्रतिवेदन २०७७।७८ अनुसार पुनर्निर्माणको प्रगति स्थिति निम्नानुसार छः

क्र.सं.	विवरण	एकाई	पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने संख्या	पुनर्निर्माण सम्पन्न संख्या	सम्पन्न प्रतिशत
१	निजी आवास	संख्या	८६६२०७	६१५४९३	७१.०६
२	निजी आवास प्रबलीकरण	संख्या	४७८२७	२०३५	४.२५
३	एकीकृत बस्ती विकास	संख्या	१०६	६२	५८.४९
३	स्वास्थ्य संस्था	संख्या	११६४	७५१	६४.५२
४	सामुदायिक विद्यालय	संख्या	७५८३	६६४७	८७.६६

५	पुरातात्विक तथा सांस्कृतिक सम्पदा	संख्या	९२०	५८६	६३.७०
६	सरकारी भवन	संख्या	४१४	३८८	९३.७२
७	सुरक्षा निकायका भवन	संख्या	२१६	२१६	१००
८	सडक पुल	वटा	१५	९	६०
९	सडक	कि.मी.	७६४	६५७	८५.९९
१०	विश्वविद्यालय एवं कलेज भवन	संख्या	७०	१०	१४.२९

सम्पूर्ण कार्यक्रम ५ वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखेकोमा सो अवधि व्यतीत भैसक्दा निजी आवास प्रबलीकरण, विश्वविद्यालय एवं कलेज भवन, एकीकृत बस्ती विकास लगायतका निर्माण कार्यमा ६० प्रतिशतभन्दा न्यून प्रगति हासिल भएको र अधिकांश पूर्वाधार निर्माण कार्य सम्पन्न नभएकोले प्रभावित व्यक्ति तथा संस्थाले आवासलगायतका सुविधा प्राप्त गर्न सकेको देखिएन । अतः बाँकी कार्यहरू हस्तान्तरित कार्यालयहरूबाट यथाशीघ्र सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

२९. **कृषियोग्य भूमि र सिँचाइ उपलब्धता** - उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार २६ लाख ४१ हजार हेक्टर कृषि योग्य भूमिमध्ये १७ लाख ६६ हजार हेक्टर सिँचाइयोग्य भूमि रहेकोमा २०७७।७८ मा १५ लाख ९ हजार ४२७ हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा पुगेको देखिन्छ । आर्थिक सर्वेक्षण २०७८ अनुसार २०७४।७५ मा कुल गार्हस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान २८.१ प्रतिशत रहेकोमा २०७५।७६ मा २७ प्रतिशत, २०७६।७७ मा २६.२ प्रतिशत, २०७७।७८ मा २५.८ प्रतिशत मात्र योगदान रहेबाट कुल गार्हस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान घट्दै गएको देखिन्छ । तसर्थ सिँचाइ र कृषिबाट सञ्चालित कार्यक्रमहरूलाई एकीकरण र समन्वय गरी राष्ट्रिय योगदानमा थप टेवा पुग्ने गरी सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
३०. **कृषि अनुदान** - कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले यो वर्ष रासायनिक मल खरिद, उन्नत बीउ बिजन, उत्पादन एवं खरिद, मत्स्य विकास, बाली संरक्षण तथा विकास, कृषि यान्त्रीकरण तथा खाद्य सुरक्षा, बाली तथा पशुधन बीमा, तरकारी खेती, पोखरी निर्माणलगायतका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न रु.२३ अर्ब ४ करोड ४१ लाख बजेट व्यवस्था गरेकोमा रु.१९ अर्ब ६८ करोड २ लाख अनुदान वितरण गरेको छ । सोमध्ये रासायनिक मल खरिदका लागि कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडलाई रु.८ अर्ब ७६ करोड १७ लाख र साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसन लिमिटेडलाई रु.३ अर्ब ३० करोड समेत रु.१२ अर्ब ६ करोड १७ लाख (६१.२९ प्रतिशत) अनुदान दिएको छ । गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष कृषि क्षेत्रको अनुदानमा १६.९३ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा खाद्यान्न उत्पादन १.८२ प्रतिशत, तरकारी उत्पादन २.६१ प्रतिशत र फलफूल उत्पादन २४.०९ प्रतिशतले वृद्धि भएको मन्त्रालयले उल्लेख गरेको छ । यद्यपि कृषिजन्य वस्तुको आयात वृद्धिदर २०७५।७६ को तुलनामा २०७६।७७ मा ११.५८ प्रतिशत र २०७६।७७ को तुलनामा २०७७।७८ मा २७.०९ प्रतिशत रहेकोले वस्तुको आयात वर्षेनि बढ्दै गएको देखिन्छ । कृषिमा आत्मनिर्भर हुन नसक्दा प्रत्येक वर्ष आयातसमेत वृद्धि भइरहेको देखियो । कृषि उत्पादन वृद्धि र आयात प्रतिस्थापन हुने गरी अनुदान नीतिमा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।
३१. **कारागार व्यवस्थापन** - कारागार व्यवस्थापन विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार १४ हजार ८२० पुरुष र १ हजार ६९१ महिलासमेत १६ हजार ५११ कैदी बन्दी राख्न सक्ने क्षमता रहेका कारागारमा २०७८ असार

मसान्तमा पुरुष २३ हजार २२२ र महिला १ हजार ३३७ समेत २४ हजार ५५९ कैदी तथा थुनुवा बन्दी राखिएको छ । केन्द्रीय कारागार भवन, नुवाकोट समेत ४ ठाउँमा रु.१ अर्ब ५२ करोड ५० लाखमा सम्झौता भई भवन निर्माणाधीन रहेका छन् । तथापि २० जिल्लाका कारागार भवन नयाँ निर्माण गर्नुपर्ने र विभिन्न जिल्लाका जीर्ण भएका ३० कारागार भवनको मर्मत सुधार गर्नुपर्ने अवस्था छ। बाँकेमा खुल्ला कारागार अवधारणाको लागि भवन निर्माण अन्तिम चरणमा रहेकोले सोको कार्यान्वयनका लागि नीतिगत र कानूनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ । कारागारको संरचना र सुविधासम्बन्धी न्यूनतम मापदण्ड तयार गरी कैदी बन्दीलाई न्यूनतम सुविधा उपलब्ध हुने गरी पूर्वाधार तयार गर्नुपर्दछ ।

३२. **राष्ट्रिय परिचयपत्र** - नेपाल सरकारको २०७६।७७ को बजेट वक्तव्यमा २ वर्षभित्र सबै नेपाली नागरिकलाई परिचयपत्र उपलब्ध गराउने उल्लेख छ । यो वर्ष ७७ जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट विवरण दर्ता कार्य शुरु गरिएको छ । परिचयपत्र कार्यक्रमको लागि २०७५।७६ देखि यस वर्षसम्म रु.२ अर्ब ४० करोड ९८ लाख खर्च भएको देखिन्छ । राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पञ्जीकरण विभागबाट उपलब्ध विवरणअनुसार २०७६।४।३१ देखि २०७८।९।१९ सम्म ४९ लाख १५ हजार ५७२ राष्ट्रिय परिचयपत्रको लागि आवेदन दर्ता भए तापनि १ लाख १४ हजार ८०४ कार्ड छपाइ भई ८५ हजार २२८ अर्थात् निवेदनको १.७३ प्रतिशतमात्र वितरण भएको छ । परिचयपत्रलाई विद्युतीय राहदानीसँग अन्तरआबद्धता गरेकोले परिचयपत्र नम्बर प्राप्त नभएसम्म राहदानीको लागि निवेदन दिन नमिल्ने कारण परिचयपत्रको लागि सेवाग्राहीको चाप बढेको छ। सेवा प्रदायक निकायले आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्न वार्षिक लक्ष्यअनुसारका कार्य सम्पादन गरी सेवा प्रवाहमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

३३. **विद्युतीय राहदानी छपाइ** - विद्युतीय राहदानीका विवरणहरू विद्युतीय रूपमा मेशिनले प्राप्त गरी पढ्ने र बढी सुरक्षित, विश्वसनीय र भरपर्दो हुने भएकोले हाल प्रयोगमा रहेको राहदानी सेवालाई विद्युतीय राहदानीमा परिणत गर्न २०७४।७५ देखि नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा उल्लेख हुँदै आएकोमा विद्युतीय राहदानी आपूर्ति तथा छपाइका लागि २०७७ पौषमा एक फ्रान्सेली सेवा प्रदायक कम्पनीसँग प्रति एकाई लागत ३२ पृष्ठको लागि अमेरिकी डलर १०.४५ र ६४ पृष्ठको लागि अमेरिकी डलर १०.९५ को दरले २० लाख विद्युतीय राहदानी छपाइका लागि ३ वर्ष कार्यावधि रहने गरी मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेक अमेरिकी डलर २ करोड ११ लाखको खरिद सम्झौता भएको छ। सम्झौता भएपछि विद्युतीय राहदानीको विस्तृत डिजाइन तयार आवश्यक बुकलेट डिजाइनसफ्टवेयर निर्माण, उपकरण जडान एवम् डाटा ट्रान्सफर र परीक्षणलयायतका काम सम्पन्न गरी २०७८ मंसिर १ बाट विद्युतीय राहदानी छपाइ कार्य शुरु भएको छ ।

३४. **सामाजिक सुरक्षा भत्ता** - सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७५ मा आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय, एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई भत्ता वितरण गर्ने उल्लेख छ । विद्युतीय प्रणालीबाट सामाजिक सुरक्षा भत्ता भुक्तानी रणनीति, २०७४ मा विद्युतीय प्रणालीबाट बैङ्क खातामार्फत् रकम प्रदान गर्ने उल्लेख छ । राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पञ्जीकरण विभागबाट उपलब्ध विवरणअनुसार सामाजिक सुरक्षातर्फ ३४ लाख ५५ हजार ४४६ लाभग्राही रहेकोमा २२ लाख ३३ हजार १३ जनाले बैङ्कमार्फत् र १२ लाख २२

हजार ४३३ ले नगद भुक्तानी लिएको उल्लेख छ । सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण भत्तातर्फ यो वर्ष रू.६८ अर्ब ५० करोड ६६ लाख निकास भएकै छ । प्रत्येक वर्ष भत्ता रकम वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ । लाभग्राहीको विवरण दुरुस्त गरी बैकिङ्ग प्रणालीमार्फत् भुक्तानी दिई अनुगमन व्यवस्थासमेत प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

३५. **यूवा स्वरोजगार** - यूवा स्वरोजगार कोषबाट २०७७।७८ मा रू.३२ लाख खर्च गरी ७ प्रदेशका २० जिल्लामा प्रथम किस्ता लगानी भएका ८८, दोस्रो किस्ता लगानी भएका ११२ र कर्जा माग गरी प्रस्ताव पेश भएका २९१ गरी कुल ४९१ सहकारी संस्थाहरूको स्थलगत अनुगमन भएको छ । अनुगमन भएकोमध्ये लगानी पश्चात्का २०० वटा (१०.१६ प्रतिशत) मात्र रहेको देखिन्छ । अनुगमन गर्दा पर्याप्त संख्यामा ऋणीको अनुगमन नगरेका कारण कतिपयले तोकिएको व्यवसायमा लगानी नगरेको, एउटै व्यक्तिलाई दोहोरो ऋण दिएको, कास्की, लमजुङ्ग, तनहुँ र बागलुङमा १६ सहकारी संस्थाको ५२९ ऋणीको स्थिति अध्ययन गर्दा १२६ ऋणीले व्यावसायिक निरन्तरता नदिएको, २ सुन पसललाई कार्यविधिले तोकेको प्रक्रिया नपुर्‍याई ऋण दिएको, २४ लक्षित समूहमा नपर्ने ठूला व्यवसायीलाई ऋण दिएको, मापदण्ड नपुगेका ५ सहकारी संस्थालाई लगानी गरेको र तोकिएको मितिमा ऋण फिर्ता नगर्ने १ हजार १७७ सहकारी संस्थालाई तोकिएबमोजिम कारवाही समेत नगरेको अवस्था छ ।
३६. **सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गा** - नेपाल सरकार (कार्यविभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गाको राष्ट्रिय अभिलेख व्यवस्थापन गरी संरक्षण गर्नुपर्ने, जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को बुँदा नं. ४१४ मा सरकारी र सार्वजनिक जग्गा अनुसूची १९ र २० बमोजिमको ढाँचामा दर्ता गरी अभिलेख अद्यावधिक राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले तयार गरेको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनमा सरकारी जग्गा २९ लाख ७ हजार ५४२ हेक्टर र सार्वजनिक जग्गा ४० लाख ५३ हजार ७१४ हेक्टर रहेको उल्लेख छ । उक्त प्रतिवेदनमा महोत्तरीको जलेश्वर, डोल्पा, डडेल्धुरा, सप्तरीको राजविराज तथा कञ्चनपुर, अर्घाखाँची, कञ्चनपुरको महेन्द्रनगर र झलारी स्थित मालपोत कार्यालयअन्तर्गतको सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गाको विवरण समावेश गरेको छैन । सबै मालपोत कार्यालयबाट सरकारी सार्वजनिक जग्गाको अभिलेख प्राप्त गरी सरकारी/सार्वजनिक जग्गाको एकीकृत अभिलेख तयार गर्नुपर्दछ ।
३७. **वायु गुणस्तर** - नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड अनुसार हावामा पाइने मसिना धूलोका कण पार्टिकुलेट म्याटर (पी.एम.) २.५ को दैनिक औसत मापदण्ड ४० माइक्रोग्राम प्रति घनमिटर हुनुपर्नेमा वातावरण विभाग अन्तर्गतका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको तथ्याङ्कअनुसार काठमाडौँको रत्नपार्कमा २३० दिनमध्ये ७८ दिन, ललितपुरको पुलचोक केन्द्रमा ५१ दिनमध्ये ३ दिन, काभ्रेको धुलिखेल केन्द्रमा २४१ दिनमध्ये २९ दिन, भक्तपुरमा २१४ दिनमध्ये ३७ दिन, चितवनको सौराहमा १९३ दिनमध्ये ८० दिन, ललितपुरको भैंसैपाटीमा ३५९ दिनमध्ये १४० दिन, लुम्बिनीमा २८ दिनमध्ये १२ दिन, नेपालगन्जमा ३१२ दिनमध्ये ५१ दिन, झापाको दमकमा १५८ दिनमध्ये १०९ दिन, बाराको सिमरामा १८५ दिनमध्ये ९० दिन र काठमाडौँको शंखपार्कमा २५२ दिनमध्ये ३३ दिन धूलोको कण राष्ट्रिय मापदण्डभन्दा बढि

देखिएको विवरण प्राप्त भएको छ । वायु प्रदूषण हुने कार्य नियन्त्रण गर्न थप नीतिगत एवं प्रक्रियागत व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

३८. **नयाँ शहर आयोजना** - शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले मध्य पहाडी लोकमार्ग (पुष्पलाल लोकमार्ग) र यसको आसपासमा पर्ने प्रमुख १० स्थानमा नयाँ सहर स्थापना गर्ने उद्देश्यले २०६६।६७ देखि कार्यक्रम शुरु गरेकोमा २ स्थान थप भई १२ पुगेको छ । हुलाकी राजमार्ग र आसपासका १५ स्थान र अन्य विभिन्न १३ शहरलाई स्मार्ट शहरको रूपमा विकास गर्ने, लुक्ला सहित उच्च हिमाली भागमा रहेका १० बस्तीहरूलाई ट्रान्स हिमालयन सीटीका रूपमा विकास गर्ने कार्यक्रम गरी ४० शहर र बस्तीसमेत थप भई ५० कायम भएको छ । आयोजनाअन्तर्गत २०७७।७८ मा ११५.०७ किलोमिटर सडकको ट्रयाक खोल्ने, २२.८९ किलोमिटर सडक कालोपत्रे गर्ने, २९.०२ किलोमिटर रिजिड पेभमेन्ट(ढलान) र ५७.३६ किलोमिटर ढल/नाला निर्माण लगायतका कार्य सम्पन्न भएका छन्। आयोजनाले हालसम्म ५ हिमाली बस्तीको सम्भाव्यता अध्ययन गरी मोर्फोलोजिकल रिटेनमेन्ट एण्ड इन्हेन्समेन्ट प्लानको अन्तिम प्रतिवेदन र १३ स्मार्ट सीटीको गुरुयोजना सहितको अन्तिम प्रतिवेदन स्वीकृत गरेको छ। चालु आयोजनाहरूको कार्य समाप्त नहुँदै नयाँ नयाँ शहरी आयोजना थप्दै जाने प्रवृत्तिले लक्ष्य बमोजिम २०८६।८७ सम्ममा आयोजना पूरा नभई अपेक्षित प्रतिफल हासिल नहुने अवस्था छ ।

३९. **शिक्षक विद्यार्थी अनुपात** - शिक्षा नियमावली, २०५९ मा शिक्षक/विद्यार्थी अनुपात हिमालमा ४०, पहाडमा ४५ र तराईमा ५० हुनुपर्ने उल्लेख छ । शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रबाट प्रकाशित प्रतिवेदनअनुसार विद्यालय-विद्यार्थी तथा शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात देहायबमोजिम रहेको छ:

प्रदेश	विद्यालय-विद्यार्थी अनुपात				शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात			
	आधारभूत (१-५)	आधारभूत (६-८)	माध्यमिक (९-१०)	माध्यमिक (११-१२)	आधारभूत (१-५)	आधारभूत (६-८)	माध्यमिक (९-१०)	माध्यमिक (११-१२)
प्रदेश १	८०	८९	८९	१५५	१५	२९	२४	३९
मधेश प्रदेश	१८६	१७३	१६७	१५५	३७	६८	५०	५९
बागमती प्रदेश	९२	९१	७५	१८९	१४	२५	१५	३९
गण्डकी प्रदेश	६२	८१	७५	११६	१०	२२	१७	२१
लुम्बिनी प्रदेश	११५	१२१	११०	१६३	१८	३६	२८	३६
कर्णाली प्रदेश	८९	११२	११६	१५१	२४	४१	४१	३८
सुदूरपश्चिम प्रदेश	९७	१०८	१४६	११०	१९	३५	३२	३२
कुल	१०१	१०६	९८	१५८	१८	३३	२४	३५

प्रतिवेदनअनुसार विद्यालय विद्यार्थी अनुपात आधारभूत तहको कक्षा १-५ मा १०१ र कक्षा ६-८ मा १०६, माध्यमिक तहको कक्षा ९-१० मा ९८ र कक्षा ११-१२ मा १५८ रहेको छ । त्यसैगरी शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कक्षा १-५ मा १८, कक्षा ६-८ मा ३३, माध्यमिक तहको कक्षा ९-१० मा २४ र कक्षा ११-१२ मा ३५ रहेको छ । त्यस्तो अनुपात सबैभन्दा कम गण्डकी प्रदेशमा रहेको छ । शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न निर्धारित मापदण्ड बमोजिम सबै प्रदेशमा विद्यालय-विद्यार्थी तथा शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात कायम हुनेगरी व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

४०. **सामाजिक सुरक्षा कोष** - श्रम ऐन, २०७४ ले रोजगारदातालाई ऐन प्रारम्भ भएको ६ महिनाभित्र सामाजिक सुरक्षा कोषमा सूचीकरण भइ सक्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । कोषमा २०७८ चैत्र मसान्तसम्म १७ हजार ३७ प्रतिष्ठानमा कार्यरत ३ लाख २७ हजार ७८४ श्रमिक सूचीकरण भए पनि योगदानकर्ता श्रमिकको संख्या २ लाख १४ हजार ५५० रहेको छ । कोषमा योगदानकर्ताको २०७७।७८ सम्म रु.१५ अर्ब १९ करोड जम्मा भएको छ । कोष व्यवस्थापन संघीय सरकारले मात्र गरेको देखिन्छ ।

कोषले यो वर्ष औषधि उपचार, स्वास्थ्य तथा मातृत्व सुरक्षा योजनामा रु.४ करोड ८९ लाख २४ हजार, दुर्घटना तथा अशक्तता सुरक्षा योजनामा रु.३८ लाख ५३ हजार, आश्रित परिवार सुरक्षा योजनामा रु.४३ लाख २८ हजार र वृद्धावस्था सुरक्षा योजनामा रु.९ करोड २६ लाख ९६ हजारसमेत रु.१४ करोड ९८ लाख २ हजार दावी गर्ने व्यक्तिलाई शोधभर्ना गरेको छ ।

कोषले स्वास्थ्य सुरक्षा योजना कार्यान्वयन गर्न प्रदेश १ मा १९, मधेश प्रदेशमा १६, वागमती प्रदेशमा २१, गण्डकी प्रदेशमा ८, लुम्बिनी प्रदेशमा १४, कर्णाली प्रदेशमा १० र सुदूरपश्चिममा १७ अस्पतालहरूसँग सम्झौता गरेकोमा उक्त अस्पताल तराई तथा शहरी क्षेत्रमा केन्द्रित रहेका छन् ।

४१. **मृतक क्षतिपूर्ति** - श्रम स्वीकृति लिई वैदेशिक रोजगारीमा जाने श्रमिक रोजगारीको क्रममा मृत्यु भएका श्रमिकका हकवालालाई वैदेशिक रोजगार बोर्डको सचिवालयबाट २०७६।७७ मा १७ महिला र ५६२ पुरुषसहित ५७९ श्रमिकको क्षतिपूर्तिबापत रु.८१ करोड १० लाख १७ हजार आर्थिक सहायता प्रदान भएकोमा २०७७।७८ मा २७ महिला र १ हजार ७२ पुरुषसहित १ हजार ९९ श्रमिकको क्षतिपूर्तिबापत रु.७० करोड २५ लाख ८५ हजार आर्थिक सहायता प्रदान गरेको छ । मृत्यु हुने श्रमिकलाई रु.७ लाख र अङ्गभङ्ग वा चोटपटकबापत बीमामा उल्लिखित दरमा आर्थिक सहायता प्रदान हुने गरेको छ । उल्लिखित स्थितिले विदेशमा अङ्गभङ्ग तथा मृत्यु हुने श्रमिकको संख्या बढी रहेकोले बोर्डले जोखिम न्यूनीकरण हुने प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

४२. **संघीय निजामती सेवा ऐन** - राज्यको पुनःसंरचना पश्चात संघीय व्यवस्था अन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको प्रशासनिक संरचना स्वीकृत भई कर्मचारी समायोजन भईसकेको अवस्था छ । तीनै तहका कर्मचारी व्यवस्थापनका लागि संघीय निजामती सेवा ऐन तर्जुमा गर्नु आवश्यक छ । संघीय निजामती सेवा विधेयक संघीय संसदको प्रतिनिधि सभामा २०७५।१०।२७ मा दर्ता भएकोमा उक्त विधेयक २०७८।६।१९ मा नेपाल सरकारले फिर्ता लिएको छ । संघीय निजामती सेवा ऐन जारी नभएको अवस्थामा मधेश प्रदेशबाट प्रदेश निजामती सेवा ऐन, २०७७ तथा वागमती प्रदेशबाट प्रदेश निजामती सेवा अध्यादेश, २०७८ जारी भएको पाइयो । संघीय निजामती सेवा ऐन पारित नभएको र प्रदेशले आफ्नै तवरले निजामती सेवा ऐन बनाउने, स्थानीय तहले कानून निर्माण नगरिकन बढुवा वा स्तरवृद्धि गर्ने कार्यले प्रशासनिक संयन्त्रमा वृत्ति विकास, सेवा सुविधा, सरुवा, बढुवा प्रणालीमा एकरूपता नहुने स्थिति छ । संघीय ऐन समयमै जारी हुन नसक्दा प्रदेशहरूबाट तर्जुमा भएका कानूनमा विविधता देखिएको छ । मधेश प्रदेश र वागमती प्रदेशको निजामती सेवा अध्यादेशमा पदपूर्ति प्रतिशत, तह वृद्धि व्यवस्था, बढुवा उजुरी म्याद आदिमा भिन्नता रहेको छ ।

४३. **कर्मचारी समायोजन** - कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ को दफा ५(१) मा सरकारी सेवाको कर्मचारीलाई संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको पदमा समायोजन गर्ने प्रयोजनका लागि समायोजन गरिने सेवा, समूहको पद तथा तहगत विवरण खुलाई कर्मचारीबाट निवेदन माग गर्न सूचना प्रकाशन गर्ने व्यवस्था छ । संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले २०७५।९।११ मा सूचना प्रकाशन गरी दफा ८ बमोजिम संघमा जम्मा ५२ हजार ९२८ दरबन्दी स्वीकृत गरेकोमा ३७ हजार ९४४ कर्मचारी समायोजन भई १४ हजार ९८४ दरबन्दी रिक्त रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी ७ प्रदेशमा २२ हजार २९७ दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा १४ हजार ८६३ कर्मचारी समायोजन भई ७ हजार ४३४ दरबन्दी रिक्त रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी ७५३ स्थानीय तहमा ६७ हजार ७१९ दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा ४४ हजार ३२१ कर्मचारी समायोजन भई २३ हजार ३९८ दरबन्दी रिक्त रहेको देखियो । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समायोजन नभई २ हजार ४४३ कर्मचारी फाजिलमा रहेको देखिन्छ । कुल स्वीकृत दरबन्दीमध्ये संघमा २८.३१ प्रतिशत, प्रदेशमा ३३.३४ प्रतिशत र स्थानीय तहहरूमा ३४.५५ प्रतिशत दरबन्दी रिक्त रहेको देखिन्छ । मन्त्रालयले कर्मचारी समायोजनको सम्पूर्ण काम सम्पन्न भएको जनाए पनि फाजिलमा रहेका कर्मचारी व्यवस्थापन गरेको छैन । जनसरोकारसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने स्थानीय तहहरू र प्रदेशअन्तर्गतका कार्यालयहरूमा कर्मचारीहरूको अभाव हुँदा सेवा प्रवाहमा असर परेको अवस्था छ ।
४४. **हुलाक सेवाको पुनर्संरचना** - बजेट वक्तव्य २०७७।७८ को बुँदा २६७ मा हुलाक प्रणालीको पुनर्संरचना गर्ने र हुलाक सेवालार्ई आधुनिक बनाउँदै सम्भाव्यताको आधारमा सेवाको क्षेत्र विस्तार गर्ने उल्लेख गरेको छ । हुलाक सेवा विभाग मातहतका कार्यालयहरूमा गोश्वारा हुलाक कार्यालय, हुलाक प्रशिक्षण केन्द्र, केन्द्रीय धनादेश कार्यालय, केन्द्रीय टिकट भण्डार, नेपाल फिलाटेलिक ब्युरो, क्षेत्रीय हुलाक निर्देशनालय ४, जिल्ला हुलाक कार्यालय ७०, इलाका हुलाक कार्यालय ८४२ र अतिरिक्त हुलाक कार्यालय ३ हजार ७४ रहेका छन् । स्वदेशी हुलाक सेवाको अलावा साधारण पत्र तथा पार्सलहरू सीधै विश्वभर र ई.एम.एस. सेवा ३९ मुलुकमा सञ्चालन हुँदै आएको छ । विभाग र मातहतका कार्यालयमा विभिन्न तहमा गरी कुल ६२९४ दरबन्दी रहेको छ भने वार्षिक रूपमा औसत चालु खर्च रु.३ अर्ब १० करोड हुने गरेको छ । तर विगत केही वर्षदेखि पार्सल तथा चिठीपत्र सेवामा निरन्तर कमी आई आन्तरिक तर्फ सन् २०१७ मा ३ करोड ३४ लाख ५१ हजार प्रदान गरेकोमा सन् २०२० मा ३ लाख ३५ हजार र वैदेशिकतर्फ सन् २०१७ मा ६२ लाख १८ हजार सेवा प्रदान गरेकोमा सन् २०२० मा १ लाख ९४ हजार मात्र सेवा प्रदान गरेको देखिन्छ । हुलाक सेवाको पुनर्संरचना गरी हुलाक सेवालार्ई आधुनिक र प्रविधियुक्त बनाउँदै सम्भाव्यताको आधारमा सेवाको क्षेत्र विस्तार गर्न आवश्यक देखिएको छ ।
४५. **विद्युत अनुमतिपत्र** - यस वर्षसम्म विद्युत विकास विभागबाट विद्युत उत्पादनको लागि अनुमति लिई उत्पादनमा आएका १०३ आयोजनाको १ हजार ३६५ मेगावाट विद्युत उत्पादन जडित क्षमता रहेको छ । अनुमति लिई निर्माणको चरणमा रहेका आयोजनाहरूमध्ये २०७७।७८ सम्म २१६ आयोजनाको ८ हजार ३४० मेगावाट जडित क्षमता रहने देखिन्छ । सर्भेक्षण अनुमति लिएका आयोजनामध्ये २०७७।७८ सम्म २५३ आयोजनाको १६ हजार ७८४ मेगावाट र उत्पादन अनुमतिपत्र लिने ४८६ आयोजनाको २५ हजार २२३ मेगावाट विद्युत उत्पादन र सर्वेक्षणको अनुमतिपत्र जारी भएको देखिन्छ १२२ आयोजनाबाट १ हजार ३८० मेगावाट जडित क्षमताको आयोजना सञ्चालनमा आएको समेत गरी कुल २६ हजार

६०३ मेगावाट क्षमताको अनुमति पत्र प्रदान गरेको देखिन्छ । प्रसारण लाइन सर्भेक्षण अनुमतिदर्फ ३३, ६६, १३२, २२० र ४०० के.भि.को लागि २०७७।७८ सम्म २६२ ले विद्युत प्रसारणको सर्वेक्षण र निर्माणको अनुमति प्राप्त गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी २०७७।७८ सम्म विद्युत उत्पादन १ मेगावाट माथिका जलविद्युत तर्फ १ हजार २९० मेगावाट, तापीय विद्युत ५३.४१ मेगावाट, सौर्य विद्युत १८.५ मेगावाट र सह-उत्पादन ३ मेगावाट समेत कुल जडित क्षमता १ हजार ३६५ मेगावाट रहेको छ ।

४६. **प्रसारण इजाजतपत्र नवीकरण** - राष्ट्रिय प्रसारण नियमावली, २०५२ को नियम १६(४) बमोजिम म्याद भुक्तान भएपछि हरेक वर्ष इजाजतपत्र नवीकरण गर्न आएमा दश प्रतिशतदेखि शतप्रतिशतसम्म जरिवाना लिई नवीकरण गर्नसक्ने, सो समयभित्र पनि नवीकरण नगराएमा इजाजतपत्र स्वतः रद्द हुने र नियम १८ बमोजिम इजाजतपत्रमा उल्लिखित शर्तबमोजिम कार्यक्रम प्रसारण गरेको नदेखिएमा मन्त्रालयले अनुमतिपत्र रद्द गर्न एवं अनधिकृत कुनै कार्यक्रम प्रसारण गरेको देखिएमा त्यस्तो कार्यक्रम प्रसारण गर्न प्रयोग गरेको यन्त्र वा उपकरण आफ्नो नियन्त्रणमा लिन सक्ने व्यवस्था छ । सूचना तथा प्रसारण विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार हालसम्म २०२ टेलिभिजन र ६५ एफ.एम. रेडियोले प्रसारण इजाजतपत्र प्राप्त गरेको देखिन्छ । ती संस्थाहरूमध्ये १४५ टेलिभिजन र ९ एफ.एम रेडियोसमेत १५४ संस्थाले २०७८ आषाढ मसान्तसम्म इजाजत पत्र नवीकरण गराएका छैनन् । यस स्थितिमा पनि नियमानुसार जरिवाना गर्ने ६ महिनाभित्र नवीकरण नगराउने प्रसारण संस्थाको अनुमतिपत्र रद्द भएको अभिलेख राख्ने, निरीक्षण गर्ने गराउने कार्य भएको छैन । मन्त्रालयबाट इजाजतपत्र नवीकरण नगराउने संस्थाहरूको सम्बन्धमा अनुगमन तथा छानबिन गरी नियम बमोजिम कारबाही गर्नुपर्दछ ।

४७. **विभूषण** - विभूषण ऐन, २०६४ मा ४ प्रकारका १२ श्रेणी मानपदवी, ९ प्रकारका अलङ्कार र १३ प्रकारका पदकबाट राष्ट्रिय जीवनका विभिन्न क्षेत्रमा विशिष्ट योगदान पुऱ्याउने महानुभावलाई विभूषण समितिले स्वीकृत गरेको मापदण्ड, २०७५ बमोजिम सिफारिस गर्ने र नेपाल सरकारले निर्णय गर्ने व्यवस्था छ । नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्बाट २०७५।७६ मा ५१८ जना, २०७६।७७ मा ६३३ जना र यो वर्ष ५९३ जना विभूषित गर्ने निर्णय भएको छ । त्यसैगरी २०७८।७९ मा ८८७ जनालाई विभूषित गर्ने निर्णय भएको छ । घोषणा गरेका विभूषण तयार गर्न गृह मन्त्रालयले २०७५।७६ मा रू.५ करोड ६९ लाख ७७ हजार, २०७६।७७ मा रू.८ करोड ५० लाख र २०७७।७८ मा रू.१० करोड २२ लाख १६ हजार खर्च गरेको देखिन्छ । विगतमा घोषणा भएमध्येको १७६ मानपदवी, ३६ अलङ्कार र ६२ पदकसमेत २७४ विभूषण वितरण नभई मौज्जात रहेको छ । विभूषण तयार गर्न लाग्ने लागत वर्षेनी बढ्दै गएकोले लागतमा कमी ल्याउने तथा विभूषित हुने संख्या निश्चित गरी खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४८. **सोझै खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ (२) मा खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी लागत टुक्रा टुक्रा पारी खरिद गर्नु नहुने व्यवस्था छ । त्यस्तै नियमावलीको नियम ८४ मा सार्वजनिक निकायले स्वीकृत कार्यक्रम र खरिद योजना अनुसार बीस लाख रुपैयाँसम्म लागत अनुमान भएको मालसामान, निर्माण कार्य वा सिलबन्दी दरभाउपत्र आव्हान गरी खरिद गर्न सक्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणको क्रममा प्राप्त विवरणअनुसार ऐनको प्रावधान विपरित ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई, शहरी विकास, खानेपानी, गृह र स्वास्थ्य मन्त्रालय अन्तर्गतका ३४ निकायले मालसामान तथा संरचना निर्माण

कार्यलाई विभिन्न टुकामा लागत अनुमान तयार गरी रु.४९ करोड ५३ लाख १३ हजारको खरिद गरेको देखिन्छ ।

४९. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५(१) मा खरिद सम्झौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक १२ महिनाभन्दा बढी अवधिको खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्ने क्रममा मूल्य समायोजन गर्न आवश्यक देखिएमा मूल्य समायोजन गर्न सकिने दफा ५५(२) मा खरिद सम्झौता गर्नेको ढिलाइको कारण काम सम्पन्न नभएमा र निश्चित बजेटको आधारमा खरिद सम्झौता भएकोमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणको क्रममा प्राप्त विवरणअनुसार ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई, शहरी विकास, खानेपानी र भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयअन्तर्गतका ३८ निकायले सूचकाङ्क र गुणक फरक पारी, मूल्य समायोजन गलत गणना गरी लगायतबाट रु.१ अर्ब ८ करोड ९२ लाख नियम एवं सम्झौताविपरित मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको पाइयो ।
५०. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ एवं खरिद सम्झौतामा निर्माण व्यवसायीको ढिलाइको कारणले सम्झौताबमोजिमको कार्य तोकिएको समयभित्र सम्पन्न हुन नसकेमा प्रतिदिन सम्झौता मूल्यको ०.०५ प्रतिशतका दरले बढीमा १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । उल्लिखित व्यवस्थाको पालना नगरी ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई, शहरी विकास, स्वास्थ्य र भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयअन्तर्गतका २४ निकायले रु.१० करोड ९५ लाख पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असूल गरेका छन् । निर्माण व्यवसायी वा आपूर्तिकर्ताबाट ढिलाइ भएकोमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असूल गर्नुपर्दछ ।
५१. **वित्तीय संघीयता** - संघीय शासनप्रणालीको आधार स्तम्भ वित्तीय संघीयता हो । राजश्व र रोयल्टी बाँडफाँट वर्षान्त भित्रै हुन नसक्दा प्रदेश र स्थानीय सञ्चित कोषमा आम्दानी न्यून हुन गएको, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सिफारिस गरेभन्दा नेपाल सरकारले प्रदेशमा रु.२ अर्ब ३७ करोड ५० लाख र स्थानीय तहमा रु.३ अर्ब ७६ करोड ६७ लाख घटी हस्तान्तरण भएको, प्रदेश र स्थानीय तहको बजेट संघीय अनुदानमा निर्भर रहेको, प्राप्त अनुदानबाट अनुत्पादक तथा वितरणमुखी कार्यक्रम सञ्चालन, सञ्चित कोषको हिसाब तोकिएको ढाँचामा तयार नगरेको, बजेट अबण्डा राखी खर्च गरेको, स्थानीयले प्रदेशमा चौमासिक आय-व्ययको प्रतिवेदन पेस नगरेको, प्रशासनिक खर्च उच्च रहेको, कार्यक्रममा दोहोरोपना रहेको, सुविधा सम्बन्धी मापदण्ड नहुँदा पदाधिकारी लगायत कर्मचारी सुविधा बढ्दै गएको, दिगो विकास लक्ष्यको आन्तरिकीकरण नभएको र आवधिक योजना मध्यकालिन खर्च संरचना अनुरूप कार्यक्रम तर्जुमा नगरेको, अनुदानलाई बढावा दिएको तर अनुगमन कमजोर रहेको, साझा अधिकार अन्तर्गत संकलित राजस्व परिचालनमा प्राथमिकता नदिएको, स्थानीय तहमा योजना तर्जुमा प्रक्रिया व्यवस्थित नभएको अवस्था छ ।

प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय

५२. **प्रदेश सञ्चितकोष** - प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरूबाट प्राप्त प्रदेशगत सञ्चितकोषको विवरणअनुसार २०७७।७८ मा रु.२ खर्ब ५१ अर्ब ३९ करोड २८ लाख आम्दानी भएकोमा रु.१ खर्ब ८९ अर्ब ५३ करोड ८५ लाख (७५।४० प्रतिशत) खर्च गरी रु.६१ अर्ब ८५ करोड ४३ लाख बाँकी रहेको छ । खर्चमध्ये प्रदेश नं. १ मा रु.२७ अर्ब ९५ करोड १२ लाख, मधेश प्रदेशमा रु.२२ अर्ब ५४ करोड ५८ लाख, वाग्मती प्रदेशमा रु.३५ अर्ब ५९ करोड ४८ लाख, गण्डकी प्रदेशमा रु.२५ अर्ब ६२ करोड ३४ लाख, लुम्बिनी प्रदेशमा रु.३२ अर्ब १० करोड ३० लाख, कर्णाली प्रदेशमा रु.२२ अर्ब ७५ करोड २० लाख र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रु.२२ अर्ब ९६ करोड ८३ लाख खर्च भएको छ ।
५३. **विभाज्य कोष** - अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार सवारीसाधन कर बापतको रकम प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा गरी सोको ६० प्रतिशत प्रदेश सञ्चितकोषमा र ४० प्रतिशत स्थानीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रदेश विभाज्य कोषमा यो वर्ष रु.१६ अर्ब ७२ करोड ६५ लाख जम्मा भएकोमध्ये रु. १६ अर्ब ६१ करोड ३२ लाख बाँडफाँट गरेको र प्रदेश नं. १ को आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयले रु.११ करोड ३३ लाख बाँडफाँट नगरी बाँकी राखेको छ । ऐनको व्यवस्थाबमोजिम उक्त रकम बाँडफाँट हुनुपर्दछ ।
५४. **लेखापरीक्षण** - यो वर्ष प्रदेश मातहतका १ हजार ११५ कार्यालयको रु.२ खर्ब ९७ अर्ब १३ करोड १० लाख र ११ कार्यालयको बक्यौता रु.२ अर्ब ३७ करोड ६१ लाख समेत रु.२ खर्ब ९९ अर्ब ५० करोड ६१ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । प्रदेश सरकार मातहतका ८० अन्य संस्था तथा समितिको रु.१५ अर्ब २३ करोड ९२ लाख र ३ समितिको बक्यौता समेत लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । यस वर्ष २४ निकायको रु.१ अर्ब २८ करोड २९ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ ।
५५. **बजेट तथा खर्च** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०७४ मा प्रदेश अर्थमन्त्रीले प्रत्येक आर्थिक वर्षको लागि प्रदेश सभासमक्ष राजस्व र व्ययको अनुमान पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था बमोजिम सातवटा प्रदेश सभाबाट स्वीकृत भएको २०७७।७८ को बजेट रु.२ खर्ब ६८ अर्ब २८ करोड ७५ लाख रहेकोमा रु.१ खर्ब ८९ अर्ब ५३ करोड ८६ लाख (७०.६५ प्रतिशत) खर्च भएको छ । कुल खर्चमध्ये चालुखर्च ३९.७७ प्रतिशत, पूँजिगत खर्च ५९.४९ र अन्य खर्च ०.७४ प्रतिशत रहेको छ । प्रदेशको औसत खर्च ७०.६५ प्रतिशत रहेकोमा बजेटको तुलनामा सबभन्दा बढी लुम्बिनी प्रदेशको ८१.९९ र सबभन्दा कम सुदूरपश्चिम प्रदेश को ६६.३० प्रतिशत रहेको छ ।
५६. **रकमान्तर** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०७४ अनुसार स्वीकृत बजेटको रकम एक बजेट उपशीर्षक, स्रोत वा खर्च शीर्षकबाट अर्का बजेट उपशीर्षक स्रोत वा खर्च शीर्षकमा रकमान्तर गर्ने अधिकार आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयको हुने व्यवस्था छ । यो वर्ष ७ प्रदेशमा रु.२७ खर्ब ७ अर्ब ९६ करोड २ लाख शुरु बजेट विनियोजन भएकोमा रु.४४ अर्ब ४८ करोड ७४ लाख रकमान्तर गरेको छ । रकमान्तरमध्ये २०७७ आषाढ महिनामा मात्र प्रदेश नं.१ ले रु.४ करोड ७६ लाख, वाग्मती प्रदेशले रु.१ अर्ब ६ करोड ४९ लाख, गण्डकी प्रदेशले रु.३ अर्ब ७९ करोड ७८ लाख, लुम्बिनी प्रदेशले रु.२ अर्ब ५०

करोड ४४ लाख, र कर्णाली प्रदेशले १ अर्ब २ करोड २८ लाख रकमान्तर गरेको छन् । वर्षान्तमा रकमान्तर गरी खर्च गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

५७. प्रदेश आन्तरिक स्रोत परिचालन - प्रदेश सरकारहरूको २०७७।७८ को कुल खर्च रू.१ खर्ब ८९ अर्ब ५३ करोड ८५ लाख रहेकोमा आन्तरिक स्रोतबाट रू.१ खर्ब १४ अर्ब ८८ लाख (६०.१५ प्रतिशत) खर्च गरेको देखिन्छ । आन्तरिक स्रोतअन्तर्गत सबैभन्दा घटी प्रदेश न.१ को ५२।१६ प्रतिशत र सबैभन्दा बढी कर्णाली प्रदेशले ८२।२७ प्रतिशत परिचालन गरेको छ ।

५८. लेखापरीक्षण र बेरुजु - प्रदेश सरकार मातहतका सरकारी कार्यालय, अन्य संस्था र समितितर्फको २०७७।७८ को लेखापरीक्षण रकम रू.३ खर्ब १४ अर्ब ७४ करोड ५३ लाख रहेकोमा रू.८ अर्ब ३८ करोड ५४ लाख बेरुजु कायम रहेको छ । सबैभन्दा बढी बेरुजु मधेश प्रदेशको ५.४२ प्रतिशत र सबैभन्दा कम बेरुजु लुम्बिनी प्रदेशको १.१८ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी प्रदेश नं १ को ३.५६ प्रतिशत, बागमति प्रदेशको १.६० प्रतिशत गण्डकी प्रदेशको १.२७ प्रतिशत, कर्णालि प्रदेशको ५.१५ प्रतिशत र सुदूरपश्चिम प्रदेशको २.१८ प्रतिशत रहेको छ ।

प्रदेश सरकार मातहत सरकारी कार्यालय, अन्य संस्था र समितितर्फको गत वर्षसम्मको बाँकी बेरुजु रू.१२ अर्ब ९९ करोड १३ लाख रहेकोमा सम्परीक्षणबाट रू.१ अर्ब ७२ करोड ४६ लाख फर्स्यौट भई रू.११ अर्ब २६ करोड ६७ लाख बाँकी रहेको र यो वर्ष रू.८ अर्ब ३८ करोड ५५ लाख थप भई अद्यावधिक बेरुजु रू.१९ अर्ब ६५ करोड २२ लाख रहेको छ । सो रकममा रू.४ अर्ब १० करोड ७ लाख पेस्की रहेको छ ।

स्थानीय तह

५९. **समग्र आय व्यय** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरण अनुसार यो वर्ष ७५३ स्थानीय तहहरूको कुल बजेट रु.५ खर्ब ३२ अर्ब ९८ करोड ३७ लाख रहेकोमा संघ र प्रदेशबाट हस्तान्तरण गरेको अनुदान रु.३ खर्ब ८ अर्ब ६० करोड ३३ लाख, संघ र प्रदेश सरकार राजस्व बाँडफाँटबाट रु.७३ अर्ब ४० करोड, आन्तरिक आयमा गत वर्षको मौज्जातसमेत रु.१ खर्ब ११ अर्ब ६ लाख गरी रु.४ खर्ब ९३ अर्ब ३९ लाख आय प्राप्त गरेको देखिन्छ। प्राप्त आयबाट रु.३ खर्ब ९१ अर्ब ४३ करोड ६३ लाख खर्च गरी रु.१ खर्ब १ अर्ब ५६ करोड ७६ लाख मौज्जात रहेको छ ।

यो वर्ष लेखापरीक्षण भएका ७४४ स्थानीय तहको देहाय अनुसार कुल बजेट रु.५ खर्ब ९७ अर्ब ४८ करोड ५१ लाख रहेको छ । कुल बजेटमध्ये रु.४ खर्ब ८७ अर्ब ८८ करोड १७ लाख (८१.६५ प्रतिशत) खर्च भएको छ । कुल खर्चमध्ये चालू खर्च रु.२ खर्ब ५० अर्ब ६४ करोड १७ लाख (५१.३७ प्रतिशत), पुँजीगत खर्च रु.१ खर्ब ६० अर्ब ३२ करोड ५८ लाख (३२.८६ प्रतिशत) र वित्तीय व्यवस्था तथा अन्यतर्फ रु.७६ अर्ब ९१ करोड ४२ लाख (१५.७७ प्रतिशत) खर्च भएको छ। यो वर्ष लेखापरीक्षण भएका ७४४ स्थानीय तहको २०७७।७८ को कुल आन्तरिक राजस्व रु.३५ अर्ब २८ करोड ५६ लाख, संघ तथा प्रदेश सरकारबाट राजस्व बाँडफाँट रु.६९ अर्ब १ करोड ६९ लाख, गत वर्षको मौज्जात रु.९१ अर्ब ७७ करोड ३८ लाखसमेत आन्तरिक स्रोततर्फ रु.१ खर्ब ९६ अर्ब ७ करोड ६३ लाख प्राप्त भएको छ ।

६०. **राजस्व परिचालन** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरण अनुसार स्थानीय तहहरूले यो वर्ष आन्तरिक आयबाट रु.२ खर्ब ३ अर्ब १७ करोड ९४ लाख प्राप्त गर्ने अनुमान गरेकोमा रु.१ खर्ब ८४ अर्ब ६५ करोड २७ लाख (९०.८८ प्रतिशत) प्राप्त गरेको छ । सोमध्ये गत वर्षको मौज्जात रु.७५ अर्ब ६३ करोड, राजस्व बाँडफाँटबाट रु.७३ अर्ब ४० करोड र आन्तरिक श्रोतबाट रु.३५ अर्ब ६२ करोड ७३ लाख प्राप्त भएको छ । नेपाल सरकारको अनुदानसमेतको कुल प्राप्ति रु.४ खर्ब ९३ अर्ब ३९ लाखमध्ये स्थानीय तहको यस वर्षको आन्तरिक स्रोतको आय ६.२२ प्रतिशत मात्र देखिएको छ ।

६१. **घटी जिम्मेवारी** - स्थानीय तहले प्राप्ति र भुक्तानीको एकीकृत वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्दा गत वर्षको मौज्जात यस वर्ष जिम्मेवारी सार्नुपर्दछ । जिम्मेवारी सार्ने क्रममा फरक परेमा सोको पुष्ट्याई उल्लेख गर्नुपर्दछ । यो वर्ष १६७ स्थानीय तहले रु.२ अर्ब २७ करोड ३९ लाख १९ हजार घटी जिम्मेवारी सारेकोमा कारण खुलाएका छैनन् ।

६२. **बैङ्क हिसाब मिलान** - स्थानीय तहहरूले मासिक रूपमा सेस्ता र बैङ्क खाताको हिसाब मिलान गरी म.ले.प.फा.नं. २१२ को ढाँचामा बैङ्क हिसाब मिलान विवरण तयार गर्नुपर्नेमा अधिकांश स्थानीय तहले

यस्तो विवरण तयार गरेका छैनन् । यो वर्ष ८२ स्थानीय तहको सेस्ताले देखाएकोभन्दा बैङ्कमा रु.६८ करोड ४३ लाख १४ हजार घटी मौज्जात रहेको देखिएको छ ।

६३. **अवण्डा बजेट** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा बजेट तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गरी स्रोत अनुमान तथा सीमा निर्धारणका आधारमा अवण्डा नराखी आय-व्ययको अनुमान पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष २३३ स्थानीय तहले रु.४ अर्ब ७३ करोड ३३ लाख ६७ हजार अवण्डा राखी बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गरेका छन् । अवण्डा रकम कार्यपालिकाको निर्णयबाट पछि बाँडफाँट गरी पटके आयोजना र कार्यक्रममा खर्च हुने, वित्तीय अनुशासन पालना नहुने लगायतका अवस्था विद्यमान रहने हुँदा अवण्डा राखी खर्च गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

६४. **अन्तर परिषद् समन्वय** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०५ मा प्रदेश तथा स्थानीय तहले गर्ने काम कारवाहीमा नीतिगत सामञ्जस्यता, योजना व्यवस्थापनमा रणनीतिक साझेदारी, साझा अधिकार क्षेत्रको प्रयोग, प्राकृतिक स्रोत साधनको उपयोग र बाँडफाँट लगायतका अन्तर सम्बन्धित विषयहरूमा समन्वय कायम गर्न प्रदेश समन्वय परिषद् रहने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणबाट प्रदेश सरकारले स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्नुपर्ने साना योजनाहरू आफैले सञ्चालन गरेको, स्थानीय तहले गर्ने कार्यको लागि समेत प्रदेशस्तरका कार्यालय स्थापना गरेको, स्थानीय तहले राजस्व बाँडफाँट गरी पठाउनुपर्ने सबै रकम प्रदेश सरकारलाई नपठाएको लगायतको स्थिति देखिएको छ । साझा अधिकार सूचिमा रहेका कार्यको कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याउन र विकास निर्माणमा सन्तुलन कायम गर्न नियमित रूपमा प्रदेश समन्वय परिषद्को बैठक बसी स्थानीय तहले आफ्नो कार्यसम्पादनमा सहजता आउने गरी प्रदेश सरकार र स्थानीयतहबीच समन्वय कायम गर्नुपर्दछ ।

६५. **अनुदान** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त वित्तीय विवरण अनुसार अनुदानतर्फ संघीय तथा प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराएको अनुदानको ३ वर्षको अवस्था देहाय अनुसार रहेको छ :

(रु.लाखमा)

आर्थिक वर्ष	समानिकरण अनुदान	सशर्त अनुदान	विशेष अनुदान	समपुरक अनुदान	जम्मा
संघतर्फ					
२०७५।७६	८५२८७९	१२५३४२७	२२७७०	३८५७३	२१६७६४९
२०७६।७७	८९९६५२	१५०९९४१	४८२८४	४७५४०	२५०५४१७
२०७७।७८	८९९७३२	१८३३०२५	५८३४१	५०८८६	२८४९९८४
प्रदेशतर्फ					
२०७५।७६	४४२०१	७९९४३	९४४७	१८६२३	१५२२१४
२०७६।७७	६२८०२	८२७७२	२५८४८	५७८१७	२२९२३९
२०७७।७८	५३५७६	८९४०९	७४४७९	२७७२६	२४५१९०

उल्लेखित तथ्याङ्क अनुसार स्थानीय तहहरूमा प्राप्त अनुदान क्रमशः बढ्दै गएको छ । प्राकृतिक श्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी रकमको निश्चित प्रतिशत त्यस्तै प्रकारको प्राकृतिक श्रोत संरक्षण र समग्र वातावरण

संरक्षण कार्यमा प्रयोग हुने अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास रहे पनि स्थानीय तहहरूमा तदनुसार बजेट छुट्याई खर्च गर्ने प्रक्रिया अवलम्बन हुन बाँकी छ ।

६६. **बक्यौता असुली** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद-९ मा वित्तीय अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत विभिन्न कर तथा शुल्क लगाउने र आय ठेक्काबापत बक्यौता रकमसमेत असुली गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ३२ स्थानीय तहबाट रु.२६ करोड २५ लाख ६१ हजार असुल गर्न बाँकी रहेको र सोको लगत तयार गरेका छैनन् । बक्यौता राजस्वको लगत तयार गरी असुलीको कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
६७. **लेखापरीक्षण र बेरूजु** - यो वर्ष ७५३ स्थानीय तहमध्ये ७४४ स्थानीय तहको रु.९ खर्ब ९३ अर्ब ५९ करोड ३१ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । बक्यौता लेखापरीक्षणतर्फ ५५ स्थानीय तहको २०७६।७७ को रु.५७ अर्ब ५० करोड ५९ लाख समेत यो वर्ष रु.१० खर्ब ५१ अर्ब ९ करोड ९० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । लेखापरीक्षणबाट रु.४४ अर्ब २४ करोड १३ लाख बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ अर्ब ४ करोड ३३ लाख फर्स्यौट गरेकोले रु.४१ अर्ब १९ करोड ८८ लाख बाँकी रहेको छ । बेरूजुमध्ये असुल गर्नुपर्ने रु.५ अर्ब ६० करोड ५९ लाख, नियमित गर्नुपर्ने रु.३० अर्ब ७९ करोड ६५ लाख र म्याद नाघेको पेस्की रु.४ अर्ब ७९ करोड ५६ लाख बाँकी छ । त्यसैगरी बक्यौता लेखापरीक्षणबाट रु.५७ अर्ब ५० करोड ५९ लाखको लेखापरीक्षणबाट रु.२ अर्ब ७१ करोड १५ लाख बेरूजु देखिएको छ । मधेश प्रदेशका ८ तथा कर्णाली प्रदेशको १ समेत ९ स्थानीय तहको लेखापरीक्षण गर्न बाँकी छ ।

कोभिड- १९ महामारी व्यवस्थापन

६८. **समग्र खर्च व्यवस्थापन** - संघीय सरकार अन्तर्गत यो वर्ष कोभिड-१९ रोकथाम र नियन्त्रणमा विनियोजित बजेट र केन्द्रीय कोरोना कोषबाट रु.१२ अर्ब २२ करोड ११ लाख, प्रदेश सरकारको खर्च रु.२ अर्ब ११ करोड ६७ लाख र स्थानीय तहबाट रु.४ अर्ब ७५ करोड ८९ लाख समेतको रु.१९ अर्ब ९ करोड ६७ लाखमा गत वर्ष २०७६।७७ को खर्च रु.१३ अर्ब ५४ करोड ३९ लाख समेत रु.३२ अर्ब ६४ करोड ६ लाख खर्च भएको छ । सो खर्चमा विभिन्न दातृनिकायबाट प्राप्त सहायता, वस्तुगत सहायता लगायतको रकम समावेश छैन ।

६९. **सङ्क्रमणको अवस्था** - स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले कोरोना संक्रमण सुरु भएदेखि २०७७ फागुन महिनासम्मको अवधिलाई पहिलो लहर र २०७७ चैत्रदेखि २०७८ चैत्रसम्मको अवधिलाई दोस्रो लहरको रूपमा लिएको छ । वर्ल्डोमिटर र स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयबाट प्रकाशित तथ्याङ्कको आधारमा सङ्क्रमणको अवस्था सार्क मुलुकसँगको तुलना देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ:

विवरण	आषाढ मसान्त २०७७		आषाढ मसान्त २०७८		२०७९ वैशाख ३० गते	
	कुल सङ्क्रमण	मृत्यु सङ्ख्या	कुल सङ्क्रमण	मृत्यु	कुल सङ्क्रमण	मृत्यु
सार्क मुलुक	१४३९४७४	३३२२८	३४२८९१७७	४७१७७४	४८६७९४३७	६२०१६०
भारत	९३६१८१	२४३०९	३१०२६८२९	४१२५३१	४३११६६००	५२४१९०
पाकिस्तान	२५५७६९	५३८६	९८३७१९	२२७२०	१५२९०८०	३०३७६
बङ्गलादेश	१९००५७	२४२४	१०७२७७४	१७२७८	१९५२९३९	२९१२७
अफगानिस्तान	३४७४०	१०४५	१३७८५३	५९८३	१७९१६९	७६८६
नेपाल	१७१७७	३९	७०९४५७	९४६३	९७८९८२	११९५२
माल्दिभ्स	२८०१	१४	७५६२२	२१५	१९९४८३	२९८
श्रीलङ्का	२६६५	११	२८०५४३	३५७३	६६३६३२	१६५१०
भुटान	८४	०	२३८०	११	५९५५२	२१

सार्क मुलुकहरूमा २०७७ आषाढ मसान्तमा कुल सङ्क्रमण १४ लाख ३९ हजार ४७४ रहेकोमा मृत्यु हुनेको सङ्ख्या ३३ हजार २३८ रहेको छ । सोही अवधिमा नेपालमा कुल सङ्क्रमण सङ्ख्या १७ हजार १७७ भई मृत्यु हुनेको सङ्ख्या ३९ रहेको छ । सङ्क्रमण फैलिँदै जाँदा आषाढ २०७८ ४ करोड ३ मसान्तमा सार्क मुलुकमा कुल सङ्क्रमण २ लाख ८९ हजार १७७ र मृत्यु हुनेको संख्या ४ ७ लाख १ हजार ७७४ पुगेको देखिन्छ । सोही अवधिमा नेपालमा कुल सङ्क्रमण हजार ९ लाख ७ ४५७ भएकोमा हजार ९ ४६३ को मृत्यु भएको छ । यसैगरी २०७९ वैशाख ३० सम्म सार्क मुलुकमा कुल सङ्क्रमण ४ करोड ८६ लाख ७९ हजार ४३७ र मृत्यु हुनेको संख्या ६ लाख २०१६० रहेकोमा नेपालमा कुल संक्रमण ९ लाख ७८ हजार ९८२ र मृत्यु ११ हजार ९५२ पुगेको देखिन्छ ।

७०. **कोभिड-१९ को असर**- स्वास्थ्यकर्मीको कुल दरबन्दी ३० हजार १०१ मध्ये ३ हजार ९९ रिक्त रहेको अवस्थामा नियमित स्वास्थ्य सेवामा परिचालित जनशक्ति कोभिड-१९ रोगको रोकथाम, नियन्त्रण र उपचारमा संलग्न हुनु परेकोले नियमित स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा समेत असर परेको छ ।

७०.१ नेपालले कोभिड-१९ को महामारीबाट हुनसक्ने आर्थिक क्षतिलाई भन्दा मानव समुदायको जीवन रक्षालाई उच्च महत्व दिई २०७६ को चैत्र महिनाबाट बन्दाबन्दी शुरु गरेको थियो । कोरोना

- संक्रमणकालमा भएको लामो समयसम्मको बन्दाबन्दी लगायतका कारण नेपालको आर्थिक वृद्धिदरमा असर गरेको देखिन्छ । नेपालमा २०७६।७७ र २०७७।७८ मा क्रमशः ८.५ र ७.० प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्ने लक्ष्य राखेकोमा कोरोनाको कारण क्रमशः ऋणात्मक २.१ र ४.०१ प्रतिशत मात्र आर्थिक वृद्धि भएको देखिन्छ ।
- ७०.२ कोभिड संक्रमणभन्दा अघिल्ला वर्षहरूमा राजस्व असुली २०७३।७४ मा २३.३६ प्रतिशत र २०७४।७५ मा २७.१२ प्रतिशत वृद्धि भएकोमा कोरोना संक्रमण अवधि २०७५।७६ मा ७.३२ प्रतिशत र २०७६।७७ मा ०.२० प्रतिशत मात्र वृद्धि भएको एवं लक्ष्यको तुलनामा राजस्व सङ्कलन न्यून भएको देखिन्छ ।
- ७०.३ श्रम स्वीकृति लिएर विदेश जाने कामदारहरू २०७४।७५ मा १६ लाख ८ हजार, २०७५।७६ मा ११ लाख १९ हजार, २०७६।७७ मा ११ लाख २६ हजार रहेकोमा २०७७।७८ मा १० लाख ९० हजार मात्र रहेको श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयले उल्लेख गरेको छ । यसरी मुलुकको श्रमशक्ति वैदेशिक रोजगारमा जाने तथ्याङ्क घट्नु सुखद पक्ष भएपनि श्रम बजारमा आउने नागरिकको संख्या बढ्दै गई २०७७।७८ मा ७ लाख ५२ हजार सूचीकृत बेरोजगार रहेको अवस्थाले मुलुकमा बेरोजगार र अर्ध बेरोजगारको संख्या बढ्दै गएको देखिन्छ ।
- ७०.४ कोरोना अधिको दुई वर्ष सन् २०१८ र २०१९ मा नेपाल भ्रमण गर्ने पर्यटकको संख्या क्रमशः ११ लाख ७३ हजार र ११ लाख ९७ हजार रहेकोमा कोरोना अवधिको दुई वर्ष सन् २०२० र २०२१ मा पर्यटक अनुगमनको संख्या क्रमशः २ लाख ३० हजार र १ लाख ५० हजारमा सीमित भएको छ । पर्यटन क्षेत्रबाट २०७५।७६ मा रु.७३ करोड ९८ लाख राजस्व असुली भएकोमा २०७७।७८ मा रु.३२ लाख ५७ हजार मात्र सङ्कलन भएको छ ।
- ७०.५ सामाजिक सुरक्षा कोषमा आवद्ध भएका प्रतिष्ठानमा कार्यरत श्रमिकको अन्तिम चार महिनाको श्रमिक तथा रोजगारदाताको तर्फबाट जम्मा गर्नुपर्ने योगदान रकम नेपाल सरकारले व्यहोर्ने निर्णय भएको देखिन्छ । गत वर्ष सरकारले व्यहोरेको रु.२४ करोड ३ अर्ब १.१ अर्ब ६ करोड २० लाख नेपाल सरकारको तर्फबाट सामाजिक सुरक्षा कोषमा भुक्तानी गरेको छ ।
- ७०.६ वार्षिक २० लाखसम्मको कारोबार वा दुई लाखसम्म आय हुने करदातालाई आय वर्ष २०७७।७८ मा लाग्ने आयकरमा ९० प्रतिशत, वार्षिक २० लाखदेखि ५० लाख रुपैयाँसम्म कारोबार भएका करदातालाई ७५ प्रतिशत र वार्षिक १ करोड रुपैयाँसम्म व्यावसायिक कारोबार भएका करदातालाई आयकरमा ५० प्रतिशत छुटको व्यवस्था गरेको छ । उल्लिखित व्यवस्था अनुसार ५ लाख १२ हजार करदाताले रु.२ अर्ब ८९ करोड २९ लाख छुट सहूलियत प्रदान भएको देखिन्छ । होटल, ट्राभल्स, ट्रेकिङ्ग, यातायात वा हवाई सेवा व्यवसायको रु.१ करोड रुपैयाँभन्दा बढी कारोबार भएका करदातालाई २०७७।७८ मा करयोग्य आयमा १ प्रतिशत मात्र कर लाग्ने व्यवस्था भएको छ । कोभिड-१९ सङ्क्रमण रोकथाम तथा नियन्त्रण र उपचारका लागि स्वीकृत मापदण्डअनुसार सूचीकृत औषधि, स्वास्थ्य सामग्री र स्वास्थ्य उपकरण पैठारी गर्दा लाग्ने सम्पूर्ण महसुल छुट सुविधा दिइएकोमा २०७७।७८ मा स्वास्थ्य तथा

जनसंख्या मन्त्रालयले यो वर्ष ३५९ स्वास्थ्य संस्थालाई रु.४० अर्ब ८१ करोड ८२ लाख मूल्यको स्वास्थ्य उपकरण पैठारीमा राजस्व छुटको सिफारिश गरेकोमा यस्ता उपकरण तथा स्वास्थ्य सामग्रीको उपयोग गरी सेवा प्रवाह गर्दा सेवाग्राहीले सहूलियत प्राप्त गरेको सम्बन्धमा अध्ययन भएको छैन ।

७०.७ स्थानीय तहहरूले ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा सङ्कलन तथा बिक्री गर्न ठेक्का बन्दोवस्त गरेकोमा कोभिड-१९ को महामारीको कारण कार्यपालिका एवं सभाको निर्णयको आधारमा ठेक्का सम्झौता बमोजिम सङ्कलन गर्नुपर्ने आन्तरिक आयमा यो वर्ष ३७ स्थानीय तहले रु.३७ करोड. ६९ लाख रु.७८ हजार मिन्हा गरेका छन्। ठेक्का सम्झौता गर्दा दैनिक सङ्कलन गर्न सक्ने परिमाण नखुलाएको एवं सम्झौता बमोजिम संकलन र बिक्री गरेको अभिलेख नराखेको अवस्थामा महामारीको कारण देखाई राजस्व मिन्हा दिएको छ ।

७१. **कोरोना बीमा** - कोरोना भाइरसको सङ्क्रमण तीव्र रूपमा फैलिरहेको समयमा बीमा समितिले २०७७ जेठदेखि महामारीको बीमा कार्यक्रम सञ्चालन गरेको देखिन्छ । यस प्रयोजनका लागि बीमा समितिले कोरोना बीमा मापदण्ड, २०७७ जारी गरेको देखिन्छ । यस अन्तर्गत २०७७।७८ मा १ लाख १४ हजार ६३३ जनाको बीमा दाबीबापतको अनुमानित रु.१० अर्ब ९७ करोड ७३ लाख रहेकोमा ७७ हजार ६३२ जनाको रु.४ अर्ब ८१ करोड ११ लाख भुक्तानी भएको छ । दाबीमध्ये ३७ हजार एक जनाको रु.६ अर्ब १६ करोड ६२ लाख भुक्तानी हुनसकेको छैन । निर्देशिकाको व्यवस्था अनुसार नेपाल सरकारलाई दायित्व पर्ने अवस्था सिर्जना भएको छ ।

परिच्छेद ४

प्रतिवेदन कार्यान्वयन स्थिति

१. **लेखापरीक्षण प्रतिवेदन** - नेपालको संविधानको धारा २४१ अनुसार संघीय र प्रदेशका सबै सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह तथा कानूनद्वारा तोकिएका अन्य संस्थाको निर्धारित तरिकाबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको आधारमा लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी ५ हजार ७५८ निकायमा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी गरिएको छ । यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट रु.१ खर्ब २७ अर्ब १९ करोड ४० लाख बेरुजु देखिएकोमा आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३७ बमोजिम बक्यौतासमेत २०७७।७८ को लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराएको ३५ दिनभित्र रु.१२ अर्ब १३ करोड ९० लाख फर्स्यौट गरेकोले देहायबमोजिम रु.१ खर्ब १५ अर्ब ५ करोड ५० लाख फर्स्यौट हुन बाँकी रहेको छ:

(रु. लाखमा)

विवरण/इकाइ	प्रारम्भिक प्रतिवेदन		प्रतिक्रियाबाट फर्स्यौट		यस वर्षको फर्स्यौट हुन बाँकी	
	दफा	रकम	दफा	रकम	दफा	रकम
संघीय सरकारी कार्यालय	२४११४	५४२८८४	३०१	४८१७७	२३८१३	४९४७०७
प्रदेश सरकारी कार्यालय	६९९५	९४२१४	२१७	१९४०४	६७७८	७४८११
स्थानीय तह	५९७४७	४५४९५२	१९५३	१५८५७	५७७९४	४३९०९५
अन्य संस्था समिति (प्रदेश समेत)	३५३६	१७९८९०	७९	३७९५२	३४५७	१४१९३७
जम्मा	९४३९२	१२७१९४०	२५५०	१२१३९०	९१८४२	११५०५५०

- त्यस्तै, छनौट गरिएका ७ विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण, १ विषयको वातावरणीय लेखापरीक्षण, कोभिड-१९ को रोकथाम, नियन्त्रण र व्यवस्थापन विषयको विशेष लेखापरीक्षण र ३ विषयको सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरी सुझावसहितको प्रतिवेदन जारी गरिएको छ । संस्थान, समिति तथा अन्य संस्थातर्फ ४५९ आय वर्षको लेखापरीक्षण गरी सञ्चालन नतिजासहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी गरिएको छ । स्थानीय तहतर्फ ७५३ मध्ये यो वर्ष ७४४ र बक्यौतातर्फ ५५ स्थानीय तहको लेखापरीक्षण गरी उपलब्ध गराएको प्रारम्भिक प्रतिवेदनउपर प्राप्त प्रतिक्रिया/जवाफ/प्रमाणको आधारमा अन्तिम प्रतिवेदन जारी गरिएको छ ।
२. **बेरुजुको लगत र अभिलेख** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३८ को उपदफा (१) मा बेरुजुको लगत कार्यालयस्तरमा राख्नुपर्ने तथा उपदफा (२) मा बेरुजुको केन्द्रीय लगत केन्द्रीयस्तरका निकायले राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै उपदफा (४) मा फर्स्यौट वा फरफारक भएको बेरुजुको लगत अद्यावधिक गरी पछिल्ला अवधिको लेखापरीक्षण हुँदा परीक्षण गर्नु गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । बेरुजुको लगत तथा अभिलेख सम्बन्धमा ऐनमा भएको व्यवस्थाअनुसार केन्द्रीयस्तर र कार्य सञ्चालनस्तरका निकायले अभिलेख अद्यावधिक नगरेका कारण सम्बन्धित निकायमा बेरुजुका यथार्थ विवरण रहेको छैन । साथै बेरुजु फर्स्यौट तथा सम्परीक्षणको कार्य समेत प्रभावकारी हुनसकेको छैन । ऐनबमोजिम सम्बन्धित निकायले बेरुजुको अद्यावधिक लगत राखी फर्स्यौट तथा सम्परीक्षणको कार्य प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

३. बेरुजु फस्यौट तथा सम्परीक्षण - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ मा लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका बेरुजुका सम्बन्धमा प्रमाण पेस गरी वा नियमित गरी वा गराइ वा असुलउपर गरी र लेखा उत्तरदायी अधिकृतले जाँचबुझ गराइ बेरुजु फस्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यसरी बेरुजु फस्यौट भएपछि महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट सम्परीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्थानुसार आर्थिक वर्ष २०६०।६१ देखिको बेरुजु फस्यौट तथा सम्परीक्षणको स्थिति देहायबमोजिम छ:

(रु. लाखमा)

विवरण	विगतको बेरुजु	समायोजनबाट थप (घट)	फस्यौट तथा सम्परीक्षण	विगतको खुद बाँकी	चालू वर्षको थप बेरुजु	अघावधिक बाँकी बेरुजु
संघीय सरकारी कार्यालय	२३२५३७१	३३	३४८७३०	१९७६६७४	४९४७०७	२४७१३८१
प्रदेश सरकारी कार्यालय	१२४७९०	-	१६८९०	१०७९००	७४८११	१८२७११
स्थानीय तह	१०३०३७७	(३६१)	१०५८८७	९२४१२९	४३९०९५	१३६३२२४
अन्य संस्था समिति (प्रदेश समेत)	७०७९६७	-	३१२५६	६७६७११	१४१९३७	८१८६४८
जम्मा	४१८८५०५	(३२८)	५०२७६३	३६८५४१४	११५०५५०	४८३५९६४

- ३.१. महालेखापरीक्षकको ५८ औं वार्षिक प्रतिवेदन २०७८ सम्म बाँकी रहेको कूल बेरुजु रु.४ खर्ब १८ अर्ब ८५ करोड ५ लाखमध्ये रु.५० अर्ब २७ करोड ६३ लाख (१२ प्रतिशत) फस्यौट गरेको विवरण प्राप्त भएको छ । उक्त फस्यौटमध्ये असुल भएको रु.२ अर्ब ७९ करोड १८ लाख (५.५६ प्रतिशत), नियमित वा प्रमाण पेस भएको रु.३१ अर्ब ३६ करोड ९६ लाख (६२.३९ प्रतिशत) र पेस्की फस्यौट रु.१६ अर्ब ११ करोड ४९ लाख (३२.०५ प्रतिशत) रहेको छ ।
- ३.२. विगतदेखिको रु.४ खर्ब १८ अर्ब ८५ करोड ५ लाख बेरुजु बाँकी रहेकोमा यो वर्ष सम्परीक्षणबाट रु.५० अर्ब २७ करोड ६३ लाख फस्यौट र समायोजनबाट रु.३ करोड २८ लाख घटेकोले विगतको बेरुजु रु.३ खर्ब ६८ अर्ब ५४ करोड १४ लाखमा यो वर्ष रु.१ खर्ब १५ अर्ब ५ करोड ५० लाख थप भई रु.४ खर्ब ८३ अर्ब ५९ करोड ६४ लाख बेरुजु बाँकी रहेको छ ।
- ३.३. नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को २०६९।६।११ को निर्णयानुसार कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा २०५९।६० सम्मको बेरुजु लगत रहेकोमध्ये सरकारी कार्यालयतर्फ फस्यौट भई लगत कट्टा भएको रु.१४ करोड ५० लाखमध्ये नियमित तथा मिनाहा भई रु.१४ करोड ४५ लाख तथा असुल भई रु.५ लाख र समिति तथा संस्थातर्फ रु.२ करोड ३५ लाखसमेत रु.१६ करोड ८५ लाख फस्यौट भएको जानकारी प्राप्त भएको छ ।
४. स्थानीय तहको बेरुजु फस्यौट व्यवस्था - लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २०(३) मा महालेखापरीक्षकले गाउँपालिका र नगरपालिकाको लेखापरीक्षण गरी जारी गरेको प्रतिवेदन सम्बन्धित स्थानीय तहले गाउँसभा वा नगरसभामा पेस गरी छलफल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । स्थानीय तहको नीति, ऐन, नियम तर्जुमा गर्ने गराउने, बजेट कार्यान्वयन गर्ने तथा बेरुजु नियमित एवं फस्यौट गर्ने एउटै निकाय गाउँ/नगर सभा भएकोले बेरुजु फस्यौट सम्बन्धमा स्वार्थ बाझिएको अवस्था छ । यसको लागि लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ लगायतका कानूनमा आवश्यक परिमार्जन गरी वित्तीय पारदर्शिता एवं जवाफदेहिताको लागि स्थानीय तहको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन माथि छलफल एवं अनुगमन गर्ने स्वतन्त्र र प्रभावकारी संयन्त्रको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

५. **कार्य योजना** - लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २१ मा महालेखापरीक्षकले जारी गरेको प्रतिवेदनको कार्यान्वयन गर्नु सम्बन्धित जिम्मेवार पदाधिकारीको कर्तव्य हुने तथा प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका विषयमा सुधार भए नभएको र सुझाव कार्यान्वयन भए नभएको सुनिश्चित गर्न लेखापरीक्षण गरिएका निकायबाट भएका कारबाहीको प्रतिवेदन लिने, कार्यान्वयनका लागि समयावधि तोक्ने र पुनः जाँच गर्ने तथा त्यस सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक निर्देशन दिनेलगायतका कार्य महालेखापरीक्षकले गर्न सक्ने व्यवस्था छ । सोही व्यवस्थाअनुसार महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट मन्त्रालय तथा निकायका लेखाउत्तरदायी अधिकृतसँग महालेखापरीक्षकको विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा औँल्याइएका व्यहोराको कार्यान्वयन स्थिति र कार्यान्वयन कार्य योजना २०७८।५।२८ मा माग गरेकोमा अधिकांशबाट प्राप्त भएन । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका लेखापरीक्षण प्रतिवेदनहरू जारी भएपछि सम्बन्धित निकायहरूले गम्भीरतापूर्वक कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

प्रतिवेदनमा दिइएका सुझावहरूको उचित कार्यान्वयनको कमीले आर्थिक प्रशासन र वित्तिय अनुशासन पालनामा आशातीत सुधार हुन सकेको छैन । महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन र निकायगत रूपमा जारी हुने लेखापरीक्षण प्रतिवेदनहरूको कार्यान्वयनको अवस्था सन्तोषजनक नरहँदा एकै प्रकृतिका व्यहोरा वर्षौँदेखि दोहोरिँदै आएका छन् । प्रतिवेदनमा उल्लिखित रकमगत व्यहोराले प्राथमिकता पाए पनि कानूनी तथा नीतिगत सुधारजस्ता गैरवित्तीय प्रकृतिका विषय उपर ध्यान पुग्न सकेको छैन । यस्ता समस्याहरू उल्लेख्य रहेकोले प्रणालीगत रूपमा नै वित्तीय प्रभाव पारेको छ । प्रणालीगत तथा नीतिगत विषयका सुझावहरू कार्यान्वयन गरी वित्तीय र गैरवित्तीय प्रकृतिका समस्या समाधान गरिनुपर्दछ ।

६. **बेरुजु फर्स्यौँटमा भएको प्रयास** - कार्यालयबाट सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको समुपस्थितिमा सबै लेखा उत्तरदायी अधिकृतबीच वार्षिक लेखापरीक्षण योजनाबमोजिम लेखापरीक्षण व्यवस्थापन, बेरुजु फर्स्यौँट एवं न्यूनीकरणका सम्बन्धमा अन्तर्क्रिया गरिएको छ । यसैगरी नेपाल सरकारका मन्त्रालय र निकायका लेखाउत्तरदायी अधिकृत तथा सार्वजनिक संस्थानका प्रमुखसँग कार्यालयको वार्षिक लेखापरीक्षण योजना र कार्यक्रम तथा विगत वर्षहरूको प्रतिवेदन सम्बन्धमा पटक पटक छलफल तथा अन्तरक्रिया सम्पन्न गरिएको छ । यस्तै मधेश प्रदेश, वाग्मती प्रदेश, गण्डकी प्रदेश, कर्णाली प्रदेश र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा समेत प्रदेश स्तरीय लेखापरीक्षणसम्बन्धी छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ । उक्त कार्यक्रमहरूमा बेरुजु आउनमा कमी ल्याउन र आएको बेरुजु फर्स्यौँट गरी समग्रमा बेरुजुको आकारलाई घटाउन बेरुजु एवं वित्तीय अनुशासनलाई कर्मचारीहरूको वृत्ति विकासमा आवद्ध गर्न उपयुक्त नीतिगत तथा कानूनी प्रबन्ध गर्नुपर्ने सम्बन्धमा छलफल भएको छ । स्थानीय निर्वाचनमा असुल उपर गर्नुपर्ने र पेशकी बाँकीलगायत व्यक्तिगत बेरुजु भएका व्यक्ति उम्मेदवार हुन नपाउने व्यवस्थाको लागि निर्वाचन आयोगसँग समन्वय गरिएकोमा उक्त आयोगबाट उम्मेदवार हुन आचारसंहितामा उक्त प्रावधान राखेकोले बेरुजु फर्स्यौँटमा सहयोग पुगेको अवस्था छ । प्रतिनिधि सभा र प्रदेश सभा निर्वाचनमा समेत उक्त व्यवस्थालाई निरन्तरता दिनु आवश्यक देखिन्छ । उक्त प्रावधानले आर्थिक अनुशासन कायम गराउन थप मद्दत पुगेको अपेक्षा गरिएको छ ।

७. **प्रतिवेदन कार्यान्वयन** - नेपाल सरकारले आवधिक योजना, नीति, वार्षिक बजेट, कार्यगत र संरचनागत व्यवस्था अनुरूप सम्पादन तथा सञ्चालन गरेका कार्यहरूको महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट जारी भएका पत्रपत्रौं, छपत्रौं र सन्ताउत्रौं वार्षिक प्रतिवेदनमा दिइएका सुझावको कार्यान्वयनको अवस्था देहायबमोजिम देखिएको छः
- ७.१. बजेट तथा खर्चमा मितव्ययिता ल्याउन नेपाल सरकारले सार्वजनिक खर्चमा मितव्ययिता कायम गर्नेसम्बन्धी मापदण्ड २०७७, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा नियमावली, २०७७ एवं कार्य सम्पादन करार गर्नेसम्बन्धी व्यवस्था लागू भई कार्यान्वयनमा आएका छन् ।
- ७.२. खरिद सम्झौताअनुसार तोकिएको अवधिमा काम सम्पन्न नगरी अधुरा रहेका निर्माण कार्यलाई सम्पन्न गर्न सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापनमा सुधार गरी सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० मा रहेको म्याद थपसम्बन्धी प्रावधानमा पटक पटक संशोधन भएको छ ।
- ७.३. राजस्व प्रशासनको सुधारसम्बन्धमा राजस्व व्यवस्थापनको तेस्रो सुधार कार्ययोजना २०७५।७६- २०७७।७८ लागू भएको, कर चुहावट नियन्त्रणका सम्बन्धमा दोस्रो रणनीतिक योजना २०१८।१९-२०२२।२३ लागू भएको, व्यवसाय दर्ता, आय विवरण, कर विवरण तथा अन्य शुल्क विवरण भर्ने निर्देशिका, २०७८ लागू भई कार्यान्वयनमा आएको, राजस्व छुटलाई न्यून गर्दै लिएको छ । घ्यु, तेल, मोबाइलको मूल्य अभिवृद्धि कर हटाइएको छ । करको दायरा विस्तार एवं भन्सार विन्दुबाट नै आयकर सङ्कलन, गैरबासिन्दाबाट प्राप्त हुनुपर्ने अग्रिम कर सङ्कलन, व्यवसाय बिक्री वा अफसोर कारोबारको पुँजीगत लाभकर लिने व्यवस्थामा सुधार गरी अनुगमन कडा पारिएको छ । विद्युतीय व्यापारलाई करको दायरामा ल्याउने प्रयास भइरहेको छ । आन्तरिक राजस्व व्यवस्थापनको तेस्रो सुधार कार्य योजनामा व्यावसायिक तथा क्याडरमा आधारित जनशक्तिको विकास गर्ने कार्य संस्थागत गर्ने नीति लिएको छ ।
- ७.४. संगठनात्मक व्यवस्था तथा सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा भूमि व्यवस्थापन विभागले विद्युतीय सुशासन गुरुयोजनाको मस्यौदा तयार गरेको, यातायात व्यवस्था कार्यालयले डिजिटल ढाँचामा स्रेस्ता राख्ने गरेको छ । विभिन्न निकायमा अनलाइन सेवा प्रणालीको शुरुवात हुनाको साथै क्षतिपूर्तिसहितको नागरिक बडापत्र लागू भएको छ ।
- ७.५. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६(३) मा वातावरणीय अध्ययनको प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई बोलपत्र आह्वान गर्न नहुने गरी आयोजना सञ्चालनको व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ को नियम २६ मा राष्ट्रिय आयोजना बैङ्कमा समावेश नभएको आयोजनाको लागि बजेट विनियोजन गर्न नपाउने व्यवस्था गरेको छ । सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा संघ तथा प्रदेशमा आयोजना बैङ्क र एकीकृत आयोजना बैङ्कको व्यवस्था गरी सोही आधारमा आयोजना सञ्चालन वा छनौट गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।
- ७.६. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ मा संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहका कार्यालयले आफ्नो र अन्तर्गतका कार्यालयहरूको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गर्ने र आन्तरिक नियन्त्रण तथा लेखापरीक्षण समिति गठन गरिने उल्लेख गरेको छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले २०७८।७९ देखि बेग्लै आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने जनशक्ति तयार गरेको छ ।

- ७.७. लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका विषयमा नेपाल सरकारी लेखामान लागू भै कार्यान्वयनमा आएको, नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान लागू भएको, एकल खाता कोष प्रणालीअन्तर्गत विद्युतीय नगद ट्रान्सफर गर्ने गरेको, कम्प्युटराइज्ड सरकारी लेखा प्रणाली, राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणाली जस्ता सफ्टवेयर प्रयोगमा ल्याइएको छ ।
- ७.८. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ५२ ले आर्थिक प्रशासन सञ्चालन गर्न जिम्मेवारी तोकिएको, दफा ५३ मा सार्वजनिक जवाफदेहिताको पद धारण गरेको व्यक्तिलाई जवाफदेही बनाउन विभागीय मन्त्रीलाई पनि जिम्मेवार बनाउनको साथै दफा ५७ मा जवाफदेही तथा उत्तरदायी नभएमा सजायको व्यवस्था गरेको छ । आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ मा जिल्लागत वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्ने एवं केन्द्रीय लेखा तथा वित्तीय विवरण तयार गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।
८. **वार्षिक प्रतिवेदन** - नेपालको संविधानको धारा २९४(१) मा महालेखापरीक्षकले राष्ट्रपतिसमक्ष प्रस्तुत गरेको प्रतिवेदन प्रधानमन्त्रीमार्फत् प्रतिनिधिसभामा पेस गर्ने व्यवस्था छ । त्यसैगरी महालेखापरीक्षकबाट संविधानको धारा २९४(३) मा प्रदेश प्रमुखसमक्ष पेस भएको प्रदेशको अलग अलग कामकारवाहीको प्रतिवेदन लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा १९(५) बमोजिम मुख्यमन्त्रीमार्फत् प्रदेश सभामा पेस हुने व्यवस्था छः
- ८.१. महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनउपर प्रतिनिधिसभाको सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल हुने व्यवस्थाअनुरूप गत वर्षको महालेखापरीक्षकको अन्ठाउत्रौँ वार्षिक प्रतिवेदन २०७८ भाद्र ४ गते राष्ट्रपतिज्यूसमक्ष पेस भएकोमा प्रतिनिधिसभाको आठौँ अधिवेशनमा २०७८ आश्विन १४ गते पेस भएको छ । महालेखापरीक्षकले वार्षिक प्रतिवेदन पेस गरे लगत्तै संघीय संसदमा प्रतिवेदन पेस भई समयमै छलफल र कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउन आवश्यक देखिन्छ ।
- ८.२. सबै प्रदेशका प्रमुख समक्ष महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन २०७८।५।४ मा पेस भएकोमा सम्बन्धित प्रदेशका मुख्यमन्त्रीहरूबाट उक्त प्रतिवेदन प्रदेश नं.१ प्रदेश सभामा २०७८।११।१५ गते, वागमती प्रदेश सभामा २०७८।११।२९ गते, गण्डकी प्रदेश सभामा २०७८।१२।२५ गते र सुदूरपश्चिम प्रदेश सभामा २०७८।६।११ गते पेस भएको देखिन्छ । मधेश प्रदेश, लुम्बिनी प्रदेश र कर्णाली प्रदेशको प्रदेश सभामा हालसम्म पेस भएको छैन।
- महालेखापरीक्षकले वार्षिक प्रतिवेदन पेस गरेपश्चात् तत्कालै सञ्चालन हुने प्रदेश सभा अधिवेशनमा प्रतिवेदन प्रस्तुत गरी यथासमयमा छलफल हुने व्यवस्था गरिनुपर्दछ । प्रदेश सभामा प्रस्तुत भई सम्बन्धित समितिमा छलफल हुने व्यवस्थाले मात्र आर्थिक अनुशासन र वित्तीय उत्तरदायित्व प्रवर्द्धनमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।
९. **वार्षिक प्रतिवेदनमा छलफल** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ४१ मा महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा औल्याइएका बेरुजुको सम्बन्धमा प्रतिनिधि सभाको सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल भई प्रतिनिधिसभामा पेस गरेको सुझाव स्वीकृत भएबमोजिम कार्यान्वयन गर्ने

गराउने जिम्मेवारी महालेखापरीक्षक तथा सम्बन्धित लेखाउत्तरदायी अधिकृतको हुने व्यवस्था छ । सो सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ९.१. प्रतिनिधिसभाको सार्वजनिक लेखा समितिको २१ औं प्रतिवेदनअनुसार सर्वोच्च अदालत, संघीय संसद सचिवालय, निर्वाचन आयोग तथा अर्थ मन्त्रालय सहित १६ निकायको महालेखापरीक्षकको ५६ औं र ५७ औं वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोराउपर छलफल तथा निर्णय भएको छ ।
- ९.२. सार्वजनिक लेखा समितिले महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनउपर छलफल गरी बेरुजुको लगत कट्टा गर्न दिएको निर्देशनअनुसार ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयको रु.१ करोड १८ लाख, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रु.११ करोड १२ लाख बेरुजु लगत कट्टा गरी लेखाउत्तरदायी अधिकृतलाई जानकारी पठाइएको छ ।
- ९.३. सार्वजनिक लेखा समितिले महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन उपर छलफल गरी बेरुजुको लगत कट्टा गर्न दिएको निर्देशनअनुसार बेरुजु नियमित गर्दा सो सम्बन्धमा सुधार भए नभएको छानबिन गरी सरकारी हानि नोक्सानी नभएको यकिन गर्नुपर्ने र पटक पटक नियमित गरेको व्यहोरा पुनः दोहोरिएमा कारबाही गर्ने, असुल उपर गरी गराई समितिलाई जानकारी गराउने, विभिन्न बेरुजुको सम्बन्धमा तीन महिनाभित्र सञ्चित कोष दाखिला गर्न, लेखापरीक्षण गराई समितिमा समेत पेस गर्ने निर्देशन सम्बन्धित निकाय, मन्त्रालय तथा विभागलाई दिएको छ । उक्त निर्देशनअनुसार महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा सम्बन्धित फर्स्यौट गर्ने कार्य तदारुकता नदेखिएको सार्वजनिक लेखा समितिको २१ औं वार्षिक प्रतिवेदन, २०७८ को कार्यान्वयनमा ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने र बेरुजु सम्परीक्षण गरी लेखाउत्तरदायी अधिकृतले लगत कट्टाको लागि हालसम्म पनि पूर्णरूपमा पेस नगरेको अवस्था देखिन्छ ।
१०. **बेरुजु फर्स्यौट अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३८(१)(२), ४०(३)(४), ४१(३) मा रहेका प्रावधान कार्यान्वयन गर्नका लागि नेपाल सरकारका बेरुजु फर्स्यौट अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिले २०७७।७८ मा बेरुजु फर्स्यौट कार्ययोजना बनाई लागू गरेको छ । उक्त कार्ययोजनामा बेरुजु फर्स्यौट गर्ने र न्यून राख्ने लक्ष्य निर्धारण गरी सोको वर्गीकरणसमेत गरेको छ । उक्त लक्ष्य प्राप्त गर्ने मन्त्रालय, विभाग, बोर्ड र समिति तथा संघ संस्थालाई बेरुजु शून्य वा कम र फर्स्यौट गरिने निकायलाई पुरस्कृत गर्ने तथा कार्य सम्पादनमा न्यून देखिएकोमा कर्मचारीलाई जिम्मेवार बनाई कारबाहीसमेतको व्यवस्था लागू गरी कार्यान्वयनसमेत गर्दै आएको छ । तथापि अझ प्रभावकारी रूपमा सो समितिको कार्यविधिअनुरूप कार्य प्रगति हुन नसकेकोमा सम्बद्ध निकायको ध्यान जानुपर्दछ । यसले वित्तीय अनुशासन कायम गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।
११. **बेरुजुका लगत कट्टा** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३८(१) र (२) मा बेरुजुको लगत कार्यालयस्तरमा र केन्द्रीय निकायले बेरुजुको केन्द्रीय लगत राख्ने व्यवस्था छ । यस्तै दफा ४०(३) मा प्रचलित कानूनबमोजिम पुऱ्याउनुपर्ने रीत नपुगेको तर सरकारी नगदी जिन्सीको हानि नोक्सानी नभएको बेरुजु लेखाउत्तरदायी अधिकृतले नियमित गरी दफा ४०(४) बमोजिम सात दिनभित्र महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा अनुरोध गर्ने र पत्र प्राप्त भएको ७ दिनभित्र महालेखापरीक्षकको कार्यालयले लगत कट्टा गरी जानकारी दिने उल्लेख छ । सोही ऐनको दफा ४१(३) मा प्रतिनिधि सभाबाट

स्वीकृत सार्वजनिक लेखा समितिको प्रतिवेदनबमोजिम बेरुजुको लगत हटाउनुपर्ने विषय महालेखापरीक्षकले तीस दिनभित्र हटाई सोको जानकारी दिनुपर्ने उल्लेख छ ।

लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ बमोजिम सम्परीक्षण लेखापरीक्षणकै एउटा प्रक्रिया रहेको र सो ऐनको दफा ४ बमोजिम महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षणको तरिका, क्षेत्र र अवधि निर्धारण गर्ने उल्लेख छ । उपर्युक्त ऐनहरूबीच सामञ्जस्यता देखिएन् । सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनले सन् २०१० मा जारी गरेको मेक्सिको घोषणा पत्रमा समेत सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थामा प्रभावकारी अनुगमन (सम्परीक्षण) प्रणाली हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको र सन् १९७७ को लिमा घोषणा पत्रले समेत लेखापरीक्षण तथा सम्परीक्षणको विधि प्रक्रिया निर्धारण गर्न महालेखापरीक्षक स्वतन्त्र हुनुपर्ने मान्यता राखेकोमा सो विपरित कानूनी व्यवस्था गरेबाट महालेखापरीक्षकको कार्यात्मक स्वतन्त्रतामा असर परेको अवस्था छ । तसर्थ सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको कार्यात्मक स्वतन्त्रतामा असर पर्ने कानूनी प्रावधानहरू पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

परिच्छेद ५

भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार

समग्रमा वित्तीय सुशासन कायम गर्न सार्वजनिक जवाफदेहिता, पारदर्शिता र निष्ठा प्रवर्द्धन गर्नु आवश्यक छ। यसका लागि योजना, बजेट, खर्च व्यवस्थापन, प्रतिवेदन, लेखापरीक्षण एवं अनुगमन र मूल्याङ्कनलगायतका वित्तीय व्यवस्थापनका अवयवहरूमा निरन्तर सुधारको आवश्यकता रहन्छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन, सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा सुधार गर्नुपर्ने विषयलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छः

• अर्थतन्त्र, योजना र बजेट व्यवस्थापन

१. आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण - नेपालको संविधानले निर्देशित गरेको राज्यको आर्थिक उद्देश्य हासिल गर्न देहायको सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
  - १.१. अर्थतन्त्रको कुल संरचनामा कृषि क्षेत्रको हिस्सा करिब २४ प्रतिशत रहेको र कृषिको व्यावसायीकरण हुन नसकेको मल, बीउ अभाव रहेको सन्दर्भमा कृषि क्षेत्रलाई व्यावसायिक र आधुनिकीकरण गर्दै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा योगदान पुग्ने गरी आवश्यक वित्तीय रणनीति र स्पष्ट सञ्चालनगत कार्यनीति लागू गर्नुपर्दछ।
  - १.२. राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासका लागि स्वदेशी लगानी, श्रम, सीप र कच्चा पदार्थमा आधारित राष्ट्रिय उद्योगधन्दाको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नुपर्दछ। यसका लागि आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धनलाई बढावा दिनुपर्दछ।
  - १.३. राष्ट्रिय हित अनुकूल हुने कुरा सुनिश्चित गरेर मात्र वैदेशिक पुँजी तथा प्रविधिको लगानीलाई भित्र्याउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
  - १.४. राष्ट्रिय उपभोगको संरचनामा सुधार गरी बचतलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक रणनीति तथा कार्यनीति लागू गर्नुपर्दछ। यसरी प्राप्त हुने बचतलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ।
  - १.५. राष्ट्रिय उद्योगधन्दा र सामाजिक आर्थिक रूपान्तरणमा सकारात्मक योगदान गर्ने लगानीमैत्री राजस्व नीतिको अवलम्बन गर्नुपर्दछ।
  - १.६. अत्यावश्यक र उच्च आर्थिक तथा सामाजिक प्रतिफल प्राप्त हुने क्षेत्रमा मात्र ऋण परिचालन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
  - १.७. वैदेशिक मुद्रा आर्जनको स्रोतमा आशातीत सुधार हुन नसकेको र बढ्दो आयातको अवस्थाले शोधनान्तर स्थितिमा चाप पर्न गएकोले व्यापार घाटालाई कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वाञ्छित सीमाभित्र राख्ने गरी वित्तीय तथा मौद्रिक रणनीति लागू गर्नुपर्दछ।
  - १.८. सबै प्रकारका आर्थिक क्रियाकलापहरूको पहिचान गर्ने, तिनको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने उचित नियमन मार्फत सबै प्रकारका औपचारिक तथा अनौपचारिक आर्थिक क्रियाकलापहरूलाई अर्थतन्त्रको दायरामा ल्याई यसको आधार बृहत् बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ। सार्वजनिक, निजी र सहकारीक्षेत्रको

सहभागितामार्फत् उपलब्ध साधन र स्रोतको अधिकतम परिचालन गरी राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई आत्म निर्भर र सुदृढ बनाउनुपर्दछ ।

२. **दिगो विकास लक्ष्य** - संघ, प्रदेश र स्थानीय तहसहित तीन तहको सरकार र निजी, सहकारी र नागरिक समाजसमेतको संलग्नतामा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्ति सम्बन्धमा देहायको सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
  - २.१. तीन तहका सरकारहरूले दिगो विकास लक्ष्यलाई आन्तरिकीकरण गरी सोलाई योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना तथा बजेटसँग आबद्ध गर्नुपर्दछ । लक्ष्य हासिल गर्न तीनै तहका सरकारबीच समन्वय, सहकार्य र अन्तरसम्बन्ध स्थापित हुनुपर्दछ ।
  - २.२. दिगो विकास लक्ष्य आफैमा अन्तरसम्बन्धित रहेका छन् । उक्त लक्ष्य हासिल गर्नको लागि तीन तहका सरकार एवं विषयगत निकायबाट हुने योगदान पहिचान गरी प्रगतिको मापन, मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण गर्नका लागि सूचकसहितको डाटा बेस तयार गर्नुपर्दछ । लक्ष्यको कार्यान्वयन तीन तहका सरकारबाट हुने हुँदा सोको तथ्याङ्क एवं सूचना प्रवाह एवं एकीकृत हुने व्यवस्था मिलाई सम्पूर्ण सरकार (होल अफ द गभर्नमेन्ट) को अवधारणाअनुरूप अनुगमन मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।
  - २.३. कोभिड-१९ ले कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा लक्ष्य हासिलमा पारेको प्रभाव अध्ययन मूल्याङ्कन तथा सोको असरलाई सम्बोधन गरी बाँकी अवधिभित्र लक्ष्य हासिल गर्न आवश्यक पर्ने स्रोत व्यवस्थापनका लागि सम्बद्ध सबै पक्षसँग समन्वय र सहकार्य गर्नुपर्दछ । त्यसैगरी निर्धारित समयभित्र लक्ष्य हासिल गर्न स्पष्ट कार्ययोजना तयार गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
  - २.४. दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्नका लागि सरकार, निजी क्षेत्र, गैरसरकारी संस्थालगायत सबै पक्षको भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउन विशेष व्यवस्था गर्नुपर्दछ । सबै पक्षहरूले स्वामित्व र अपनत्व लिने गरी आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
  - २.५. दिगो विकास लक्ष्यको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न प्रदेश र स्थानीय तहमा समेत आवश्यक नीतिगत, कानूनी र संगठनात्मक संरचना निर्माण गर्नुपर्दछ ।
३. **बजेट व्यवस्थापन** - स्रोत साधनको सीमितता बीच बजेट निर्माण, कार्यान्वयन एवं नियन्त्रणसँग सम्बन्धित क्रियाकलापमा देहायबमोजिम सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
  - ३.१. बजेट तर्जुमा पूर्व नै कार्यक्रम निर्दिष्ट गरी सोहीअनुसार बजेट विनियोजन गर्नुपर्नेमा अनुमान गर्न सकिने प्रयोजनको लागि समेत अर्थ विविध वा अबण्डामा ठूलो बजेट राख्ने र वर्षान्तमा रकमान्तर गर्ने परिपाटी विद्यमान छ । जसले गर्दा वित्तीय नियन्त्रण तथा आर्थिक अनुशासन फितलो भएको र वर्षान्तमा भएको निर्माण कार्यको गुणस्तरमा समेत प्रश्न उठेको हुँदा यस्तो प्रवृत्तिमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
  - ३.२. राष्ट्रिय बजेट प्रणाली बाहिर विभिन्न प्रकारका कोषहरू खडा गरी संसदीय निगरानीबेगर खर्च गरेको जस्ता विषय गत विगतदेखि औँल्याइँदै आएकोमा हालका दिनहरूमा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले समेत कानून बेगर विभिन्न कोषहरूको स्थापना गरी सञ्चालन गरेका छन् । नियमित र विद्यमान संरचनाबाट नै अपेक्षित कार्य सम्पादन गरी कोष खडा गरी बजेट प्रणाली बाहिरबाट खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

- ३.३. रकमान्तर गर्दा प्रचलित विनियोजन ऐनले तोकेको सीमाभित्र रहेर मात्र गर्नुपर्दछ । रकमान्तरको सीमा लागू नहुने अनुदान संख्यामा ठूलो रकम विनियोजन गरी सोबाट अन्य अनुदान संख्यामा रकमान्तर गर्ने प्रवृत्तिलाई नियन्त्रण गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।
- ३.४. वैदेशिक सहायताको प्राप्तिको सुनिश्चितता भएपछि मात्र बजेटमा समावेश गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । साथै यथार्थमा खर्च हुने सुनिश्चितता र मध्यमकालीन खर्च संरचनाको आधारमा मात्र बजेट विनियोजन गरिनुपर्दछ ।
- ३.५. सांसद, संसदीय समिति, सरोकारवालाबीच हुने पूर्व बजेट छलफललाई पारदर्शी एवं नतिजामूलक बनाउनुपर्दछ । बजेट तर्जुमा, मध्यावधि तथा वार्षिक समीक्षा तथा बजेट कार्यान्वयनसम्बन्धी पृष्ठपोषणलाई आगामी बजेट तर्जुमा गर्दा उपयोग गर्नुपर्दछ ।
- ३.६. पूर्व तयारी चरणमा गर्नुपर्ने कार्य सम्पन्न नभएका आयोजनामा बजेट विनियोजन गर्ने एवं बजेट खर्च हुन नसक्ने अवस्थामा समेत खर्चको आकारमात्र बढाउन फ्रिज नहुने खातामा राख्ने वा संघ संस्थाको खातामा रकम ट्रान्सफर गर्ने परिपाटीको अन्त्य गर्नुपर्दछ ।
- ३.७. बजेटले अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय परिवेशलाई विचार गरी आइपर्न सक्ने जोखिमहरूको पहिचान एवं विश्लेषण गर्दै भविष्यमा पर्न सक्ने आकस्मिक दायित्व वा खर्चलाई मध्यनजर गरी बजेट तर्जुमा गर्नुपर्दछ ।
- ३.८. बजेट तर्जुमा गर्दा नै प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई प्रदान गरिने सबै कार्यक्रम र योजना समावेश गर्नुपर्ने र आर्थिक वर्षको बीचमा नयाँ कार्यक्रमको लागि प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सशर्त अनुदान हस्तान्तरण गर्ने प्रक्रिया बन्द गरिनुपर्दछ ।
४. **आयोजना व्यवस्थापन** - आयोजना व्यवस्थापनका विभिन्न चरणहरूमा देखिएका समस्या समाधान गर्न देहायबमोजिम सुधार गर्नुपर्दछः
- ४.१. विभिन्न प्रकारका दबाव तथा प्रभावका आधारमा आयोजना छनौट हुने परिपाटीको अन्त्य गर्दै खुद वर्तमान मूल्य, लागत लाभ विश्लेषण, आन्तरिक प्रतिफल दर, लागत फिर्ता हुने समयावधि आदिको आधारमा प्राथमिकीकरण गरी आयोजना बैङ्क तयार गर्नुपर्दछ । आयोजना बैङ्कभन्दा बाहिरका आयोजना बजेटमा समावेश नगर्ने व्यवस्था कडाइका साथ लागू गर्नुपर्दछ ।
- ४.२. आयोजनाको अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई नतिजामुखी बनाई आयोजना कार्यालय, मन्त्रालयस्तर, राष्ट्रिय योजना आयोग र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले आधुनिक विधिहरू प्रयोगमा ल्याई अनुगमन मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । संघ र प्रदेशबाट सञ्चालन हुने आयोजना अनुगमन गर्न आयोजना व्यवस्थापन सूचना प्रणाली तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ । आयोजना सम्पन्न भएपछि लागत प्रतिफल दरहरूको अवस्था मूल्याङ्कन एवं अनुगमन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- ४.३. आयोजनाको नेतृत्व र कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादनलाई नतिजामुखी तुल्याउन कार्य सम्पादन करार गरी आयोजना अवधिभर आयोजना प्रमुख सुरुवा नगर्ने नीति अवलम्बन गर्दै कार्य सम्पादनलाई वृत्ति विकाससँग

आबद्ध गरी उत्तरदायित्व वहन गर्नुपर्ने संस्कृतिको विकास गर्नुपर्दछ । आयोजना व्यवस्थापनसम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्न सर्टिफिकेसन कोर्सहरू सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

- ४.४. निश्चित सूचक र मापदण्डको आधारमा राष्ट्रिय गौरवका आयोजना घोषणा गर्ने तथा तोकिएको समय र लागतमा दक्षतापूर्वक आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । यस्ता आयोजना कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त अनुगमन संयन्त्रसहितको छुट्टै कानूनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।
- ४.५. जग्गाको मूल्याङ्कन वस्तुनिष्ठ नहुँदा क्षतिपूर्ति भुक्तानी सम्बन्धमा विवाद उत्पन्न हुने र न्यायालयमा मुद्दा दायरसमेत गर्ने प्रवृत्तिले आयोजना कार्यान्वयनमा समस्या परेको देखिन्छ । आयोजनाहरूको लागि आवश्यक जग्गा प्राप्ति र क्षतिपूर्ति वितरणको कार्यलाई सरलीकृत, वैज्ञानिक र व्यवस्थित गर्न उपयुक्त कानूनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ४.६. पर्याप्त अध्ययन र स्थलगत अवलोकन बेगर ड्रइङ डिजाइन तयार गरेको कारण निर्माण चरणमा आयोजनाको ड्रइङ डिजाइन परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्था सिर्जना भइरहेकोले पर्याप्त अध्ययन बेगर आयोजनाको डिजाइन तयार गर्ने प्राविधिक तथा परामर्शदातालाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
- ४.७. एउटै प्रकृतिका आयोजनाहरू विभिन्न निकाय तथा सरकारबाट कार्यान्वयन भैरहेको तथा आयोजना कार्यान्वयनको लागि अन्तरसम्बन्धित रहेका सडक, विद्युत, टेलिफोन, सिँचाइ, खानेपानी, वन जस्ता निकायहरूबीच समन्वयका आधारमा आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- ४.८. निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति, हेभी मेसिन, उपकरणहरू, निर्माण सामग्रीको उपलब्धता र व्यावसायिकता समेतलाई मध्यनजर राख्दै राष्ट्रिय निर्माण क्षमता विश्लेषण गरी राष्ट्रिय आवश्यकतासँग तादात्म्यता हुने गरी निर्माण क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ ।

● स्रोत व्यवस्थापन

५. **वैदेशिक सहायता** - वैदेशिक सहायता परिचालन गर्ने तथा सो सहायतालाई राष्ट्रिय बजेट र प्रतिवेदन प्रणालीभित्र ल्याउने तथा नतिजामा आधारित बनाउने सम्बन्धमा देहायबमोजिमका सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
  - ५.१. राष्ट्रको खर्च आवश्यकता र उपलब्ध राष्ट्रिय स्रोतबाट नपुग हुने अवस्थामा राष्ट्रिय हित र प्राथमिकतालाई आधार बनाउँदै वैदेशिक सहायता लिने प्रक्रियालाई थप पारदर्शी बनाउँदै प्राप्त हुने वैदेशिक सहायतालाई राष्ट्रिय बजेट प्रणाली र सञ्चित कोषमार्फत् परिचालन गर्नुपर्दछ ।
  - ५.२. राष्ट्रिय हितअनुकूल उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि हुने, रोजगारी सिर्जना हुने, आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धन हुने तथा उच्च प्रतिफल प्राप्त हुने र आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माणमा योगदान गर्ने क्षेत्र वा आयोजनाहरूको लागि मात्र विदेशी सहायता परिचालन गर्नुपर्दछ ।
  - ५.३. वैदेशिक सहायता परिचालन कार्यमा संलग्न हुने जनशक्तिको ज्ञान, सीप एवं दक्षता अभिवृद्धि गर्ने तथा संस्थागत संरचनाहरूलाई सबल बनाउने र संलग्न संस्थाहरूबीच समन्वय गर्नुपर्दछ ।

- ५.४. शर्तसहितको वैदेशिक सहायता सकेसम्म स्वीकार नगर्ने नीति अख्तियार गर्नुपर्दछ । आयोजना र कार्यक्रममा आधारित बहुक्षेत्र तथा बहुनिकायमा छरिएको सहयोगभन्दा राष्ट्रिय बजेट प्रणाली मार्फत वैदेशिक सहायता प्राप्तमा जोड दिनुपर्दछ ।
- ५.५. विकास सहायताको प्रतिबद्धता र यथार्थ प्राप्ति एवं प्राप्ति र उपयोगबीच ठूलो अन्तर देखिएकाले प्रतिबद्धताअनुसार विकास सहायता प्राप्त गर्न एवं प्राप्त भए अनुसार सहायता उपयोग गर्नेतर्फ क्रियाशील हुनुपर्दछ ।
- ५.६. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूमार्फत् परिचालन हुने वैदेशिक सहायतालाई पारदर्शी र जवाफदेही बनाउन अनुगमन संयन्त्रको विकास गर्ने तथा सरकारी संरचनामार्फत् सहायता परिचालन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ५.७. वैदेशिक सहायतामा सञ्चालित आयोजनामा समयमा शोधभर्ना नभएको कारणले राज्यले प्राप्त गर्नुपर्ने अनुदान गुमाउनुपर्ने र सरकारी स्रोततर्फ चाप पर्न जाने भएकोले समयमै शोधभर्ना प्राप्त गर्न थप प्रयास हुनुपर्दछ । प्रदेश तथा स्थानीयतहले खर्च गरेका वैदेशिक सहायताको संघीय सरकारमा प्रतिवेदन गर्ने र समयमै शोधभर्ना माग गर्ने उपयुक्त व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- ५.८. अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन सम्बन्धमा सबै सरोकारवालाहरूबीच एकरूपता कायम गर्न र राष्ट्रिय प्राथमिकताका आधारमा सहायता परिचालन गर्न कार्यसञ्चालन निर्देशिका बनाई लागू गर्नुपर्दछ ।
६. **राजस्व परिचालन** - आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर, भन्सार, अन्तःशुल्कलगायत गैरकर राजस्व सङ्कलन एवं प्रशासनलाई व्यवस्थित गर्न देहायबमोजिमका सुधारहरू गर्नुपर्दछः
- ६.१. अर्थतन्त्रका विभिन्न क्षेत्रहरू र व्यवसायको परिवर्तित स्वरूपसमेतको गहन अध्ययन गरी सबै क्षेत्र र व्यवसायलाई करको दायरामा ल्याउनुपर्दछ । खासगरी अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई करको दायरामा ल्याई राजस्व परिचालनमा दक्षता अभिवृद्धि गर्न अन्य सरकारी र नियमनकारी निकायसँग सघन समन्वय एवं सूचनाको अन्तरआबद्धता गर्नुपर्दछ ।
- ६.२. आर्थिक ऐन, विशेष ऐन, नियम, आदेश वा ऋण अनुदान सहायता सम्झौताअन्तर्गत प्रदान गरिएको राजस्व छुट तोकिएको शर्त तथा प्रयोजनमा सदुपयोग भएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । आर्थिक ऐनको द्रष्टव्यबाट राजस्व छुट दिने परिपाटी उपर नियन्त्रण गरिनुपर्दछ । समग्र राजस्व छुटबाट गुम्ने राजस्वको एकीकृत रकमगत विवरण र सो छुटबाट अपेक्षा गरिएको उपलब्धि प्राप्तिलाई संसदमा पेस गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ६.३. कर असुली सम्बन्धमा विभिन्न कानूनमा व्यवस्था भएका तरिका, विधि र प्रक्रिया अपनाइ राजस्व बक्यौता असुली गर्नुपर्दछ । समयमा कर विवरण नबुझाउने, समयमा कर नतिरी बक्यौता राख्ने करदाताहरूलाई पछिल्ला वर्षमा छुट सुविधा दिने परिपाटीलाई अन्त्य गरिनुपर्दछ ।
- ६.४. करधारलाई दिगो र मजबुत गर्न आयातमा आधारित राजस्वको हिस्सालाई घटाउँदै आन्तरिक राजस्वका क्षेत्रहरूको पहिचान र विस्तारमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

- ६.५. भन्सारमा मालवस्तुको घोषणा, वर्गीकरण र मूल्याङ्कनलाई यथार्थपरक र कारोबार मूल्यमा आधारित बनाउन अन्तर्देशीय भन्सार प्रशासनसँग विद्युतीय सूचना आदान प्रदान गर्ने एवं भन्सार दरबन्दी व्याख्यालाई थप स्पष्ट गर्नुपर्दछ ।
- ६.६. सामाजिक संजाल, भर्चुअल मिटिङ्ग प्लेटफर्म, अनलाइन व्यवसायलगायत भौगोलिक सीमाविहीन स्वरूपले हुने विद्युतीय कारोबारलाई करको दायरामा ल्याउनुपर्दछ ।
- ६.७. एकीकृत कर प्रणालीलाई सबल र सुरक्षित बनाउँदै जोखिमका आधारमा कर परीक्षण गर्ने पद्धतिलाई सुदृढीकरण गरिनुपर्दछ । कर परीक्षणकार्यलाई थप स्वच्छ, मितव्ययी र दक्ष बनाउन कर परीक्षणको क्रममा सम्पादन गरिने करदातासँग सूचना विवरण माग गर्ने, जवाफ लिनेलगायतका क्रियाकलापहरू र कर निर्धारण पश्चात् तयार गरिने प्रतिवेदनहरूसमेत यसै प्रणालीमा आबद्ध गर्नुपर्दछ । करपरीक्षणको अतिरिक्त नियमितरूपमा पेस भएका कर विवरणहरू योजनाबद्ध तवरले अनुगमन गर्ने र अस्वभाविक देखिएमा शोधखोज एवं कर निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- ६.८. राजस्वतर्फको आर्थिक विवरण स्वचालित रूपमा तयार हुने र बक्यौता असुलीलगायतका विवरणहरू स्वचालित रूपमा भिडान हुने गरी सूचना प्रविधिमा आधारित एकीकृत कर प्रणाली र राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणालीका सूचना एक आपसमा भिडान हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ६.९. अनुसन्धानात्मक परीक्षण बढाउँदै कर परीक्षणमा कृत्रिम बौद्धिकताको प्रयोग गर्नुपर्दछ । साथै कर परीक्षण प्रणालीलाई फेसलेस बनाउन प्रयास गर्नुपर्दछ ।
- ६.१०. राजस्व प्रशासनमा संलग्न जनशक्तिको सेवा प्रवेशको लागि विशिष्टिकृत योग्यता कायम गर्ने एवं कर्मचारीको क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ । कर निर्धारणको अनुगमन, आन्तरिक एवं समकक्षी पुनरावलोकनमार्फत् सही कर निर्धारण हुने पद्धतिको अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ६.११. करदाताहरूले प्रयोग गर्ने बिलिङ्ग प्रणालीमा विभाग तथा कार्यालयहरूको पहुँच बढाई केन्द्रीय बीजक अनुगमन प्रणालीलाई सबै करदातासम्म लागू गर्नुपर्दछ । साथै बजार अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
- ६.१२. करदाताको तर्फबाट आय विवरण प्रमाणीकरण गर्ने लेखापरीक्षकले न्यूनतम रूपमा परीक्षण गरी प्रमाणित गर्नुपर्ने विषय निर्धारण गरी सोको पालना नगर्ने लेखापरीक्षकलाई कारबाही गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- ६.१३. भन्सारमा हुने न्यून मूल्याङ्कन, घर जग्गाको खरिद बिक्रीमा हुने मूल्याङ्कन, बजारमा वस्तु तथा सेवा बिक्री वितरणमा हुने न्यून बीजकीकरण र घर जग्गा बहालमा हुने न्यून आय घोषणालाई निरुत्साहन गर्न सम्बद्ध सबै निकायसँगको सूचना आदानप्रदान गर्ने र बजारको अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
- ६.१४. उद्योग, व्यापार, पेशा, व्यवसाय, संस्था दर्ता गर्ने तथा नियमन गर्ने निकायहरू र कर प्रशासनबीच विद्युतीय माध्यमबाट सूचना प्राप्त गरी कर सूचना सञ्जाल स्थापना गर्नुपर्दछ ।
- ६.१५. कर निर्धारणसम्बन्धी विवादलाई समयमै निरूपण तथा समाधान गर्ने सम्बन्धमा अध्ययन गरी आवश्यकता र असल अभ्याससमेत विचार गरी उपयुक्त कानूनी र संरचनागत व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

- ६.१६. सम्बद्ध पक्षहरू बीच मूल्य हस्तान्तरण (ट्रान्सफर प्राइसिङ्ग), आयको खण्डीकरण र कर मुक्ति योजनाको प्रबन्ध हुने कार्यलाई रोकथाम गरी आर्म्स लेन्थ सिद्धान्तअनुरूप सही करारोपणका लागि विदेशी निकायबाट सूचना आदान प्रदान गर्न अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- ६.१७. उत्पादनमूलक उद्योगहरूले कच्चा पदार्थको प्रतिलव्धी दर, नोकसानी तथा जर्ती दाबी जस्ता विषयहरूलाई यथार्थपरक बनाउन क्षेत्रगत विषयहरूको अध्ययन, सम्बन्धित नियमानकारी निकायसँग समन्वय र आवश्यक मापदण्ड तय गरी राजस्व परिचालनमा सुधार गर्नुपर्दछ ।
- ६.१८. गैरकर राजस्वलाई लागत प्रभावी बनाई सेवाप्रवाह, लागत, सुविधा, प्रविधिको उपयोग र समयसमेतलाई ध्यान दिई समयानुकूल पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।
७. **सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण र उपयोग** - सार्वजनिक निकायको स्वामित्वमा रहेका सम्पत्तिको अभिलेख, संरक्षण र उपयोगमा देहायबमोजिमका सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ
- ७.१. ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वका सम्पदाहरूको संरक्षण तथा उपयोग र सरकारी सार्वजनिक निकाय एवं विश्वविद्यालयको स्वामित्वमा रहेका सार्वजनिक जग्गाजमिनको अतिक्रमण हटाई संरक्षण गरिनुपर्दछ ।
- ७.२. सम्भव भएसम्म सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ ले व्यवस्था गरेको बाई व्याक मेथड खरिद विधि प्रयोग गरी सरकारी सवारीसाधनलगायतका पुराना सम्पत्ति व्यवस्थापन गर्ने र सम्भव नभए लिलाम बिक्री वा नष्ट गर्ने प्रक्रियालाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।
- ७.३. सार्वजनिक सम्पत्ति व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित विद्युतीय प्रणालीलाई थप प्रभावकारी बनाई स्थानीय तहसम्म लागू गरी परम्परागत कागजातमा आधारित सम्पत्ति व्यवस्थापन प्रणालीलाई पूर्ण रूपमा विस्थापन गरिनुपर्दछ ।
- ७.४. सरकारी जग्गा तथा वन क्षेत्रको लिज, भोगाधिकार दिने तथा खानी उत्खनन् लगायत प्राकृतिक स्रोत साधनको उपयोगलाई व्यवस्थित गर्न स्पष्ट मापदण्ड तयार गरी सोको समुचित उपयोग र प्रतिफल प्राप्त हुने ढङ्गले व्यवस्थापन एवं अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
- ७.५. राष्ट्रिय महत्वका अभिलेख, नक्सा, सन्धि सम्झौता तथा ऐतिहासिक दस्तावेजहरूलाई महत्वपूर्ण सम्पत्तिको रूपमा लिएर डिजिटाइजेसन गरी सुरक्षित गर्ने र त्यस्ता कागजातहरूलाई पाण्डुलिपिको रूपमा दीर्घकालसम्म रहने गरी कागजी रूपमै पनि सुरक्षित रहने गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
- ७.६. सार्वजनिक प्रयोगको लागि अधिग्रहण गरिएका जग्गा जमिनको संरक्षण र उपयोग उद्देश्यबमोजिम भए नभएको नियमन गरिनुपर्दछ ।
- **खर्च व्यवस्थापन**
८. **खर्च नियन्त्रण** - अनुत्पादक खर्च नियन्त्रण गरी अधिक प्रतिफल प्राप्त हुने गरी खर्च व्यवस्थापन गर्न देहाय बमोजिम गर्नुपर्ने देखिन्छ:

- ८.१. सार्वजनिक खर्चको कुशलतापूर्वक व्यवस्थापन गर्न चालु खर्चलाई वाञ्छित सीमाभित्र राख्ने प्रयास हुनुपर्दछ। सार्वजनिक ऋणलाई निश्चित सीमामा राख्ने र खर्चलाई प्रतिफलसँग आबद्ध गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।
- ८.२. मन्त्रालय तथा विभागबाट हुनसक्ने कार्यका लागि कोष, परिषद, आयोग, बोर्डजस्ता संस्था खडा गरिएकोमा खारेज गर्ने, गाभ्ने तथा प्रदेश र स्थानीय तहलाई तोकिएको कामको लागि संघीय सरकारको संरचना स्थापना गर्ने कार्य रोकिनुपर्दछ। साथै तीनै तहका सरकारसँग सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग तथा कार्यालय तहका सरकारी संयन्त्रलाई चुस्त र प्रभावकारी बनाउन संगठनात्मक सुधार गर्नुपर्दछ।
- ८.३. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा नियमावली २०७७ बमोजिम स्वीकृत बजेट, कार्यक्रम र उपलब्ध स्रोत समेतको आधारमा उच्च प्रतिफल र गुणस्तर कायम हुने गरी खर्च गर्न तथा वित्तीय उत्तरदायित्व, जिम्मेवारी र जवाफदेहिता वहन गर्ने व्यवस्थाको प्रभावकारी तवरले कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।
- ८.४. विश्वव्यापी रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ को महामारीको कारणले मुलुकको अर्थतन्त्र र सरकारी राजस्व आम्दानीमा ठूलो असर परेको छ। यस सन्दर्भमा अनुत्पादक खर्च नियन्त्रण गर्न सार्वजनिक खर्चमा मितव्ययिता र प्रभावकारिता कायम गर्ने सम्बन्धी नीतिगत मार्गदर्शनलाई कडाइका साथ लागू गर्ने, महंगो सवारीसाधन खरिद नगर्ने, विविध खर्च नियन्त्रण गर्ने, बैठक, सभा सम्मेलन, भेला, वार्षिकोत्सव, विदेश भ्रमणलागायतमा हुने खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ।
- ८.५. सरकारी कार्यालय वा कर्मचारीले प्रयोग गर्ने भवन, अफिस कोठा, फर्निचर, उपकरण तथा सवारीसाधन सम्बन्धमा कार्यालयको आवश्यकता, कर्मचारी संख्या, कर्मचारीको स्तरसमेतलाई मध्यनजर गर्दै मापदण्ड निर्धारण गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ।
- ८.६. विद्यालय र विश्वविद्यालयका शिक्षकहरू तथा स्थानीय तहका कर्मचारीहरूको लागि समेत योगदानमा आधारित निवृत्तभरण प्रणाली लागू गर्नुपर्दछ।
- ८.७. कार्यालय सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने प्रशासनिक बजेट चालु बजेटमा विनियोजन गरी निर्माण कार्यको कन्टिन्जेन्सीबाट प्रशासनिक खर्च गर्ने परिपाटीको अन्त्य गर्नुपर्दछ।
- ८.८. परामर्श सेवामा अत्यधिक खर्च भइरहेको परिप्रेक्षमा आयोजनाको ड्रइड डिजाइन, लागत अनुमान तयारी, सर्वेक्षण, वित्तीय विवरण तयारी जस्ता कार्य विभागीय जनशक्तिबाट गराई वाह्य परामर्शदाताबाट गराउने परिपाटीको अन्त्य गरिनुपर्दछ।
९. **सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन** - सार्वजनिक खरिद प्रक्रियालाई प्रतिस्पर्धी, स्वच्छ, जवाफदेही, पारदर्शी, मितव्ययी र गुणस्तरीय बनाउन देहायबमोजिमको सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ:
- ९.१. खरिद कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम मालसामान, निर्माण कार्य र सेवाको आवश्यकता पहिचान, खरिद गुरु योजना तथा वार्षिक खरिद योजना तयारी गरिनुपर्दछ। योग्यताको आधार र स्पेशिफिकेशन तयार गर्दा केही निर्माण व्यवसायी, आपूर्तिकर्ता र परामर्शदातालाई मात्र अनुकूल हुने गरी तयार गर्ने, एउटै प्रकृतिको

- काममा समेत लागत अनुमान टुक्र्याई सोझै खरिद गर्ने, पूर्वानुमान गर्न सकिने अवस्थामा पनि लागत अनुमान यथार्थपरक तवरले तयार नगरी भेरिएसनबाट कार्य थप गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
- ९.२. सार्वजनिक खरिद नियमावलीमा उल्लिखित सीमाभन्दा बढीको काम टुक्राटुक्रा पारी उपभोक्ता समितिलाई दिने, उपभोक्ता समितिहरूले निर्माण व्यवसायीबाट काम गराउने र बोलपत्रबाट खरिद गर्नुपर्ने सामान समेत उपभोक्ता समितिबाट सोझै खरिद गरेको देखिँदा यस्ता परिपाटी उपर कडाइका साथ नियन्त्रण गर्नुपर्दछ । जटिल प्रकृतिका मेसिन प्रयोग पर्ने काम उपभोक्ता समितिबाट गराउनु हुँदैन । सरकारी कोषबाट भुक्तानी लिने गरी उपभोक्ता समितिले गर्ने काममा सार्वजनिक खरिद कानूनको पालना हुनुपर्ने र लेखापरीक्षण सम्बन्धमा अनिवार्य व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- ९.३. विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयारी, जग्गा प्राप्ति, रुख कटान, विद्युत पोलको स्थानान्तरण, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन र सरोकारवालासँग समन्वयलगायतका सबै पूर्व तयारीका कार्य गरेपश्चात मात्र खरिद व्यवस्थापनको कार्य गर्नुपर्दछ ।
- ९.४. नेपालभरको निर्माण व्यवसायीले सम्पादन गरिरहेका ठेक्काको विवरण खुल्ने खरिद व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास गरी निर्माण व्यवसायीको स्रोत साधन परिचालनको आवधिक मूल्याङ्कन हुने व्यवस्था गर्ने र त्यस्ता व्यवसायीको कार्य संलग्नता एवं प्रगति र स्वामित्वमा रहेका उपकरण, चालु पुँजी, दक्ष जनशक्ति, अनुभव र व्यवस्थापकीय क्षमताको आधारमा निर्माण व्यवसायीले गर्नसक्ने कामको अधिकतम सीमा निर्धारण गर्ने नीति लिनुपर्दछ ।
- ९.५. सार्वजनिक खरिद प्रणालीको चरणहरू र कार्यप्रक्रिया व्यवस्थित गर्न सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले निर्देशिका जारी गर्नुपर्दछ । उक्त निर्देशिकामा खरिदका नवीनतम मोडालिटीहरू जस्तै सार्वजनिक निजी साझेदारी, निर्माण स्वामित्व सञ्चालन हस्तान्तरण (बुट), इन्जिनियरिङ प्रोक्चोरमेण्ट कन्ट्र्याक्ट एवं सञ्चालन तथा वित्तीय लिजको प्रस्ताव आह्वान एवं मूल्याङ्कन प्रक्रियासमेत समावेश गरिनुपर्दछ ।
- ९.६. बोलपत्रमा अत्यधिक न्यून दर कबोल गरेको कारण कामको गुणस्तरमा समस्या देखिएको एवं ठेक्का अधुरो छाड्ने प्रवृत्ति बढ्दै गएकोले सोलाई निराकरण गर्न न्यूनतम र अधिकतम कबोल गर्नेको बोलपत्रलाई हटाई बाँकी बोलपत्रको कबोल अङ्कलाई औसत गर्दा हुने रकमसँग नजिक कबोल अङ्क रहेको बोलपत्र स्वीकृत गर्ने कानूनी व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- ९.७. प्रदेश तथा स्थानीय तहले सार्वजनिक खरिदको कानूनी व्यवस्था गर्दा वर्तमान सार्वजनिक खरिद ऐनले अनुसरण गरेका सिद्धान्त र मान्यतामा प्रतिकूल नहुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले जारी गरेका बोलपत्रसम्बन्धी कागजातहरू प्रदेश र स्थानीय तहले समेत कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- ९.८. बोलपत्र वा प्रस्ताव मूल्याङ्कनबाट छनौट भएका आपूर्तिकर्ताहरूको कबोल मूल्यमा देशभरका सबै कार्यालयहरूले संरचनात्मक करार सम्झौता गरी तोकिएको मूल्यमा खरिद गर्न सक्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

- ९.९. विद्युतीय खरिद प्रणाली अनिवार्य रूपमा लागू गर्ने र दातृ निकाय तथा राष्ट्रबाट गरिने खरिदमा समेत विद्युतीय खरिद प्रणाली प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । ठेक्काको कार्यान्वयन र भुक्तानीमा समेत विद्युतीय खरिद प्रणाली प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- ९.१०. खरिद एक प्राविधिक विषय भएकोले सार्वजनिक खरिद प्रक्रियामा संलग्न हुने कर्मचारिको दक्षता वृद्धि गरिनुपर्दछ ।
- ९.११. खरिद प्रक्रियामा हुने ढिलाइलाई न्यून गर्न बजेट सुनिश्चितताको आधारमा खरिद पूर्वका क्रियाकलापहरू जस्तै मानव संसाधनको तयारी, कार्यस्थल तयारी, बोलपत्र कागजात, सूचना प्रकाशन ठेक्का मूल्याङ्कन जस्ता कार्यहरू गरिनुपर्दछ ।
- ९.१२. भेरिएसन पश्चात् कार्य सम्पादन जमानतको रकम थप गर्ने वा नगर्ने तथा भेरिएसन जारी गर्दा प्रतिशतको आधारमा स्वीकृत गर्ने अधिकारी तोकिएको भए पनि प्रतिशत निर्धारण लागत अनुमान वा सम्झौता रकमका आधारमा गर्ने सम्बन्धमा अन्यौलता रहेकोले कानूनी स्पष्टता हुनुपर्दछ ।
- ९.१३. स्वदेशी वा विदेशी फर्मसंग ज्वाइन्ट भेन्चर गरी निर्माण कार्य गर्नको लागि छनौट हुने तर कम अनुभव भएको वा स्वदेशी फर्ममात्र संलग्न भई निर्माण कार्य गर्ने प्रवृत्तिलाई नियन्त्रण गर्न ज्वाइन्ट भेन्चर सम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था गर्नुपर्दछ । साथै एक प्रयोजनका लागि खडा गरिएको ज्वाइन्ट भेन्चरले निरन्तर कार्य गर्ने व्यवस्था अन्त्य गर्नुपर्दछ ।
- ९.१४. सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा नियमावली, २०६४ मा विभिन्न श्रेणीका पदाधिकारीलाई खरिदसंग सम्बन्धित कार्य गर्ने अधिकार दिएको छ । प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सोबमोजिमका पदाधिकारीहरू नहुने भएकाले अन्यौल रहेको छ । निकायको प्रकृतिअनुसार अधिकार सम्बन्धमा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
१०. **अनुदान - कृषि, उद्योग तथा सेवा क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न अनुदान दिने र कमजोर वर्गलाई सहायता दिने परिपाटीलाई व्यवस्थित गर्न निम्नानुसार सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ :**
- १०.१. अनुदान तथा सहायता उपलब्ध गराउने कार्य आवश्यकतामा आधारित हुनुपर्दछ । अनुदान तथा सहायता प्रदान गर्दा राजस्व आम्दानी हुने उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, क्षमता विकास हुने, रोजगारी सिर्जना हुने, पुँजी निर्माण हुने, सामाजिक आर्थिक रुपान्तरण हुने, व्यावसायिक दक्षता अभिवृद्धि हुने जस्ता पक्षमा ध्यान दिई सोको उपलब्धि सुनिश्चित हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । वर्तमानमा रहेको आगत (इन्पुट) मा अनुदान दिने परिपाटीलाई अन्त्य गरी नतिजामा आधारित अनुदान प्रदान गर्ने व्यवस्था कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- १०.२. तीनै तहका सरकारबाट अनुदान र सहायता वितरण गर्ने परिपाटीमा बढोत्तरी भएको अवस्थालाई मध्यनजर गरी अनुदान र सहायता वितरणका लागि स्पष्ट कानूनी व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- १०.३. अनुदान तथा सहायतामा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट दोहोरोपना नहुने, लाभग्राही छनौट पारदर्शी हुने, उपभोगका लागि अनुदान तथा सहायता प्रदान नगर्ने, सधैं एउटै लाभग्राही लाभान्वित नहुने, अनुदानबाट व्यक्ति विशेषले भन्दा समुदायले लाभ लिने, लागत सहभागिताका आधारमा मात्र अनुदान प्रदान गर्ने जस्ता

विषयलाई ध्यान दिई सोको लागि वस्तुगत मापदण्ड तथा विधि तय गर्नुपर्दछ । अनुदान र सहायताको विवरण सार्वजनिक गरी यसलाई पारदर्शी, मितव्ययी र जवाफदेही बनाउनुपर्दछ ।

- १०.४. अनुदान तथा सहायता उपयोगको निरन्तर अनुगमन गर्नुपर्दछ । अनुदानबाट उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा योगदान पुगेको र जनताको जीवनस्तरमा सकारात्मक परिवर्तन आए नआएको सन्दर्भमा मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको नतिजाका आधारमा अनुदान कार्यक्रम र कार्यविधिमा सुधार गर्नुपर्दछ ।
- १०.५. नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई र प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई अनुदान उपलब्ध गराउँदा उक्त तहको खर्चको आवश्यकता तथा राजस्व क्षमताका आधारमा उपलब्ध गराइने वित्तीय समानीकरणको हिस्सा वृद्धि गर्ने र सशर्त, समपूरक र विशेष अनुदानको हिस्सा कम गर्दै जानुपर्दछ । आन्तरिक आयबाट आत्मनिर्भर हुने स्थानीयतहलाई समेत समानरूपमा अनुदान दिने परिपाटी पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।

• सेवा प्रवाह

११. **सार्वजनिक सेवा प्रवाह** - सार्वजनिक निकायले उपलब्ध स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग गरी सेवा प्रवाहलाई मितव्ययी, प्रभावकारी र दक्षतापूर्वक सञ्चालन गर्न देहायबमोजिमका सुधार गर्नुपर्दछः
- ११.१. सेवा प्रवाहको समय, दूरी र लागत घटाउने तथा त्यस्तो सेवा प्रवाहलाई सुरक्षित, भरपर्दो र दिगो बनाउन विद्युतीय तथा मोबाइल गभर्नेन्ससँग आबद्ध गरी सेवा प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- ११.२. सेवाग्राहीसँगको प्रत्यक्ष सम्पर्कका कारण सेवा प्रवाहमा हुने अनियमितता, ढिलासुस्ती, मोलाहिजा, व्यक्तिगत सम्बन्धका आधारमा प्राथमिकता र अधिकारको दुरुपयोगलगायतका गलत क्रियाकलाप नियन्त्रणका लागि विद्युतीय शासनको अवधारणाअनुरूप सूचना प्रविधि प्रणालीमा आधारित कागजरहित एवं फेसलेस सेवा प्रवाह गर्नुपर्दछ ।
- ११.३. सेवा प्रवाहमा संलग्न पदाधिकारी र जनशक्तिको विद्यमान घुमाउरो उत्तरदायित्व प्रणाली अन्त गरी सेवाग्राहीप्रति सीधै उत्तरदायी र जवाफदेही हुनुपर्ने प्रणाली लागू गर्नुपर्दछ । यसका लागि गुनासो व्यवस्थापनमा सामाजिक सञ्जाल र विद्युतीय माध्यमको प्रयोग गरी अनुगमन मूल्याङ्कन प्रणालीलाई व्यावहारिक रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- ११.४. क्षतिपूर्तिसहितको नागरिक बडापत्र राखी सोबमोजिम सार्वजनिक निकायले सेवाप्रवाह गरे नगरेको, समयमै सेवा प्रवाह नगरेकोमा सेवाग्राहीलाई क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था लागू भए नभएको सम्बन्धमा प्रभावकारी अनुगमन हुनुपर्दछ ।
- ११.५. सार्वजनिक परीक्षण, सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ, सेवाग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षण, पत्रकार सम्मेलनका माध्यमबाट सार्वजनिक सेवाका सम्बन्धमा पृष्ठपोषण लिई सेवा प्रवाह सुदृढीकरण गर्नुपर्दछ ।
- ११.६. सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम खण्डीकृत रूपमा विभिन्न निकायबाट सञ्चालित भएकोले सोलाई निराकरण गर्न सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी एकीकृत नीति तयार गरी एक सामाजिक सुरक्षा समन्वय एकाइ स्थापना गरी सोमार्फत् सम्पूर्ण सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

- ११.७. सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउन चक्रीय समय प्रणाली, टोकन प्रणाली, लेआउट व्यवस्थापन र हेल्पडेस्क, कार्यविधि, प्रक्रिया एवं फाराम सरलीकरणलगायतका व्यवस्था कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्दछ ।
- ११.८. निजी तथा सार्वजनिक स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्ने अस्पताल, क्लिनिक तथा विद्यालयहरूको सेवा सञ्चालन मापदण्ड, गुणस्तर र शुल्क निर्धारण गरी अधिकार क्षेत्रअनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले नियमित अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
- ११.९. सेवा प्रवाहमा सिर्जनशीलता र नवीन प्रविधिको प्रयोग बढाउने, अन्तर्राष्ट्रिय अनुभवको आदान-प्रदान तथा असल अभ्यासलाई सेवा प्रवाहको अवस्था हेरी प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तह तथा अन्य सार्वजनिक निकायले गर्नुपर्ने सेवाप्रवाहमा दोहोरोपना नहुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
१२. **सूचना प्रविधिको उपयोग** - सूचना प्रविधिको उपयोग गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका निकायबाट प्रवाह हुने सेवा स्वच्छ, पारदर्शी र विश्वसनीय बनाउने सन्दर्भमा देहायबमोजिम सुधारहरू गर्नुपर्ने देखिन्छः
- १२.१. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका निकायबाट प्रवाह हुने सबै सेवाहरूलाई सर्वसुलभ, भरपर्दो, विश्वसनीय र मितव्ययी बनाउन सूचना प्रविधिको उपयोगमा जोड दिनुपर्दछ ।
- १२.२. सरकारी निकायहरूले प्रयोगमा ल्याएका सूचना प्रणालीहरूको अभिलेख राख्ने, प्रणालीलाई एकीकृत गरी नियमन गर्ने तथा निकायगत अन्तरसम्बन्धित सूचना आदानप्रदान एवं उपयोग गर्न सक्ने प्रणालीको विकास गर्नुपर्दछ ।
- १२.३. सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि खरिद गरिने सफ्टवेयर तथा उपकरणको प्राविधिक तथा सेक्युरिटी अडिट अनिवार्य गरी तोकिएको मापदण्ड बमोजिम सफ्टवेयर निर्माण भएको सुनिश्चित गरे पश्चात् मात्र कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । एकीकृत कार्यालय व्यवस्थापन प्रणालीको कार्यान्वयन गरी कागजरहित सरकारको अवधारणालाई मूर्तरूप दिनुपर्दछ ।
- १२.४. कार्य सञ्चालनमा एकरूपता ल्याउन निकायको कार्यप्रकृतिअनुरूप आवश्यक पर्ने सफ्टवेयर विकास गरी संघ, प्रदेश र स्थानीयतहका निकायले प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । कार्यालयपिच्छे सफ्टवेयर खरिद गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गर्नुपर्दछ ।
- १२.५. विद्युतीय र डिजिटल कारोबार सञ्चालनलाई व्यवस्थित र विश्वसनीय बनाउन उपयुक्त कानूनी व्यवस्थाको तर्जुमाका साथै विद्युतीय हस्ताक्षरसम्बन्धी व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- १२.६. सरकारी निकायले छुट्टाछुट्टै डाटा सेन्टर सञ्चालन गर्ने कार्य आर्थिक, प्राविधिक एवं सुरक्षाको दृष्टिकोणले समेत चुनौतीपूर्ण देखिएकाले सरकारी एकीकृत डाटा सेन्टरलाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुरूप विकास गरी सबै सरकारी निकायले प्रयोग गर्ने अनिवार्य व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
१३. **संस्थान व्यवस्थापन** - सार्वजनिक संस्थानको वित्तीय व्यवस्थापनमा देहायबमोजिम सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः

- १३.१. सार्वजनिक संस्थानको कार्यकुशलता अभिवृद्धि गरी प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न संस्थान सञ्चालनको स्पष्ट नीति, एकीकृत कानून, रणनीतिक योजना तथा व्यावसायिक कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- १३.२. संस्थान सञ्चालक समितिमा व्यावसायिक दक्षता भएका विशेषज्ञलाई जिम्मेवारी दिने र व्यावसायिक कार्य योजनाको आधारमा प्रतिस्पर्धा गराई कार्यकारी प्रमुखको नियुक्ति गर्ने र कार्यकारी प्रमुखसँग कार्य सम्पादन करार गरी वार्षिक कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनका आधारमा निरन्तरता दिने वा नदिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १३.३. संस्थानको व्यावसायिक कार्ययोजना, कार्यक्षेत्र र कार्यबोझका आधारमा नयाँ संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी कर्मचारीको पद तथा संख्या यकिन गर्नुपर्दछ । कर्मचारीले सम्पादन गर्नुपर्ने कार्य विवरण एवं कार्यसम्पादन सूचकका आधारमा कर्मचारीको मूल्याङ्कन गरी वृत्ति विकाससँग आबद्ध गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १३.४. सार्वजनिक संस्थानमा सरकारले गरेको शेयर तथा ऋण लगानी, ब्याज तथा लाभांश प्राप्तिको लेखाङ्कनलाई नियमित भिडान गरी अद्यावधिक गर्नुपर्दछ । वित्तीय योजना तयार गरी नेपाल सरकारलाई तिर्नुपर्ने ऋणको साँवा ब्याज समयमै भुक्तानी गर्नुपर्दछ ।
- १३.५. सार्वजनिक संस्थानले प्रदान गर्ने सेवा, प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता, सञ्चालन लागत एवं सान्दर्भिकता विश्लेषण गरी सञ्चालनमा रहेका संस्थानमध्ये सरकारी संलग्नता कायमै हुनुपर्ने, विनिवेश गर्नुपर्ने, व्यवस्थापन करार, नीजि क्षेत्रलाई सञ्चालन गर्न दिने, गाभ्ने वा खारेज गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट प्रारूपसहितको प्राथमिकता निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
- १३.६. संस्थानमा आर्थिक अनुशासन कायम गर्न नेपाल वित्तीय प्रतिवेदन मान पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ । आन्तरिक नियन्त्रणलाई प्रभावकारी बनाई समयमै अन्तिम लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्नुपर्ने र लेखापरीक्षणबाट देखिएका ब्यहोरा कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १३.७. सार्वजनिक संस्थानको स्वामित्वमा भएका जग्गा, जमिन, भवनलगायतका सम्पत्तिको उचित संरक्षण र उपयोग गर्दै व्यवस्थित अभिलेख तथा नियमित प्रतिवेदन गर्नुपर्दछ ।
- १३.८. संस्थानको सञ्चालन खर्चलाई वाञ्छित सीमाभित्र राख्न उपयुक्त नियन्त्रण पद्धति अवलम्बन गर्नुपर्दछ । प्रविधिमा आएको परिवर्तनसँगै संस्थानको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी दरबन्दी पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।
- १३.९. निजीकरण गरिएका संस्थानमा समाधान हुन नसकेका विवाद निरूपण गर्नुपर्दछ । निजीकरण गरिएका संस्थानको सम्झौतामा उल्लिखित प्रावधान कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन गर्नुपर्दछ । खारेज भएका वा सञ्चालनमा नरहेका संस्थानको मेसिनरी औजार, जग्गा, भवन, तथा उपकरणको लगत लिई उपयोगको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
१४. **मानव संसाधन व्यवस्थापन** - संघ प्रदेश र स्थानीय तहमा मानवीय संसाधन व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित देहायको सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- १४.१. उपयुक्त व्यक्तिलाई उपयुक्त समय र स्थानमा पदस्थापनाको सिद्धान्तको व्यवहारिक प्रयोग गर्ने, कर्मचारी उत्प्रेरणा र मनोबल अभिवृद्धि गर्ने, सरुवा तथा बढुवालाई अनुमानयोग्य बनाउने र नेतृत्व क्षमता मूल्याङ्कन गरी विभागीय प्रमुख, आयोजना प्रमुखलगायतको जिम्मेवारी दिने व्यवस्था अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।
- १४.२. मानव संसाधन व्यवस्थापनमा रहेका समस्याहरू समाधान गर्न समसामयिक मानव संसाधन नीति, रणनीति एवं कार्यनीतिको व्यावहारिक कार्यान्वयनमा जोड दिने, सबै तहका सरकारबाट सुस्पष्ट मार्गचित्र सहितको एकीकृत मानव संसाधन विकास र व्यवस्थापन योजना निर्माण गर्नुपर्दछ ।
- १४.३. दरबन्दीबमोजिम जनशक्तिको पदपूर्ति यथासमयमा हुन नसकेको तथा प्रदेश र स्थानीय तहमा विकास निर्माणलगायतका कार्य सम्पादन गर्न सम्बन्धित क्षेत्रका प्राविधिकको कमी उल्लेखनीय रहेको स्थिति छ। तसर्थ दरबन्दी पुनरावलोकन गरी आवश्यक दरबन्दीअनुसार पदपूर्ति गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १४.४. प्रतिस्पर्धात्मक तवरले काम गर्न सक्ने ज्ञान, सीप तथा क्षमताको विकास गर्ने स्वदेशी तथा विदेशी तालिम प्रदान गरी त्यस्ता जनशक्तिको प्रभावकारी तवरले उपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । निजामती कर्मचारीको राष्ट्रिय तालिम नीति परिमार्जन गरी तालिमलाई व्यावसायिक बनाउनुपर्दछ । राष्ट्र सेवकमा विषय सान्दर्भिक अद्यावधिक ज्ञान र सीपलाई निरन्तरता दिन र कुशलता अभिवृद्धिका लागि हरेक वर्ष न्यूनतम समयावधिको तालिम लिनुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १४.५. निजामती सेवा र अन्य सरकारी सेवाको जनशक्ति विकास योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ । विश्वविद्यालयको पाठ्यक्रममा निजामती वा अन्य सरकारी सेवामा आवश्यक पर्ने ज्ञान र सीप समावेश गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १४.६. निजामती र अन्य सरकारी सेवाबाट अबकाश प्राप्त जनशक्तिको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई सरकारी सेवामा उपयोग गर्ने नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १४.७. भविष्यमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको वैज्ञानिक प्रक्षेपण गरी सोहीबमोजिम जनशक्ति उत्पादन हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

● **लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन र आन्तरिक नियन्त्रण**

१५. **लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन** - आर्थिक कारोबारको लेखा राख्ने र सरोकारवालाको आवश्यकताअनुरूप प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्थामा देहायको सुधार गर्नुपर्दछ ।
- १५.१. सरकारले अपनाएको नगदमा आधारित नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (नेप्सास) लाई अन्तर्राष्ट्रिय सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (इप्सास) मा भएको परिवर्तनबमोजिम अद्यावधिक गर्नुपर्दछ । नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (नेप्सास) को आधारमा महालेखापरीक्षकबाट स्वीकृत ढाँचामा वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ । साथै कार्यात्मक वर्गीकरण, दिगो विकास लक्ष्य संकेत, लैंगिक उत्तरदायी बजेट संकेत, जलवायु परिवर्तन बजेट संकेतसमेतको आधारमा लेखाङ्कन र विवरण प्रस्तुत गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

- १५.२. नगदमा आधारित लेखाप्रणालीले सबै वित्तीय कारोबारलाई समेटि समग्र आर्थिक अवस्था र वित्तीय कार्य सम्पादनलाई प्रस्तुत र चित्रण गर्न नसक्ने भएकोले नेपाल सरकारको नगदमा आधारित लेखा प्रणालीलाई सुधार गरी प्रोदभावी आधारको लेखा प्रणालीमा रूपान्तरण गर्ने तर्फ आवश्यक कार्य गर्नुपर्दछ ।
- १५.३. राज्यका तीनवटै तहका सरकार र ती सरकारअन्तर्गतका सबै बजेटरी तथा गैर बजेटरी निकायहरूको कारोबारलाई समेटि एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ । वित्तीय हस्तान्तरणअन्तर्गत अनुदान निकास गदा खर्च लेखाङ्कन हुने तर खर्च नभएको रकम आर्थिक वर्ष समाप्त भएपछि सम्बन्धित सरकारको सञ्चित कोषमा मौज्दात रहने भएकाले राजस्व र खर्च रकम यथार्थपरक नहुने अवस्थालाई निराकरण गर्न दोहोरो लेखाङ्कनलाई घटाई समायोजन गर्न उपयुक्त विकल्प प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ ।
- १५.४. सबै सरकारी सम्पति तथा जायजेथा र दायित्वको विवरण एकीकृत गरी लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन गर्नुपर्दछ । बहुवर्षीय आयोजनाबाट वा अन्य तरिकाबाट सिर्जना हुने दायित्व तथा प्रतिवद्धताको लेखा राख्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । साथै सरकार जमानत बसेको ऋणको समेत लेखाङ्कन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- १५.५. अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम बीच हुने राजस्व तथा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रकमका लागि खडा गरिएका विभाज्य कोषमा जम्मा हुने रकम तोकिएको समयमै सबै तहमा बाँडफाँट गरी वर्षान्तमा रकम मौज्दात नरहने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । संघ प्रदेश र स्थानीयतहको साझा अधिकार अन्तर्गत सङ्कलन भएको राजस्व सम्बन्धित विभाज्यकोषमा जम्मा हुनुपर्नेमा आफ्नै सञ्चित कोषमा जम्मा गर्ने गरेको समेत देखिएको छ । अतः यस्तो राजस्व विभाज्य कोषमा दाखिला गरी बीच गर्नुपर्दछ ।
- १५.६. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ ले तोकेबमोजिम सबै तहहरूको वित्तीय सूचना समावेश भएको एकीकृत वित्तीय विवरण अर्थ मन्त्रालयबाट प्रमाणित गरी पेस गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । वित्तीय विवरण प्रकाशन गदा महालेखापरीक्षकको रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र निजबाट प्रमाणित वित्तीय विवरणहरू संलग्न गरी प्रकाशन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १५.७. लेखासम्बन्धी कागजात कम्प्युटरमा आधारित एकीकृत सरकारी लेखाप्रणाली (सिग्यास) प्रणालीमा अपलोड हुने व्यवस्था मिलाई कागजरहित लेखाप्रणालीको शुरुवात गरिनुपर्दछ । लेखाका आधारभूत विवरण स्वचालित रूपमा तयार हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १५.८. नेपालमा सार्वजनिक क्षेत्रमा सार्वजनिक वित्तसम्बन्धी दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्न वित्त व्यवस्थापन विज्ञ प्रमाणीकरण गर्ने तथा आर्थिक प्रशासनका जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्न उपयुक्त संरचना तथा नियमनको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १५.९. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ मा पेशकीलाई बेरुजु नमान्ने व्यवस्था गरेको तर सरकारी कार्यालयले प्रदान गरेका प्रत्येक पेशकीको खाता उतार गरी एकीकृत विवरण तयार गर्ने एवं प्रत्येक पेशकी जिम्मेवारी प्रमाणित गर्ने प्रयोजनको लागि बेग्लै फारम तयार गर्नुपर्दछ ।
- १५.१०. संघीयताको सन्दर्भमा संघ, प्रदेश र स्थानीयतहलाई समेटने गरी एकीकृत सार्वजनिक वित्तीय ब्यस्थापन सुधार रणनीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१६. **आन्तरिक नियन्त्रण एवं आन्तरिक लेखापरीक्षण** - सार्वजनिक स्रोत साधनको प्रभावकारी उपयोगको लागि आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली एवं आन्तरिक लेखापरीक्षणमा देहायको सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- १६.१. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ बमोजिमको सबै तहका सरकार मातहतका कार्यालयले आन्तरिक नियन्त्रण तथा लेखापरीक्षण समितिलाई सक्रिय बनाउनुपर्दछ । सबै सार्वजनिक निकायले आफ्नो सञ्चालनको उद्देश्य, कानूनको परिपालना र प्रतिवेदनसम्बन्धी उद्देश्यहरू प्राप्त गर्ने क्रममा आइपर्न सक्ने जोखिमको पहिचान गर्ने, आँकलन गर्ने, तिनको विश्लेषण गरी प्राथमिकताको आधारमा ती विषयलाई व्यवस्थापन गर्न आवश्यक आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको विकास गर्नुपर्दछ ।
- १६.२. सबै तहका सार्वजनिक जवाफदेहीको पदमा बहाल पदाधिकारीहरूका लागि प्रचलित ऐन कानूनमा उल्लेख भएका आचरणगत व्यवस्थाका अतिरिक्त आफ्नो कार्यालयको प्रकृतिअनुरूपको आचारसंहिता जारी गरी सोको कडाइका साथ परिपालना एवं अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । सार्वजनिक पदाधिकारी वित्तीय, पारिवारिक वा व्यावसायिकलगायतका स्वार्थ बाझिने क्रियाकलापमा संलग्न हुन नपाउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १६.३. स्थानीय तहलगायत विश्वविद्यालय, समिति, बोर्ड, संगठित संस्थालगायत सार्वजनिक संस्थामा प्रभावकारी आन्तरिक लेखापरीक्षणको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्याससमेतको आधारमा व्यवस्थापकीय तथा सञ्चालनगत जिम्मेवारीबाट स्वतन्त्र राख्न कानूनी र संरचनागत सुधार गर्नुपर्दछ ।
- १६.४. आन्तरिक लेखापरीक्षण मानदण्ड र निर्देशिकाको विकास गरी प्रभावकारी तवरले कार्यान्वयन गर्ने, कर्मचारीको क्षमता विकास गर्ने, लेखापरीक्षण कार्यको अनुगमन निरीक्षण एवं सुपरिवेक्षण गर्ने, लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका विषयहरू आन्तरिक नियन्त्रण तथा लेखापरीक्षण समितिमा छलफल गरी आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ मा तोकिए बमोजिम समयमै फर्स्ट गेन व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १६.५. आन्तरिक लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्दै अन्तिम लेखापरीक्षण र आन्तरिक लेखापरीक्षण बीचको समन्वय बढाउनुपर्दछ । अन्य मुलुकको असल अभ्याससमेत विचार गरी महालेखापरीक्षकले आन्तरिक लेखापरीक्षकमार्फत् कतिपय कार्यहरू सम्पादन गर्न सक्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

● **लेखापरीक्षण एवं नियमन**

१७. **अन्तिम लेखापरीक्षण** - लेखापरीक्षणको गुणस्तर र प्रभाव अभिवृद्धि गर्न अन्तिम लेखापरीक्षणमा देहाय बमोजिम सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- १७.१. सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठनको लिमा तथा मेक्सिको घोषणा र विभिन्न समयमा संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाले पारित गरेका प्रस्तावहरूले सम्बोधन गरेबमोजिम सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थालाई वित्तीय एवं प्रशासनिक र कार्यात्मक स्वतन्त्रता कायम गर्न आवश्यक स्रोत साधन उपलब्ध हुने अवस्था सिर्जना गर्न विशेष प्रयास गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

- १७.२. जोखिममा आधारित लेखापरीक्षणको अवधारणाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, कार्यमूलक लेखापरीक्षणको दायरा विस्तार गर्ने र परिपालनाको बेग्लै लेखापरीक्षण गरी प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरी दूर लेखापरीक्षण (रिमोट अडिट) पद्धतिअनुरूप लेखापरीक्षण गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १७.३. लेखापरीक्षणको विश्वसनीयता तथा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न कार्यालयबाट सम्पादन गरिने लेखापरीक्षण तथा अन्य कार्यहरूमा नागरिक समाज र सरोकारवालाको संलग्नतालाई बढाउनुपर्दछ । नागरिक समाजका संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्दै सूचना तथा प्रमाण सङ्कलन र आदान प्रदान गर्न मोबाइल प्रविधि लगायतका पछिल्ला चरणमा विकास भएका प्रविधिको प्रयोग गर्नुपर्दछ ।
- १७.४. महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट नियमित र परम्परागतरूपमा हुँदै आएको वित्तीय र परिपालना लेखापरीक्षणका अतिरिक्त सामयिक लेखापरीक्षण, विधि विज्ञान लेखापरीक्षण, विपद् तथा महामारीको लेखापरीक्षण, वातावरणीय लेखापरीक्षण, दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयनलगायत अन्य समसामयिक र नवविकसित विषयहरूको विशेष लेखापरीक्षण गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।
- १७.५. लेखापरीक्षणमा पेशागत विशेषज्ञहरूको संलग्नता बढाउने र निर्माण कार्यलगायतका अन्य प्राविधिक कार्यको गुणस्तर जाँच गर्न कार्यालयको आफ्नै प्रयोगशालाको व्यवस्था गर्नेतर्फ विचार गर्नुपर्ने अवस्था छ । यसका लागि लेखापरीक्षण अभिलेखालय तथा उत्कृष्टता केन्द्रको स्थापनालगायतको भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १७.६. लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न लेखापरीक्षणमा संलग्न हुने कर्मचारीको क्षमता विकासलाई उच्च महत्व दिँदै आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १७.७. वित्तीय विवरण तथा लेखा समयमा उपलब्ध नगराउने, लेखासँग सम्बन्धित कागजात पेस नगर्ने, तत्सम्बन्धी सूचना उपलब्ध नगराउने, तोकिएको ढाँचामा लेखा नराख्ने र लेखापरीक्षण नगराउनेलाई लेखापरीक्षण ऐनबमोजिम कारबाही गर्ने, लेखापरीक्षणबाट देखिएको कैफियत तथा सुझाव कार्यान्वयन सम्बन्धमा जिम्मेवार व्यक्तिले गरेको कार्यको प्रगति विवरण लिई सोको जाँच गरी प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १७.८. महालेखापरीक्षकबाट पेस हुने वार्षिक प्रतिवेदन, प्रदेशको काम कारबाहीबारेको प्रतिवेदन तथा स्थानीय तहको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन समयमै सबै तहको सम्बन्धित व्यवस्थापिकीय अङ्गमा पेस गर्ने र छलफल हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । प्रतिवेदनका महत्वपूर्ण विषयका सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिलगायतमा पूर्व छलफल गर्ने, समन्वय तथा सहकार्य गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १७.९. लेखापरीक्षण कार्यमा संलग्न कर्मचारी तथा पदाधिकारीहरूले कार्यालयबाट जारी आचारसंहिता पालना गरे नगरेको निरन्तर अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
- १७.१०. लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा १६ मा महालेखापरीक्षकद्वारा जारी मानदण्ड, नीति, निर्देशन, निर्देशिका तथा लेखापरीक्षण योजनाबमोजिम सम्पन्न गरेको लेखापरीक्षण कार्यबाट हुन गएको क्षति वा त्रुटिको लागि महालेखापरीक्षकको कार्यालयका कर्मचारी व्यक्तिगत रूपमा जिम्मेवार नहुने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षण

मानदण्ड, निर्देशिकाको आधारमा लेखापरीक्षण गर्दा पहिचान हुन नसकेका त्रुटि वा कमजोरीका विषयमा लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा १४ बमोजिम समकक्षी पुनरावलोकन बाहेक लेखापरीक्षणको पुनरावलोकन गर्न नसिकने व्यवस्थाबारे आम सरोकारवालालाई जानकारी गराउने लगायतका विषयमा आवश्यक समन्वय गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ र आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन बीचमा तादात्म्यता कायम गर्नुपर्दछ ।

- १७.११. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ४० बमोजिम लेखा उत्तरदायी अधिकृत र दफा ४१ बमोजिम सार्वजनिक लेखा समितिबाट निर्णय भै प्रतिवेदनमा समावेश ब्यहोराहरू समय तोकेर फर्स्यौट गर्नुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्थाले लेखापरीक्षणको कार्यात्मक स्वतन्त्रतामा असर गरेकोले यसमा सुधार हुनुपर्दछ ।
- १७.१२. जुनसुकै तहको निर्वाचनमा भाग लिनको लागि असुल गर्नुपर्ने र पेस्की बेरुजु कायम नरहेको हुनुपर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
१८. **नियमन व्यवस्था** - संविधान र कानूनबमोजिम सरकारले गर्ने कतिपय कार्यहरू खुला र सहभागितात्मक आधारमा सीमित सरकारको अवधारणाअनुरूप व्यावसायिक कार्यको कानूनद्वारा व्यवस्थित गरी नियमन गर्नुपर्दछ । नियमन सम्बन्धमा देहायका सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छः
- १८.१. औषधि तथा औषधिजन्य पदार्थ र खाद्य पदार्थको गुणस्तर, निर्माण सामग्री तथा कार्यको गुणस्तर कायम गर्ने, अपराध अनुसन्धान, भ्रष्टाचार, सम्पत्ति शुद्धीकरण, राजस्व तथा कर छलीका विषयमा अनुसन्धान गरी मुद्दा दायर गर्ने नियमनकारी निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनुपर्दछ । नियमनकारी निकायहरूबीच सूचना आदान प्रदान गरिनुपर्दछ ।
- १८.२. मालवस्तुको उत्पादन, पैठारी, ढुवानी, सञ्चय वा बिक्री वितरणमा लागेको लागत र तोकिएको भन्दा बढी मुनाफा लिई बिक्री वितरण गर्ने, बजारमा न्यून गुणस्तरीय, कम तौल तथा म्याद नाघेका वस्तु तथा सेवा आपूर्ति हुने, अत्यावश्यक वस्तुको अभावलगायतका समस्या रहेकोले सम्बद्ध निकायको समन्वयमा बजार अनुगमन तथा कारवाही गर्ने व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
- १८.३. नागरिक लगानी कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष, कर्मचारी सञ्चय कोषलगायतका वित्तीय कारोबार गर्ने कोषहरूको नियमन गर्ने नियमनकारी निकाय स्थापना गरिनुपर्दछ । साथै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको नियमन प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
- १८.४. संसदीय समितिहरूले दिएका निर्देशनको अभिलेख राखी पालना भए नभएको अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
- १८.५. सार्वजनिक निजी सेवा प्रदायक निकायको त्रुटिपूर्ण कार्यबाट उपभोक्तालाई आर्थिक, भौतिक, शारीरिक वा अन्य किसिमको हानि नोक्सानी पुग्न गएमा त्यसको उचित क्षतिपूर्ति भरण गर्ने व्यवस्था मिलाई नियमित अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

१८.६. सबै सरकारी निकाय तथा नियमनकारी निकायहरूबाट उदाहरणीय आर्थिक अनुशासन कायम गरी वित्तीय उत्तरदायित्वलाई सदैव उच्च महत्व दिई सार्वजनिक व्यवहार गर्नु पर्दछ ।

● संघीयता कार्यान्वयन

१९. **संघीयतामा वित्त व्यवस्थापन** - मुलुकका तिनै तहका सरकारबाट सम्पादन हुने विकासात्मक क्रियाकलाप, स्रोत परिचालन र सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन निम्न सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ:

१९.१. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसबमोजिम वित्तीय हस्तान्तरणवारेको सूचना तथा हस्तान्तरण गर्ने कार्य समयमै गरी गराई सवल बनाइनुपर्दछ । साथै प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउँदा क्रियाकलाप नै तोकेर उपलब्ध गराउने परिपाटी अन्त्य गरी क्षेत्रगत शर्त र लक्ष्य एवं उपलब्धि तोकेर उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

१९.२. प्रदेश लोक सेवा आयोगहरूको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी प्रदेश र स्थानीय तहमा आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

१९.३. स्थानीय तहमा संविधान प्रदत्त अधिकार सूचीअनुसारका बाँकी कानून निर्माण गर्ने कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

१९.४. संघीय एकाइबीचको सम्बन्ध सुमधुर र सहयोगात्मक हुनुपर्दछ । संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहबीच कुनै विवाद भएमा समयमा नै राष्ट्रिय समन्वय परिषद्बाट समाधान गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । अन्तरप्रदेशमा सञ्चालन हुने परियोजना सञ्चालन गर्दा तीनवटै तहबीच समन्वय हुनुपर्दछ । प्राकृतिक स्रोतको प्रयोग गर्दा लाभको वितरण समन्यायिक, सन्तुलित र पारदर्शी रूपमा गर्नुपर्दछ ।

१९.५. प्रदेश र स्थानीय तहको आन्तरिक आय र खर्च आवश्यकता बीचको खाडल पुरा गर्न स्थानीय सरकारलाई राजस्वको दायरा बढाउन प्रोत्साहित गर्नुको साथै साझा अधिकारअन्तर्गत सङ्कलित राजस्व सम्बन्धित विभाज्य कोषमा जम्मा गरी समयमै बीच गर्ने प्रावधानको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।

१९.६. संविधानमा उल्लिखित साझा अधिकारका विषयहरूमध्ये प्रदेश र स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने कार्यक्रमहरूसमेत संघ र प्रदेशले राख्ने गर्दा सडक, सिँचाइ, कृषि, पशु, वन, स्वास्थ्यजस्ता विषयगत क्षेत्रहरूको कार्यक्रम कार्यान्वयनमा दोहोरोपन देखिएको छ । यसमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

१९.७. विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाको वर्गीकरण तथा बाँडफाँटसम्बन्धी मापदण्ड, २०७६ अनुसार संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट आयोजना कार्यक्रम विभाजन तथा कार्यान्वयन हुनुपर्दछ । बजेटको दुईतिहाई भन्दा बढी संघीय सरकारबाट खर्च भएको वर्तमान अवस्थामा सुधार ल्याउन वित्तीय हस्तान्तरणमा जोड दिनु जरुरी छ ।

१९.८. प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट भएको प्रशासनिक खर्चलाई मितव्ययी बनाउनु आवश्यक देखिन्छ । पदाधिकारी र कर्मचारीका सुविधा, सवारीसाधन, इन्धन, बैठक भत्ता, अनुगमनलगायतमा हुने खर्चमा कटौती गर्न सकिने देखिन्छ । प्रदेश र स्थानीय तहको खर्चसम्बन्धी व्यवस्था तथा पदाधिकारीलगायत कर्मचारी सुविधामा एकरूपता कायम गर्न खर्चसम्बन्धी मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

राजनीतिक तथा दल तथा उमेद्वारले निर्वाचनमा गर्ने अत्याधिक खर्चको उचित नियमन र नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

२०. प्रदेश तहको वित्तीय व्यवस्थापन - प्रदेश तहमा वित्त व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन देहायबमोजिमको सुधार गरिनुपर्दछ:
- २०.१. प्रदेशका नीति तथा योजना आयोगहरूको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी प्रादेशिक विकासको लागि नीति, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, आयोजना बैङ्कको निर्माण, कार्यान्वयन पक्षको प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनुपर्दछ ।
- २०.२. आवधिक योजना र प्रादेशिक वार्षिक बजेटबीचको अन्तराल पूरा गर्न मध्यमकालीन खर्च संरचनाको कार्यान्वयनलाई ३ वर्षे आम्दानी र खर्चको प्रक्षेपणमा मात्र सीमित नराखी कार्यक्रमहरूको प्राथमिकीकरण, लागत र समयसमेत खुलाई सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- २०.३. नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (नेप्सास) बमोजिम प्रदेशका सबै मन्त्रालय तथा निकायले वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।
- २०.४. आर्थिक कारोबार सञ्चालनलाई व्यवस्थित, विश्वसनीय र पारदर्शी बनाउन प्रदेशहरूमा आर्थिक कार्यविधि नियमावली बनाई लागू गर्नुपर्दछ ।
- २०.५. प्रदेश मन्त्रालय, विभाग तथा कार्यालयहरूको संरचनालाई चुस्त र छरितो बनाई सेवा प्रवाह प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ । विकास निर्माणका क्रियाकलापहरू मन्त्रालय आफैले सञ्चालन गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गर्दै नीति, योजना, कानून तथा मापदण्डको निर्माण तथा सोको कार्यान्वयन तथा अनुगमन मूल्याङ्कनमा केन्द्रित हुनुपर्दछ ।
- २०.६. संघीय सरकार तथा स्थानीय तहबाट हुने वा भइरहेका कार्यहरूमा दोहोरोपना हुन नदिने तथा एकीकृत कार्यालयको अवधारणाअनुसार कार्यालय स्थापना गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।
२१. स्थानीय तहको वित्तीय व्यवस्थापन - स्थानीय तहको वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन देहायबमोजिमको सुधार हुनुपर्दछ ।
- २१.१. अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा २१९४० मा प्रदेश तथा स्थानीय तहले उठाएको राजस्व र यस ऐनबमोजिम प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट रकमबाट प्रशासनिक खर्च पुग्ने गरी राजस्व तथा व्ययको अनुमान पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा कतिपय स्थानीय तहले प्रशासनिक खर्चमा बढी रकम विनियोजन गर्ने गरेको छ । यस्तो कार्य नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
- २१.२. दिगो विकास लक्ष्य, संघीय आवधिक योजना र प्रादेशिक आवधिक योजनासँग सामञ्जस्य हुने गरी स्थानीय स्तरमा आवधिक योजना निर्माण र सोको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा जोड दिनुपर्दछ ।
- २१.३. ससाना अनुत्पादक एवं वितरणमुखी टुक्रे आयोजना कार्यक्रमहरू छनौट गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गरी उत्पादन वृद्धि तथा स्थानीय जनताको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने योजना कार्यान्वयन गर्नेतर्फ ध्यान दिनु पर्दछ ।

- २१.४. स्थानीय तहको वित्तीय लेखाङ्कनमा प्रयोग भएको सब नेसनल ट्रेजरी रेगुलेटरी एप्लिकेसनमा थप परिमार्जन गरी सबै पालिकाहरूले पूर्णरूपमा प्रयोग गर्ने, लेखा राख्ने जनशक्तिको क्षमतासमेत अभिवृद्धि गरी उक्त एप्लिकेसनबाट तयार हुने वित्तीय प्रतिवेदनले स्थानीय तहको सबै कारोबार समेटी यथार्थ चित्रण गर्न सक्ने बनाइनुपर्दछ ।
- २१.५. स्थानीय तहमा स्थानीय नेतृत्व तथा जनशक्तिलाई सार्वजनिक खरिद तथा वित्त व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रममा सहभागी गराई क्षमता अभिवृद्धि गरिनुपर्दछ ।
- २१.६. प्रत्येक स्थानीय तहको भौगोलिक अवस्था, खर्चको आवश्यकता, प्रवाह गर्नुपर्ने सेवा समेतको आधारमा यथार्थ दरबन्दी यकिन गरी तथा रिक्त दरबन्दी समयमै पदपूर्ति गरी सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
- २१.७. स्थानीय तहमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट जारी भएको प्रतिवेदन उपर प्रचलित कानूनबमोजिम गाउँ सभा वा नगरसभामा प्रस्तुत हुने र लेखा समिति गठन गरी बेरुजु छलफल एवं फस्यौट गर्ने व्यवस्था छ। सभाका पदाधिकारी तथा पालिकाका कर्मचारीबाट सम्पादन भएको कार्य उपर देखिएको बेरुजुका सम्बन्धमा सभाबाट फस्यौट गर्दा स्वार्थ नबाँझिने सुनिश्चित गरी आवश्यक नीतिगत एवं कानूनी व्यवस्थामा सुधार हुनुपर्दछ ।
- स्थानीय तहको आन्तरिक लेखापरीक्षण व्यवस्थालाई स्वतन्त्र, विश्वसनीय र प्रभावकारी बनाउन सबै स्थानीय तहको लेखापरीक्षण गर्न आवश्यक व्यवस्था हुनुपर्दछ ।